

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ТАДЖИКСЬКИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. ШИРИНШО ШОХТЕМУР (РЕСПУБЛІКА ТАДЖИКИСТАН)
ФЕДЕРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ (АВСТРІЯ)**

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

**АГРАРНА ОСВІТА ТА НАУКА:
ДОСЯГНЕННЯ, РОЛЬ, ФАКТОРИ РОСТУ**

**Стратегічні пріоритети розвитку економіки,
фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі,
менеджменту, публічного управління
в Україні та світі**

26 жовтня 2023 року

Біла Церква – 2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Шуст О.А., д-р. екон. наук, професор
Варченко О.М., д-р. екон. наук, професор
Димань Т.М., д-р. с.-г. наук, професор
Мірзоєв Т. К., канд. с.-г. наук, доцент
Аріас Р., доктор філософії
Гассемі Нейжад Ж., доктор філософії
Паска І.М., д-р. екон. наук, професор
Хомяк Н.В., канд. екон. наук, доцент
Ластовська І.О., канд. с.-г. наук, доцент

Відповідальна за випуск – **Олешко О.Г.**, канд. с.-г. наук, доцент

Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі, менеджменту, публічного управління в Україні та світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Біла Церква, 26 жовтня 2023 р.). – Біла Церква: БНАУ, 2023. – 124 с.

Збірник підготовлено за авторською редакцією доповідей учасників конференції без літературного редагування. Відповідальність за зміст поданих матеріалів та точність наведених даних несуть автори.

Ел. адреса: <http://science.btsau.edu.ua/taxonomy/term/34>

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ФІНАНСІВ, ОБЛІКУ, ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ, МЕНЕДЖМЕНТУ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

УДК 355/359-63: 338.054.23

ЮХИМЕНКО П.І., д-р. екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розкрито проблеми розвитку аграрного сектора економіки в період російської агресії, показані втрати і перспективи розвитку, зроблені висновки і запропоновано напрями державної підтримки відродження для досягнення сталого розвитку в післявоєнний період.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрний сектор економіки, відновлення, інвестиції, інституціоналізація децентралізації, євроінтеграція, органічне виробництво.

P. I. Yukhymenko
Bila Tserkva National Agrarian University

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR

The problems of the development of the agrarian sector of the economy during the period of Russian aggression are revealed, losses and development prospects are shown, conclusions are drawn, and directions of state support for revival are proposed to achieve sustainable development in the post-war period.

Key words: export potential, agrarian sector of the economy, recovery, investments, institutionalization of decentralization, European integration, organic production

Аграрний сектор економіки важлива складова економічного потенціалу України. Стратегічне його значення зумовлено його місцем у системі виробничих зв'язках (20% ВВП), потужним експортним потенціалом (2021 р. – 40,7% від загального експорту товарів з України) [1], домінуючим внеском у формування державної та світової продовольчої безпеки. Війна в Україні призвела до зростання вартості життя 1,6 млрд чоловік, це зачепило майже кожен п'яту людину планети, а середнє домогосподарство втратило 1,5 % в реальному обчисленні доходу через зростання цін на кукурудзу та пшеницю [8].

За словами Ріші Сунак наш аграрний сектор був «хлібним кошиком» Європи, звідки щомісяця експортувалися мільйони тонн продовольства і зерна [6]. Виступаючи останні п'ять років ключовим драйвером національної економіки агробізнес України виявився найбільш уразливим до негативної дії чинників нестабільності на фоні повномасштабної агресії Росії проти України. За даними

Київської школи економіки, тільки за перші три місяці війни загальні збитки аграрного сектору становлять понад 4,3 мільярдів доларів, що складає приблизно 15% капіталу країни [9]. Непрямі витрати у сільському господарстві через стрімку інфляцію, зменшення виробництва, підвищення цін на виробничі фактори та блокування портів сягнули позначки 23,3 мільярдів доларів [10]. З урахуванням тимчасово окупованих ворогом районів цього річчя (2023 р.) скорочення посівних площ, за оцінками галузевих експертів, може сягнути 25-30% порівняно з показниками довоєнного 2021-го [2]. А це вже – потенційна втрата фактично третини врожаю (без врахування впливу інших негативних для зернового валу факторів).

Для відновлення повного потенціалу аграрного сектора економіки потребуються величезні інвестиції. Нині для майбутньої відбудови національної економіки Урядом розроблено План відновлення України на період 2022–2032, відповідно до якого головна місія (візія) відновлення України – «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». Даний документ спрямований на прискорення стійкого економічного зростання, яким визначено перелік національних програм для досягнення ключових результатів. В рамках програми «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю» представлено проекти, що стосуються сільського господарства, реалізація яких вимагатиме інвестиції в розмірі 36,6 млрд. дол. США, а саме:

- розвиток переробки (крохмаль, сиропи, глютен, лецитин, протеїн, премікси, м'ясо, молоко) – 10,2 млрд дол. США;
- будівництво системи іригації на 1 млн га – 4 млрд дол. США;
- розвиток сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю (овочі, фрукти, ягоди, насіння) – 7,7 млрд дол. США;
- рекультивація пошкоджених земель – 1,6 млрд дол. США;
- збільшення виробництва м'яса, молока, яєць – 5,5 млрд дол. США;
- сприяння переходу агропродовольчого сектору до «зеленого» зростання – 1,1 млрд дол. США;
- оперативне відновлення після війни 10,5 тис. агропідприємств – 6,5 млрд дол. США [5].

Проте, для подолання найбільш значущих проблем аграрного сектору України в умовах війни та в післявоєнний період потрібні не тільки кошти для організації виробництва, а й важливо здійснити наступне:

– створити умови притоку висококваліфікованого персоналу в аграрний сектор: менеджерів, IT спеціалістів, науковців та вузькопрофільних аграрних спеціалістів. Сьогодні 40% українських сільськогосподарських підприємств мають проблеми з персоналом, лише 15% компаній повністю забезпечені кваліфікованою робочою силою [7];

– завершення інституціоналізації децентралізації для зменшення бюрократичних бар'єрів розвитку аграрних підприємств;

– підвищити якість безпечності продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів, включаючи розробку заходів для підвищення якості продукції громадян на основі розвитку органічного виробництва. Нині під органічним виробництвом

зайнято всього лише 1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення, 82 % продукції якої йде на експорт, в основному в Європу [4];

– важливим є комплекс заходів щодо створення нових робочих місць та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Нині рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості, становив 54,4% [3];

– в післявоєнний період відновлення має проходити на прискореній адаптації виробництва аграрного сектору України до вимог Європейського Союзу;

– потребується збільшення ролі держави у підтримці малого фермерства, сприятиме роздрібним торговцям до внутрішньої заготівлі фруктів та овочів;

– повсюдний розвиток на основі зелених технологій та діджиталізація аграрного сектору;

– сприяти розвитку виробничої інфраструктури для переробки продукції агросектору згідно з принципами Green Deal;

– створити умови для переходу аграрного сектору до сталого виробництва.

Список використаних джерел

1. Добронік Т.П., Кузнецова О.В. Проблеми і напрями розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. Економіка та суспільство. № 42, 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1619/1556>

2. Друга «воєнна» посівна: виклики розмінування і матеріального забезпечення. УКРІНФОРМ. 20.03.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3684708-druga-voenna-posivna-vikliki-rozminuvanna-i-materialnogo-zabezpecenna.html>

3. Зайнятість та безробіття у сільській місцевості. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua>

4. Органічне виробництво в Україні. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 11 жовтня 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

5. План відновлення України. URL: <https://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://uploadssl.webflow.com>

6. Ріші Сунак. Війна лише довела, як багато може запропонувати Україна. 21 червня 2023 року. Associated Press. URL: <https://www.holosameryky.com/a/vijna-lyshe-dovela-jak-baghaty-mozhe-zapropnuvaty-ukrajina-rishi-sunak/7147082.html>

7. Україна 2022: як не втратити свій шанс стати сильною державою. Ukrainian Institute For The Future. 2022. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bVEYJ4Zgj3f8XPHh1C2h99TvfLOh2snh/view>

8. Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation. U N G L O B A L C R I S I S R E S P O N S E G R O U P O N F O O D , E N E R G Y A N D F I N A N C E 8 J U N E 2 0 2 2 . 2 5 p . URL: https://news.un.org/pages/wp-content/uploads/2022/06/GCRG_2nd-Brief_Jun8_2022_FINAL.pdf

9. KSE Агроцентр. (2022). The total losses from the war in Ukraine’s agriculture reached \$ 4.3 billion USA. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyini-v-silskomugospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr>

10. KSE Агроцентр (2022). Indirect losses in agriculture are estimated at \$ 23.3 billion USA. URL: <https://ukranews.com/en/news/864573-indirect-agriculture-losses-from-war-estimated-at-usd-23-3-billion-agrarianministry>.

АРБУЗОВА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

e-mail: tv_arbuzova@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО, РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ

Розглянуто зміст політичної відповідальності у публічному управлінні, ключові принципи її реалізації. Обґрунтовано необхідність формування ефективного механізму забезпечення політичної відповідальності з урахуванням іноземного досвіду.

Ключові слова: політична відповідальність, суб'єкт відповідальності, державне, регіональне та місцеве управління, публічна політика, ефективність, об'єктивність.

T. Arbuzova, PhD in Economics

Bila Tserkva National Agrarian University

POLITICAL RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR ENSURING EFFICIENCY OF STATE, REGIONAL AND LOCAL GOVERNMENT

The content of political responsibility in public administration and the key principles of its implementation have been considered in the article. The necessity of forming an effective mechanism for ensuring political responsibility, taking into account foreign experience has been substantiated.

Key words: political responsibility, subject of responsibility, state, regional and local administration, public policy, efficiency, objectivity.

У державному, регіональному, місцевому управлінні реалізація політичної відповідальності є вагомим етапом втілення принципу народовладдя в процесі соціально-політичного розвитку демократичного суспільства, інструментом забезпечення ефективності публічного управління. Сутність відповідальності не можна тлумачити в певному автономному науковому значенні. Це водночас філософська, соціологічна, юридична, політологічна, державно- та комерційно-управлінська категорія, що висловлює свідоме (суб'єктивне) ставлення особи (групи осіб) до об'єктивних вимог суспільної необхідності, норм, правил, цінностей, соціальних завдань тощо та оцінка своєї діяльності з погляду її наслідків для суспільства і соціального розвитку.

Відповідальність передбачає покладення на себе чи на когось обов'язку відповідати за певну справу, ділянку роботи, за дії, слова чи вчинки. Це також і міра відповідності поведінки особи (групи осіб) наявним вимогам, чинним нормам, правилам співжиття, юридичним законам, тобто співвідношення обов'язку і міри його виконання суб'єктом відповідальності [1, с. 87]. Отже, ключовими її характеристиками є «свідоме ставлення до вимог», «покладення обов'язку», «міра відповідності вимогам».

Державне, регіональне, місцеве управління ґрунтуються на соціальній відповідальності органів публічної влади за наслідки своєї діяльності, одним із видів

якої є їх політична відповідальність. Взаємодія суб'єкта відповідальності та політичних інститутів (організацій), що наділені правом піддавати політичній оцінці діяльність цих суб'єктів складає зміст механізму політичної відповідальності в публічному управлінні. Оскільки відповідальність виникає на ґрунті соціальних норм і реалізується через різні форми контролю, то у державному, регіональному та місцевому управлінні варто вдаватися до трьох основних його видів – самоконтролю, контролю, інституціоналізованому за гілками влади (парламентському, судовому, у тому числі конституційному, контролю органів виконавчої влади, зокрема, прокурорському нагляду, адміністративному нагляду поліції) та громадському контролю (ЗМІ, громадянське суспільство, політична опозиція тощо).

Державне, регіональне, місцеве управління реалізуються механізмами відповідних політик, що послуговуються управлінськими принципами – основоположними загальносистемними, структурними та специфічними правилами діяльності з управління суспільними процесами на підставі законів функціонування й розвитку соціуму. За демократичного політичного режиму в системі принципів публічної політики один з найважливіших є принцип об'єктивності, який, на нашу думку, за відповідних умов може слугувати застосуванню принципу наступності (спадковості) політики. Об'єктивність, зокрема, має ґрунтуватися на ретельному аналізі за прикладом SWOT-аналізу сильних і слабких сторін політики попередників, її можливостей та загроз і виявленні потенціалу досліджуваного об'єкта за кожним напрямом з урахуванням досягнутого стану розвитку і визнання позитивних зрушень, що відбулися завдяки діяльності опонентів. В українському політикумі зміна політичних еліт і прихід до влади нових політичних сил часто супроводжується зневажанням попередніх досягнень, представлення власних достатньо пересічних розробок як унікальних, що зрештою перетворюється на топтання на місці, а не як підґрунтя для подальших удосконалень чи управлінських інновацій. Більш того, нам видається, що і політика, і дії ворога як і конкурента також мають піддаватися такому об'єктивному аналізу та оцінці з точки зору врахування його й своїх слабкостей та сильних сторін.

Застосування принципу об'єктивності в частині реалізації політичної відповідальності суб'єктів політики за здійснення публічної влади покликане забезпечити належне її функціонування з погляду неухильного виконання органами влади покладених на них функцій відповідно до статусу, компетенції, доцільності та ефективності управлінських рішень. Оскільки будь-яка публічна влада є політичною, тому й відповідальність державного, регіонального та місцевого управління має політичний зміст, який полягає в її відповідності суспільним інтересам на різних рівнях.

Іноземна практика публічного менеджменту демонструє приклади детальної, компетентної, неупередженої політичної оцінки діяльності суб'єктів політики шляхом колективного обговорення (закритої чи відкритої дискусії) результатів конкретних заходів, слів і вчинків з несенням реальної політичної та навіть юридичної відповідальності за їх наслідки для суспільства. Повідомлення громаді висновків таких оцінок є однією із складових системи формування довіри до публічної влади.

Приміром, у авторитарному політичному режимі Китаю з клановою комуністичною елітою практикуються започатковані Мао Цзедунем в кінці 60-х років ХХ ст. неопублічні наради партійної еліти в курортному місті Бейдайхе на узбережжі Жовтого моря (округ Циньхуандао провінції Хэбэй). В режимі суворої секретності відбуваються такі традиційні консультації, наради вищого керівництва КНР, що передують найважливішим подіям, обговорюються наслідки діяльності у житті суспільства. Запрошуються чинні та експолітики, громадські діячі, шановані експерти, відбувається відверта розмова з ретельним аналізом та оцінкою ситуацій, формулюванням часто неприємних, але об'єктивних висновків та прийняттям управлінських рішень щодо подальших дій. Наприклад, рішенням закритої робочої наради у Бейдайхе у жовтні 2022 р. політична еліта Китаю схвалила обрання Сі Цзіньпіна на посаду генсека ЦК КПК-президента країни на третій термін. Виграти конкурентну боротьбу всередині комуністичної еліти Китаю цей політик зміг передусім завдяки проведенню ефективних антикорупційних кампаній [2], ініційованих, зокрема, й на зустрічах в зазначеному курортному містечку. Звісно, неопублічне політичне життя Китаю не відповідає намаганням України сформувати досконалий демократичний політичний режим, однак приклад колективних обговорень проблемних питань методом мозкового штурму без сумніву заслуговує на увагу наших дослідників і практиків у сфері державного, регіонального та місцевого управління.

Для Ізраїлю є традиційним створення різноманітних комісій на різних рівнях публічної влади з аналізу та оцінок конкретних ситуацій у суспільному житті, притягнення до політичної відповідальності [3]. Війна в Ізраїлі, розпочата ХАМАС 7 жовтня 2023 р., вчергове привернула увагу до цього регіону планети. По закінченню війни зазвичай починають діяти незалежні комісії (вже було понад 20), очолювані головою Верховного Суду країни у відставці. До їх складу входять чинні та колишні військові, правники з довірою, які мають доступ до конфіденційної інформації, мають право брати покази та здійснювати оцінку наказів, виносити рішення. Цей механізм потрібен не для покарання командирів чи солдат (але і для цього також), а для виявлення помилок. Висновки роботи комісій обговорюються в Кнесеті, стають публічними, дозволяють приймати кадрові рішення. У суспільстві є діалог, довіра, сильні соціальні зв'язки, що вкрай важливо особливо у період криз [4].

Всебічний неупереджений контроль, конструктивна критика, публічність, реальна і неухильна політична та юридична відповідальність за наслідки діяльності є індикаторами ефективності державного, регіонального та місцевого управління, які в українській практиці публічного менеджменту протягом найближчого майбутнього мають стати ключовими властивостями цієї сфери суспільного життя.

Список використаних джерел

1. [Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук](#) (гол. редкол.) та ін. Київ : [Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України](#) : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення 10.10.2023)
2. [Шевченко П.](#) Хто насправді править Китаєм. Усе про комуністичну еліту КНР : Lb.ua. 17.12.2021 р. URL: https://lb.ua/world/2021/12/17/501052_ho_naspravdi_pravit_kitaiem_use_pro.html

3. Ворона П. Механізм та особливості державного контролю місцевої влади Ізраїлю на прикладі муніципалітетів. Держава і суспільство. С. 159-165. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/300236454.pdf> (дата звернення 09.10.2023).
4. Ізраїльський досвід висвітлення війни: цензура на відзняте відео, повідомляти про втрати заборонено : Texty.org.ua. 03.11.2015. URL: https://texty.org.ua/articles/58904/Izrajilskyj_dosvid_vysvitlenna_vijny_cenzura_na_vidznate-58904/ (дата звернення 12.10.2023).

УДК 338.439.62-021.6

АРТИМОНОВА І.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

e-mail: artimonovaira@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Досліджено проблематику забезпечення стійкості, безпеки і гнучкості вітчизняної логістичної інфраструктури. Визначено пріоритети забезпечення стійкості та ефективності ланцюгів поставок сільськогосподарської продукції на ринки в умовах затяжної війни і повоєнного відновлення.

Ключові слова: ланцюги поставок, логістична інфраструктура, інвестиції, бізнес-структури, експорт, ринок.

I.Artimonova, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.)

Bila Tserkva National Agrarian University

PROBLEMS AND PRIORITIES OF ENSURING SUSTAINABILITY OF AGRICULTURAL PRODUCTS SUPPLY CHAINS

Abstract. The problems of ensuring the stability, safety and flexibility of the domestic logistics infrastructure were studied. The priorities for ensuring the stability and efficiency of supply chains of agricultural products to markets in the conditions of a protracted war and post-war recovery have been identified.

Key words: supply chains, logistics infrastructure, investments, business structures, export, market.

Враховуючи сучасні реалії, проблема нестійкості ланцюгів поставок перебуває в площині єдності з проблемами стратегічного їх розвитку, надійності й безпеки та адаптивного управління в умовах невизначеності бізнес-середовища. Нестійка робота ланцюгів поставок негативно впливає на рівень якості обслуговування клієнтів, а також знижує ефективність функціонування глобальних виробничо-збутових ланцюгів.

В умовах війни однією з ключових причин зниження стійкості постачання сільськогосподарської продукції є поява «вузьких місць» у логістичній інфраструктурі, що виникають з пропускнуою спроможністю транспортних інфраструктурних об'єктів, а саме: залізничних та сухопутних шляхів, які не справляється з існуючим і прогнозованим потоком вантажів та блокування морських портів, що практично унеможливило своєчасний і безпечний експорт

сільгосппродукції традиційними торговельними шляхами. Кожне «вузьке місце» призводить до виникнення збоїв у ланцюгах поставок сільськогосподарської продукції та до економічних втрат бізнес-структурами.

Все це актуалізує необхідність оптимізації управління логістичними *ланцюгами поставок*, реформатування логістики, забезпечення стійкості існуючих та пошуку альтернативних ланцюгів поставок.

Питанням забезпечення стійкості ланцюгів поставок надається важливого значення, підтвердженням є оновлена Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р [1], яка визначає головні пріоритети розвитку транспортного сектору України у системі сучасних викликів та загроз внутрішнього і зовнішнього середовища, враховуючи прогнозовані структурні зрушення в економіці країни.

Реалізація визначених цілей та пріоритетів оновленої Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року гарантуватиме стійкість і високий рівень конкурентоспроможності національної транспортної системи, створить умови для безперебійного постачання сировини, матеріалів, готової продукції для потреб економіки, забезпечать розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі через розширення присутності на існуючих товарних ринках та вихід на нові ринки, а також Україна зміцнить свій статус гаранта продовольчої безпеки на світових ринках [2].

Сьогодні пріоритетним напрямом для бізнес-структур є вміння не тільки скорочувати логістичні витрати, але і знаходити нові інноваційні рішення для збереження стійкості ланцюгів поставок в період війни, а також належне забезпечення збалансованості рівня прибутковості і стійкості ланцюгів поставок в непростих і складно передбачуваних макроекономічних умовах [3].

Безперечно, що забезпечення стійкості ланцюгів поставок сільськогосподарської продукції є важливим завданням для України в умовах війни. До основних пріоритетів забезпечення стійкості ланцюгів поставок сільськогосподарської продукції варто віднести: забезпечення безпеки (стабільність постачання вимагає створення безпечних умов для виробництва, транспортування, зберігання сільськогосподарської продукції); диверсифікація постачальників (розширення мережі постачання та формування багаторівневої системи постачання сприятиме мінімізації ризиків, що пов'язані зі змінами умов постачання; резервування та управління запасами (формування запасів продукції забезпечить необхідну кількість сільськогосподарської продукції у випадку перерв у постачанні); впровадження інновацій (використання новітніх технологій та методів виробництва підвищить ефективність сільськогосподарського виробництва та забезпечить стійке постачання); тісна співпраця з міжнародними партнерами (розвиток співпраці з міжнародними організаціями та країнами забезпечить стабільне постачання сільськогосподарської продукції включаючи залучення інвестицій, обмін технологічними знаннями та підтримку експорту продукції).

Резюмуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що попри

безпрецедентні пошкодження логістичної інфраструктури, аграрний сектор країни демонструє стійкість до викликів і ризиків воєнного часу завдяки впровадженим заходам і реалізованим ініціативам на різних рівнях державного управління в напрямі відновлення, розбудови диференційованих ланцюгів поставок та ринків збуту сільськогосподарської продукції. Водночас підвищення *стійкості ланцюгів поставок та* забезпечення надійного й ефективного постачання сільськогосподарської продукції на ринки в умовах затяжної війни і повоєнного відновлення потребує обґрунтування пріоритетних напрямів та дієвих заходів державної політики щодо підтримки реформ та стратегічних ініціатив, спрямованих на адаптацію до змін ведення діяльності суб'єктів господарювання та створення сприятливого інвестиційного клімату в агросекторі країни.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#n13>
2. Михайличенко К. Транспортна стратегія у національних інтересах України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 2. С. 82–94.
3. Погребняк А. Т., Неміш Ю. В., Павловські Г., Шевченко С. Г., Тиркало Ю.Є. Безпека та особливості функціонування ланцюгів поставок в умовах ризику. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 35. С. 10–18.

УДК 338.432.06(477)

БАТАЖОК С. Г., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

e-mail: batazhok@ukr.net

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключовим фактором розвитку національного аграрного сектору є пошук нових інструментів щодо зниження кредитного ризику для сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: аграрні розписки, інструмент фінансування, сільське господарство, банківське кредитування, впровадження сек'юритизації.

S. BATAZHOK, Candidate of Economic Sciences

Bila Tserkva National Agrarian University

FINANCIAL SECURITY OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. A key factor in the development of the national agricultural sector is the search for new tools to reduce credit risk for agricultural enterprises.

Keywords: agrarian receipts, financing instrument, agriculture, bank lending, introduction of securitization.

Аграрні розписки за умови налагодження механізмів їх вільного обертання

можуть стати як самостійним джерелом фінансування, так і ліквідним забезпеченням за банківськими кредитами [1].

В Україні на сьогодні створений інституціональний порядок обігу аграрних розписок. В законі України «Про аграрні розписки» закріплено термін аграрна розписка — товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах [2]. Тобто предметом застави за аграрними розписками слугує майбутній врожай сільськогосподарської продукції агровиробника. Обсяг ринку аграрних розписок становить 600 млн дол. щорічно [3].

Цей зручний інструмент кредитування став проривом на українському ринку агрофінансування і продовжує залишатися ефективним механізмом для фінансування аграріїв. Протягом 2020 року аграрних розписок було видано на 13 млрд грн, а в 2021 — на 15 млрд грн. [4]. Фінансування та ресурси під аграрні розписки надають 316 кредиторів. У топ-5 регіонів-лідерів, які найактивніше користуються залученням фінансування за аграрними розписками входять: Київщина, Миколаївщина, Полтавщина, Рівненщина, Вінниччина. Протягом останніх двох років 60–70 % фермерів, які видають аграрні розписки, працюють з інструментом повторно[5].

Аграрні розписки можуть стати дієвим інструментом фінансування оборотного капіталу для сільськогосподарських підприємств, зокрема суб'єктів малого бізнесу, для яких доступ до банківських кредитів суттєво обмежений.

Аграрні розписки поєднують у собі переваги векселя, заставної та форвардного контракту, однак мають свої особливості, які їх вирізняють від останніх, а саме: можливість отримання товару як оплати (бартер); оформлення зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі; можливість застави майбутнього урожаю (тобто активу, якого ще немає у наявності). Умови функціонування аграрних розписок передбачають: наявність єдиного Реєстру аграрних розписок та публічний доступ до нього; можливість контролю технології вирощування урожаю, що наданий в заставу; у разі неврожаю чи інших форс-мажорних обставин аграрна розписка може бути відтермінована, процедура стягнення не потребує судового розгляду, а здійснюється через виконавчу службу. Такі переваги дають можливість розглядати фінансову аграрну розписку як якісне ліквідне забезпечення за банківськими кредитами.

Використання аграрних розписок як забезпечення за банківськими кредитами дозволить розширити обсяги банківського кредитування сільського господарства. Для можливості забезпечення прийняття банками аграрних розписок у заставу необхідно враховувати, що ціни на аграрну продукцію не є сталими і коливаються внаслідок впливу економічних, правових, політичних, природних чинників. Ліквідувати або зменшити такий вплив можливо через рахунок страхування або на строковому ринку.

З розвитком такої системи кредитування потреба у прозорій біржовій торгівлі значно зросте, адже кожен захоче щодня знати, на якому рівні сформувалися біржові ціни на його врожай та скільки він зможе заробити. За таких умов, спотова торгівля розвиватиметься до підвищення своєї прозорості та формуватиметься винятково під

дією ринкових чинників, у результаті чого виникатиме потреба в запровадженні сучасних торгових інструментів – ф'ючерсів та опціонів, які стануть орієнтиром цін на майбутній врожай, а також дозволять хеджувати свої цінові ризики іншим учасникам ринку, що надасть додаткову перевагу аграріям та дозволить національному виробникові стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку [6].

Водночас проблеми банківського кредитування сільського господарства залишаються невіршеними, що негативно відображається на його обсягах.

Із липня 2020 року кількість нових користувачів-агровиробників досягла своєрідного плато та не зростає експоненційно, як раніше. Однією з причин вважається доволі висока вартість здійснення операцій з аграрними розписками. За поточного законодавства та практики вартість видачі аграрної розписки становить орієнтовно 0,5 % від суми зобов'язання. У середньому це понад 30 тис. грн. за розписку. Для невеликих агровиробників, котрі найбільше потерпають від нестачі фінансування, це зависока ціна [7].

Вирішити цю та інші перешкоди щодо реалізації потенціалу аграрних розписок в сільському господарстві може модернізація законодавства. ВРУ в першому читанні розглянула і прийняла за основу проєкт закону «Про електронні аграрні розписки» [8].

Електронна аграрна розписка — неемісійний цінний папір, що існує у формі електронного документа в Реєстрі аграрних розписок. Користувачі — агровиробники та кредиторі — зможуть самостійно здійснювати операції з розписками безпосередньо в реєстрі (на противагу поточному обов'язковому нотаріальному посвідченню) через ідентифікацію за електронними цифровими підписами. Прозора та захищена система реєстру дозволить забезпечити захист сторін за аграрною розпискою, а також значно спростити користування інструментом та знизити вартість у декілька разів. Також передбачено розширення варіантів застави різними категоріями сільськогосподарської продукції, яку можна передавати в заставу за аграрною розпискою. Наразі аграрні розписки ефективно використовуються у рослинництві. Диверсифікація наявної позитивної практики в тваринництво, садівництво, первинну переробку сільгосппродукції дозволить агровиробникам з цих сегментів залучати фінансування чи інші необхідні ресурси, а кредиторам бути впевненими в поверненні наданих позик. Нововведенням запропонованих законодавчих змін є те, що за бажанням кредитора аграрна розписка зможе бути переведена для обігу в системі НДУ (Національний депозитарій України). Розвиток вторинного ринку аграрних розписок створить можливості рефінансування для кредиторів, що дозволить їм покращувати комерційні умови кредитування агровиробників. Це також створить передумови для впровадження більш складних інструментів, зокрема сек'юритизації, для доступу до ліквідності з міжнародних ринків капіталу.

У сучасній світовій практиці сек'юритизація забезпечує приплив ліквідності та значних обсягів фінансування в сектор, коли можливості традиційних, простіших інструментів не можуть задовольнити грошові потреби галузі. Сек'юритизація — це

техніка структурованого фінансування, що дозволяє кредиторам конвертувати неліквідні активи (кредити, іпотеки, дебіторську заборгованість тощо) на ліквідні доходні цінні папери. У такий спосіб інструмент дозволяє збільшувати ефективність використання капіталу кредитора, діючи як мультиплікатор. Фактично, будь-який кредит, позика чи дебіторська заборгованість забезпечує майбутній грошовий потік, що з фінансового погляду є активом компанії. Будь-який актив може стати забезпеченням для залучення фінансування, зокрема через випуск цінних паперів. Сек'юритизацію застосовують у сільському господарстві, де з огляду на тривалий виробничий цикл і масштаби виробництва фермерам потрібно залучати фінансування із зовнішніх джерел, а власних ресурсів кредиторів не вистачає для задоволення попиту фермерів.

Сьогодні учасники ринку розглядають сек'юритизацію як необхідний інструмент, щоб утримувати конкурентноспроможність українського сільського господарства, яке є одним з драйверів економічного зростання, однак як сектор залишається значною мірою недофінансованим. Зростає також попит з боку інвесторів, оскільки традиційні об'єкти інвестування, як державні казначейські цінні папери, наразі не можуть забезпечити очікувану дохідність. Інвестори шукають нові можливості, зокрема все частіше у сільському господарстві: агросектор є одним із найстабільніших секторів.

За оцінками експертів, Україна може подвоїти виробництво агропродукції, якщо забезпечить фермерам достатньо фінансових ресурсів для інвестицій в інтенсивні технології, оновлення техніки, реалізацію довгострокових проєктів з переробки, зрощення тощо. Впровадження сек'юритизації дозволить українському агросектору реалізувати виробничий потенціал та бути конкурентним на глобальному ринку.

Список використаних джерел

1. Петрук О.М., Новак О.С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020.№8. С.1-8.URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/16.pdf
2. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 року. № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>
3. Залучити кошти на бізнес через аграрні розписки. Як це працює та чи є ризики. Економічна правда. 15 лютого 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/15/682393/>
4. З початку війни видано аграрних розписок на 59 млн гривень. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/z-pocatku-vijni-vidano-agrarnih-rozpisok-na-59-mln-griven>
5. В Україні видано аграрних розписок на 42 млрд гривень. Agravery. 8 червня 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven>
6. Марюхніч А. Аграрні розписки стануть зручним інструментом кредитування аграріїв. Кореспондент, від 22.07.2014 р. URL: <http://www.agro-business.com.ua>
7. В Україні видано аграрних розписок на 42 млрд гривень. Agravery. 8 червня 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven>
8. Про прийняття за основу проєкту Закону України про електронні аграрні розписки: постанова ВРУ від 13.07.2023р. № 3230-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3230-20#Text>

БЕЖЕНАР І.М., канд. екон. наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
e-mail: Inna_bezhenar@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ТА СТАЛОСТІ ПРИ СТИМУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Розглянуто систему стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств під час воєнних конфліктів, зосереджуючись на аналізі ризиків, доступі до ресурсів, технологічному розвитку, інклюзивності та сталості, що сприяє продовольчій безпеці та сталому розвитку країни.

Ключові слова: сімейні ферми, стимулювання, воєнний стан, інклюзивність, сталість

I.M. Bezhenar, Candidate of Economic Sciences
NSC "Institute of Agrarian Economy"

CONCEPTUAL PROVISIONS OF ECONOMIC INCLUSION AND SUSTAINABILITY IN PROMOTING THE DEVELOPMENT OF FAMILY FARMS

Abstract. The system for stimulating the development of family farms during military conflicts is considered, focusing on risk analysis, access to resources, technological development, inclusiveness and sustainability, which contributes to food security and sustainable development of the country.

Keywords: family farms, stimulation, state of war, inclusiveness, sustainability.

Сімейні фермерські господарства є важливим сегментом сільського господарства багатьох країн і відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та сталого розвитку.

Сімейні фермерські господарства є важливим структурним компонентом і сільськогосподарського сектору України. Проте, їхній розвиток вимагає особливої уваги до концептуальних положень економічної інклюзивності та сталості.

Умови воєнного стану ставлять перед сімейними фермерськими господарствами особливі виклики та обмеження. Воєнні конфлікти можуть призвести до зруйнування інфраструктури, руйнування сільськогосподарських земель та втрати доступу до ринків. У таких умовах стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств стає надзвичайно важливим завданням для відновлення економічного благополуччя та забезпечення продовольчої безпеки.

Для стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств у умовах воєнного стану, необхідно розробити та впровадити спеціальні програми та заходи підтримки. Це може включати в себе фінансову допомогу, надання доступу до необхідних ресурсів, підтримку у впровадженні інновацій та розвиток інфраструктури.

Система стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств в умовах воєнного стану із спрямованістю на пріоритети сталості та інклюзивності вимагає спеціальних теоретичних та методичних підходів. Давайте розглянемо основні засади такої системи:

Аналіз ситуації та ризику воєнного стану: перед розробкою будь-якої стратегії стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств важливо детально проаналізувати ситуацію, яка склалася через воєнний конфлікт. Оцінка ризиків і можливих загроз допоможе зрозуміти, які саме аспекти сільського господарства потребують найбільшої уваги та заходів.

Підтримка доступу до ресурсів: У воєнний час доступ до землі, води, насіння та інших ресурсів може бути обмеженим або зміненим. Важливо забезпечити, щоб сімейним фермерським господарствам був доступ до необхідних ресурсів для продовольчої безпеки та сталого господарювання.

Для стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств необхідно вирішити ці питання через реформи власності та розподілу ресурсів, щоб забезпечити продовольчу безпеку.

Розширення сільськогосподарської продукції. Стимулюючи розвиток сімейних фермерських господарств, важливо спрямовувати їхню увагу на вирощування продуктів, які є стратегічно важливими для продовольчої безпеки країни. Це може включати зернові, овочі, фрукти та інші продукти, які забезпечують основні життєві потреби населення.

Фінансова підтримка: воєнний конфлікт може призвести до втрат інвестицій та фінансових ресурсів для фермерських господарств. Держава та міжнародні організації можуть надавати фінансову підтримку, включаючи безпроцентні кредити, гранти та страхові виплати.

Технологічний розвиток: сучасні технології можуть допомогти фермерам збільшити продуктивність та зменшити вплив воєнного конфлікту на сільське господарство.

Інновації можуть включати в себе нові методи вирощування культур, використання більш продуктивних сортів рослин, впровадження сучасних систем зберігання та обробки продукції. Інновації дозволяють підвищити продуктивність та забезпечити стійкість сімейних господарств навіть у важких умовах.

Реабілітація інфраструктури: воєнні дії можуть завдати шкоди сільській інфраструктурі, включаючи дороги, сховища та інше. Важливо відновити та розвинути інфраструктуру, щоб забезпечити зручний доступ до ринків та збуту продукції.

Інклюзивність (рівні можливості). Умови воєнного конфлікту можуть зробити деякі групи населення ще більш уразливими. Сімейні фермерські господарства мають бути підтримані, зокрема шляхом надання допомоги жінкам-фермерам та молодим аграріям. Забезпечення інклюзивності вимагає уваги до різних соціальних груп, включаючи жінок, молодь та інвалідів. Забезпечення рівних можливостей для всіх сімейних фермерських господарств, незалежно від їхнього розміру, географічного розташування чи соціального статусу, є важливим аспектом інклюзивної стратегії. Програми та заходи повинні сприяти включенню всіх фермерів у процеси розвитку.

Підтримка рівних можливостей та участь у прийнятті рішень на рівні сімейних фермерських господарств та громади допоможе підсилити інклюзивний підхід. Економічна інклюзивність сприяє зменшенню соціальних нерівностей та підвищенню

економічного добробуту населення.

Сталість. Сталість у контексті сімейних фермерських господарств означає здатність до тривалого функціонування та розвитку у змінних умовах. Це включає в себе економічну, екологічну та соціальну стійкість господарств. Військові дії призводять до забруднення довкілля та знищення природних ресурсів. Екологічна сталість означає збереження ресурсів та довкілля для майбутніх поколінь. Зменшення негативного впливу сільського господарства на навколишнє середовище, використання екологічно чистих методів та збільшення сталості господарювання можуть бути важливими цілями.

Вони можуть розвивати методи органічного виробництва, зменшувати використання хімічних добрив та пестицидів, а також впроваджувати системи відновлення природних ресурсів.

Забезпечення сталості дозволяє уникати кризових ситуацій та забезпечує довгостроковий розвиток сімейних фермерських господарств.

Ефективне використання ресурсів – умови воєнного конфлікту можуть обмежувати доступ до ресурсів. Фермери повинні раціонально використовувати ресурси та застосовувати продуктивні та стійкі методи господарювання.

Моніторинг і оцінка: важливо встановити систему моніторингу та оцінки для визначення ефективності заходів стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств. Це допоможе адаптувати стратегії на основі результатів та досягати більшої ефективності.

Врахування цих концептуальних положень у стратегіях та політиках стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств сприяє сталому та інклюзивному сільському господарству, що є важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку країни.

Розвиток сімейних фермерських господарств в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що базується на засадах сталості та інклюзивності. Стратегія стимулювання розвитку повинна забезпечити продовольчу безпеку, рівні можливості та стале господарювання для усіх фермерських господарств, враховуючи екологічні та ресурсні аспекти.

Сімейні фермерські господарства повинні бути здатні адаптуватися до умов воєнного стану та впроваджувати заходи для збереження своєї продуктивності та стійкості. Це може включати в себе диверсифікацію виробництва, зменшення залежності від імпорту, розробку більш стійких сортів культур та використання інноваційних технологій.

Сімейні фермерські господарства можуть активно співпрацювати з місцевими спільнотами у воєнний період. Це може включати в себе об'єднання зусиль для розвитку сільської інфраструктури, створення мережі обміну ресурсами та продукцією між господарствами, а також спільні проекти з вирощування продуктів та постачання на ринок.

Спільний обмін найкращими практиками та досвідом між сімейними фермерськими господарствами може сприяти підвищенню їхньої ефективності та стійкості. Формування мережі для обміну досвідом та інформацією може допомогти

господарствам швидше адаптуватися до умов воєнного конфлікту та забезпечити сталість їхньої діяльності.

У воєнний період особливо важливою є ефективна організація та управління сімейними фермерськими господарствами. Це включає в себе правильне планування, розподіл ресурсів, контроль над виробництвом та фінансами. Ефективна організація та управління дозволяють збільшити продуктивність та стійкість господарств у важких умовах.

Сімейні фермерські господарства повинні бути готові до залучення молодих людей та впровадження сучасних технологій. Молодь може приносити нові ідеї та енергію, а сучасні технології допомагають підвищити продуктивність та конкурентоспроможність. Тому важливо стимулювати молодь до створення сімейних фермерських господарств та надавати доступ до навчання та підтримки.

Співпраця з державними та міжнародними організаціями може допомогти сімейним фермерським господарствам отримати доступ до ресурсів, фінансування та ринків. Державні програми підтримки та міжнародні ініціативи з сталого розвитку можуть стати важливими джерелами підтримки для господарств у воєнний період.

Забезпечення сталого розвитку сімейних фермерських господарств в умовах воєнного стану та врахування пріоритетів сталості та інклюзивності вимагає комплексного підходу та співпраці між урядовими органами, громадськими організаціями та самими господарствами. Тільки таким чином можна забезпечити виживання та процвітання сімейних фермерських господарств у важких умовах та забезпечити сталість та інклюзивність сільського господарства.

УДК 005.57:005.582

БИБА В.А., канд. екон. наук, доцент

УТЕЧЕНКО Д.М., доктор філософії

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: vbiba584@ukr.net

МАНІПУЛЯЦІЯ – ІНСТРУМЕНТ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто маніпуляційний вплив у спілкуванні. Охарактеризовано позитивні і негативні сторони впливу. Наведено пропозицію запобігання маніпуляції.

Ключові слова: маніпуляція, спілкування, вплив, психологія.

V.A. Byba, Candidate of Economic Sciences, associate professor

D. M. Utechenko, Doctor of Philosophy

Bila Tserkva National Agrarian University

MANIPULATION IS A BUSINESS COMMUNICATION TOOL

Abstract. The manipulative influence in communication is considered. The positive and negative sides of the impact are characterized. A proposal to prevent manipulation is given.

Key words: manipulation, communication, influence, psychology.

Сьогодні внесло глибокі соціально-економічні, психологічні та духовні потрясіння громадян України, які призвели до кардинальних змін у спілкуванні та взаємовідносинах у суспільстві. Людина кожного дня знаходиться у потоці інформації, виходячи із подій, ця інформація в більшій мірі є негативною. Даний потік безжально б'є на психічний стан суспільства та призводить до закритості в собі, що підштовхує людей до методів маніпуляції в спілкуванні та ін.

Кожен із нас чітко та інтуїтивно обирає власний спосіб та манеру спілкування, в залежності від опонента та ситуації, місця співбесіди та атмосфери. Володіючи знаннями вербальної та невербальної комунікації, ораторськими здібностями та ін., людина здатна привернути до себе увагу, зосередити на собі слухача та довести свою думку.

У діловому спілкуванні дуже важливо вміти доводити свою думку, ставити наголос на важливих речах, які в подальшому мають принести результат від самого спілкування.

Саме через бажання досягнення поставленої мети за допомогою спілкування, як адресант так і адресат включають у ділове спілкування методи маніпуляції. Проблему маніпуляцій у спілкуванні досліджували такі вчені як Б.Н.Безсонов, Д.А.Волкогонов, Р.Гудін, Дж.Рудінов, Сагатовський, Шіллер, Е.Шостром. Наприклад Є. Л. Доценко визначає маніпуляцію як: а) вид психологічного впливу, штучне виконання якого спричинює приховане збудження в іншій людині намірів, котрі не співпадають з її актуально наявними бажаннями; б) вид психологічного діяння, за якого майстерність маніпулянта використовується для прихованого прищеплення адресатові цілей, бажань, намірів, установок котрі не співпадають з тими, які є в нього в даний момент; в) психологічний вплив, спрямований на зміну активності в іншій людині тощо. [1]

Якщо розглядати маніпуляцію з точки зору психології, то є усвідомлена та неусвідомлена маніпуляція самим маніпулятором. Усвідомлена маніпуляція здійснюється заздалегідь продумано з детально продуманою тематикою і манерою спілкування, підбором слів, які найбільш здатні вплинути на співрозмовника. Дана манера спілкування здатна досягти позитивного результату, якщо це стосується досягнення поставлених цілей, мотивації, підвищення командної роботи.

Неусвідомлена маніпуляція відбувається в особистісному спілкуванні. Людина не усвідомлюючи наслідків від обраної теми, висловлювань та манери спілкування наносить маніпулятивні удари, які можуть призвести до непоправного розвитку подій.

Підбиваючи підсумки вітчизняних науковців, які досліджували дану проблематику, варто зауважити, що вибудовується єдина характеристика психологічної будови людини, яка схильна до маніпуляції. Дана особа має постійну тривожність, невпевненість у спілкуванні та власних діях, низький рівень самоприйняття, постійну підозрілість та недовіра до оточуючих.

Маніпулятор, це повна протилежність вище зазначеного типу. Даний тип впевнений у власних словах та діях, має високу значущість, власну цінність,

самозбереження, саморозвиток. Постійне бажання відповідати вимогам соціуму, але як показує практика, їхня поведінка не завжди відповідає моральним нормам, адже власні бажання та цілі стають в пріоритеті.

Головною стратегією захисту від маніпуляції являється низка послідовних процесів, які виявляють маніпуляційні наміри та допомагають припиненню маніпуляційного впливу. (рис.1)

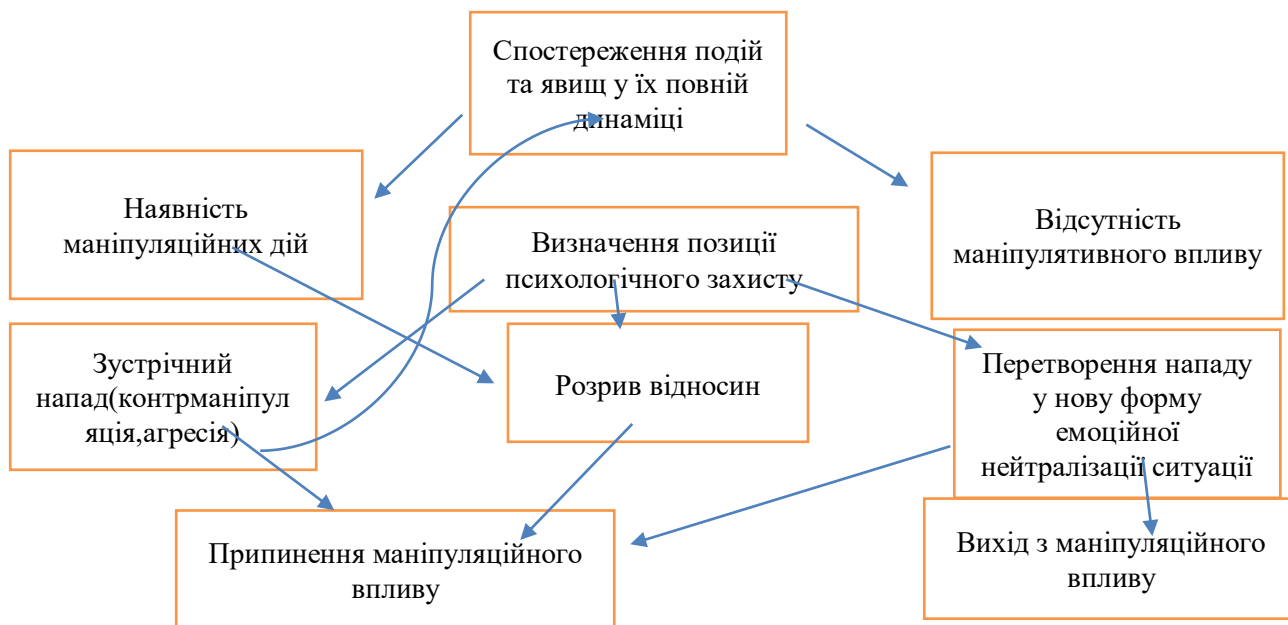

Рис.1. Стратегія особистісного захисту від маніпуляції у процесі спілкування

Отже маніпуляція є дієвим інструментом у спілкуванні, якщо мова іде про згуртування колективу, мотивацію, стимулювання до покращення роботи. Даний інструмент у діловому спілкуванні несе вагому значущість, якщо використовувати в благих цілях. Але другою стороною медалі є використання маніпуляційних інструментів у корисних цілях, задля задоволення власних бажань та принесення шкоди людям, над якими здійснювалася маніпуляція.

Список використаних джерел

1. Перхайло Н.. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до протидії комунікативним маніпуляціям у професійній сфері. Гуманітарний вісник. 2015. № 36. С. 93-101.
2. Хом'як А.. Вплив маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки. Луцьк. 2013. № 7 (256) : Педагогічні науки. С. 119-124.
3. Волинець Н.. Психологічні механізми виявлення та протидії маніпулятивним намірам у студентів. Дисертаційна робота. Київ. 2008.
4. Ivanov I. Analysis of the phanistic composition of Ukraine. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xv-mizhnarodna-naukovopraktichna-konferentsiya-modern-scientific-research-achievements-innovations-anddevelopment-prospects-14-16-08-2022-berlin-nimechchina-arhiv/>.

УДК: 332.135:005.21

БЛИК О.В., канд. екон. наук

ПОЛІЩУК С.П., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: bilyk.olha@btsau.edu.ua, polishchuk.svitlana@btsau.edu.ua

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Визначено фактори регіональної конкурентоспроможності та систематизовано загрози, які тривалий час перешкоджали її підвищенню. Окреслено основні стратегічні орієнтири розвитку регіональної конкурентоспроможності на державному та місцевому рівнях.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, стратегічні орієнтири.

O.V. Bilyk, Candidate of Economic Sciences

S.P. Polishchuk, Candidate of Economic Sciences

Bila Tserkva National Agrarian University

STRATEGIC GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF REGIONAL COMPETITIVENESS

Abstract. The factors of regional competitiveness were determined and the threats that prevented its increase for a long time were systematized. The main strategic guidelines for the development of regional competitiveness at the state and local levels are outlined.

Keywords: competitiveness, region, strategic orientations.

Формування високого рівня соціально-економічного розвитку країни можливе лише при умові створення ефективної системи регіонального розвитку, адже саме окремі регіони традиційно виступали ключовими ланками економіки всієї держави. Важливість регіонального розвитку особливо посилюється в умовах війни і характеризується підвищенням безпекового чинника та соціальними викликами, коли наразі в цілому ряді регіонів фактично зупинилася економіка, значна кількість підприємств перебуває в стані релокації, а велика кількість населення перемістилася в пошуках житла та нової роботи. Саме тому на державному рівні повинні бути створені умови для покращення соціально-економічного розвитку регіонів, а на регіональних рівнях повинні бути використані всі можливості для максимальної реалізації цих умов. Досягнути цього можливо, якщо місцева влада буде зорієнтована на забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

Дослідження здобутків вітчизняних вчених дають можливість зробити висновок, що регіональна конкурентоспроможність є складним комплексним поняттям та пов'язується, в першу чергу, із можливістю географічного утворення ефективно конкурувати як на державному, так і на міжнародному рівнях в таких сферах як економіка, торгівля, інновації, бізнес, туризм тощо. Слід відмітити, що регіональна конкурентоспроможність залежить від різних аспектів та визначається багатьма факторами, серед яких рівень функціонування економіки в регіоні, людський капітал, можливість використання інновацій, стан регіональної

інфраструктури, розвиток бізнес-середовища [2, с. 71].

До основних загроз, які тривалий час перешкоджали підвищенню регіональної конкурентоспроможності України можна віднести деформації та диспропорції на регіональних рівнях, диференціацію за рівнем економічного розвитку та якістю життя, відмінності в політичній та геополітичній орієнтації населення, відсутність ефективної взаємодії між регіонами, асиметрія в сфері міжбюджетних відносин, залежність від коливань кон'юнктури на зовнішніх ринках та імпортна залежність, а також недосконалість стратегічного планування на регіональному рівні [3, с. 104].

На жаль, в умовах сьогодення визначальними чинниками подальшого економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності більшості регіонів України стають саме форсмажорні зміни внаслідок повномасштабної агресії РФ, спричинені факторами безпеки. До основних викликів регіонального розвитку, які матимуть вплив у середньостроковій та стратегічній перспективі, можна віднести: різкі просторові та структурні зміни в економіці регіонів, втрата потенціалу сільських територій, релокація бізнесу, втрата експортного потенціалу, дестабілізація ринків праці, зниження фінансової спроможності територіальних громад та регіонів, втрата транзитного потенціалу, переорієнтація транспортно-логістичних потоків [1, с. 35 - 47].

Наразі всі ресурси нашої держави об'єднані навколо подолання зовнішньої агресії із використанням військового потенціалу, але оскільки Україна перебуває у фінальній фазі перед початком перемовин з представниками Євросоюзу стосовно умов її вступу, то регіональна політика має бути однією із пріоритетних сфер, навколо якої має бути зосереджена увага інституцій як на центральному, так і на місцевому рівнях. Зокрема, на місцевих рівнях мають бути офіційно затверджені стратегічні вектори досягнення і підвищення регіональної конкурентоспроможності, на які будуть спрямовані ресурси. Аналіз обласних стратегій розвитку дозволив зробити висновок, що серед основних стратегічних орієнтирів, з якими більшість областей України пов'язують можливості підвищення регіональної конкурентоспроможності, слід виділити: розвиток аграрного та промислового комплексів, а також людського капіталу, модернізація транспортної та логістичної інфраструктур, науково-технологічний розвиток на інноваційній основі, залучення інвестицій, стимулювання економічного розвитку громад, відновлення та нарощування туристичного потенціалу. Також в умовах пріоритетності євроінтеграційного розвитку виникає потреба в розробці стратегії забезпечення конкурентоспроможності поствоєнної України та окремих її регіонів. Така стратегія повинна передбачити шляхи удосконалення законодавства у напрямку зближення його із законодавством ЄС стосовно захисту конкуренції та механізмів конкурентної політики на державному та регіональному рівнях; формування структурних реформ з урахуванням національних інтересів та політики ЄС стосовно України; забезпечення загальнонаціональної єдності; задекларування єдиних правил ведення економічної діяльності.

Таким чином, політика забезпечення регіональної конкурентоспроможності на державному рівні потребує постійного удосконалення відповідно до турбулентних

змін внутрішнього та зовнішнього середовища, максимально враховуючи проблемні аспекти регіональної та національної економіки. При цьому необхідно відштовхуватися від стану економіки в регіоні та досягнення загальнонаціональних інтересів, серед яких ключовими зараз є подолання військової агресії, забезпечення соціально-економічної стабільності та розвиток євроінтеграційного вектору.

Список використаних джерел

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В.Небрат] ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2023. – 571 с.
2. Манн Р. В., Огородніков В. Ю. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні орієнтири розвитку регіонів України. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. Випуск 4 (67), 2022. С. 69 – 76.
3. Наконечна Н.В., Градюк Н.М. Системні засади розроблення та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності регіонів України в умовах євроінтеграції. Бізнес Інформ. 2022. № 8. С. 102–107.

УДК 37.014.54

БОЙКО Л.О., канд. с.-г. наук, доцентка

ЛІЗОН Д.Г., здобувач

Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Кропивницький, Україна

e-mail: boiko.mila7@gmail.com

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ОСВІТА ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ ФАКТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Підприємницька освіта сприяє розвитку людського капіталу країни, формує висококваліфікованих спеціалістів і підприємців, які можуть відігравати важливу роль у економічному зростанні і соціальному розвитку країни.

Ключові слова: підприємницька освіта, підвищення компетентності, малий та середній бізнес, бізнес-середовище

L.O. Boyko, Candidate of Economic Sciences

D.G. Lizon, student

Kherson State Agrarian University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ENTREPRENEURIAL EDUCATION AS ONE OF THE MAIN FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE STATE ECONOMY

Abstract. Entrepreneurial education contributes to the development of the country's human capital, forms highly qualified specialists and entrepreneurs who can play an important role in the country's economic growth and social development.

Keywords: entrepreneurial education, competence improvement, small and medium-sized business, business environment

На сьогоднішній день сучасні тренди стимулюють до постійного вдосконалення власних професійних навичок. Мова йде про динаміку змін у соціально-професійній сфері, яка призводить до трансформації навичок та вмінь.

Споживачі очікують на отримання більш якісних товарів та послуг, що в свою чергу стимулює до підвищення компетентності працівників над продуктом у тій чи іншій сфері.

У такому контексті залишається недооціненою економічна освіта загалом, та підприємницька зокрема. Більше того, спростування потребує не виправдано критичне ставлення у суспільстві до економічної освіти. Розвиток підприємництва більш ніж необхідний для досягнення рівня розвинутої інноваційної економіки. Емпіричні дослідження доводять позитивну кореляцію між підприємницькою активністю та економічними результатами. Розуміння важливості розвитку підприємництва знаходить свій відбиток у стратегічних цілях розвитку на національному та регіональному рівнях. Так у «Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» у пріоритетному векторі розвитку першими двома пунктами було зазначено «дерегуляцію та розвиток підприємництва» й «програму розвитку малого та середнього бізнесу», проте про підприємницьку освіту, як одну з базових умов розвитку самого підприємництва, не згадується [1].

У той час, як у стратегічних документах Європейської комісії серед десяти визначених пріоритетів першим зазначено «Робочі місця, економічне зростання та інвестиції», які далі представлені деталізуючими документами, так званими «Планами дій», серед яких «Підприємництво 2020: План дій» [2].

За змістом цей документ підкреслює ключову роль малого та середнього бізнесу для сталого та інноваційного розвитку економіки Європи, створення робочих місць та соціальної інтеграції, на підтвердження цього зазначається, що малі та середні підприємства складають 99% від загальної кількості підприємств Євросоюзу, за останні 5 років малим та середнім бізнесом створено приблизно 85% нових робочих місць.

Відповідно до цього документу в рамках шести основних напрямків дій планується пропозиція розвитку підприємницької культури та підприємницького «духу» у Європейському суспільстві, поширення підприємництва через всебічну підтримку та доступ до підприємницької освіти, забезпечення інструментів підтримки й заохочення підприємців, керування принципом «Think Small First», створення сприятливого бізнес-середовища, інтернаціоналізацію та спрощений доступ до нових ринків та фінансових ресурсів.

Треба розуміти, що українські підприємства створюються людьми які навіть не мали змоги отримати професійну освіту належним чином, це призвело до того, що великий відсоток підприємств закривається ще на початку своєї діяльності, а ті що залишилися функціонувати загалом прагнуть повернути вкладені гроші у найкоротший термін не дивлячись у довгострокову перспективу. Це результат підприємницької культури в Україні загалом, точніше кажучи її відсутність. Звичайно зараз ми тільки почали рухатись в вірному напрямку але було втрачено багато часу, що призвело до недовіри громадян втілювати у життя свої підприємницькі здібності.

Підприємницька освіта суттєво впливає на діяльність підприємств, збільшуючи їхню конкурентоспроможність, інноваційність і здатність адаптуватися до змін у сучасному бізнес-середовищі. Вона є важливим чинником у створенні стійкої та

успішної підприємницької діяльності [3-4].

Загалом, підприємницька освіта це важливий інструмент для стимулювання економічного розвитку та сталості держави, оскільки вона сприяє створенню інноваційних компаній, залученню інвестицій, підвищенню рівня зайнятості та розвитку людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Указ Президента «Про стратегію сталого розвитку «Україна -2020». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 27.09.2023)
2. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: https://commission.europa.eu/index_en
3. Дедікова В.О., Бойко Л.О. Роль соціального підприємництва у вирішенні суспільних проблем людства. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2 листопада 2022 р.; Державний біотехнологічний ун-т. Харків, 2022. 29-30 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/14061/1/AKTUAL_NI_%20PROBLEMY_HOSTYNNOS_TI_22-30-31.pdf
4. Бойко Л.О., Агеєва В.В. Підприємницька діяльність малих форм господарювання в аграрному секторі економіки. Problems and tasks of modernity and approaches to their solution /Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan 2021. Pp. 36-39. URL: <https://isg-konf.com>. Available at : DOI: 10.46299/ISG.2021.I.VIII

УДК: 330.3:330.4

БОНДАР О.С., канд. екон. наук

ТКАЧЕНКО О.В., канд. педагог. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГАХ

Прогресивний банк повинен залишатися в епіцентрі, використовуючи технології, які задовольняють потреби клієнтів у фінансовому стані, багатстві, довірі та безпеці, за допомогою нового рівня онлайн-ових, мобільних і багатоканальних послуг. Майбутнє кожного банку залежить від того, наскільки добре він зможе використовувати останні інновації, щоб зосередитися на потребах, бажаннях і поведінці клієнтів. Нове покоління банківських послуг на основі цифрових даних і штучного інтелекту спрямоване на оптимізацію інформаційних процесів банківської діяльності.

Ключові слова: банківські інформаційні процеси, банківська інформаційна система, банківська архітектура, система електронних платежів.

O. S. Bondar, Candidate of Economic Sciences

O.V. Tkachenko, Candidate of Pedagogical Sciences

Bila Tserkva National Agrarian University

INNOVATIVE ASPECTS OF MODERN INFORMATION PROCESSES IN BANKING SERVICES

Abstract. A progressive bank must remain at the epicenter by leveraging technologies that meet customers' needs for financial health, wealth, trust and security through a new level of online, mobile and omni-channel services. The future of every bank depends on how well it can use the latest innovations to

focus on the needs, wants and behaviors of customers. The new generation of banking services based on digital data and artificial intelligence is aimed at optimizing the information processes of banking activity.

Keywords: banking information processes, banking information system, banking architecture, electronic payments system.

У сучасному суспільстві, заснованому на знаннях, інформація відіграє важливу роль, а її максимальне використання досягається за допомогою інформаційних систем на рівні фінансово-економічних суб'єктів. З точки зору організаційного менеджменту, інформаційну систему можна визначити як набір даних, інформації, інформаційних потоків і ланцюгів, процедур, а також засобів обробки інформації, призначених для допомоги у встановленні та досягненні організаційних цілей.

Разом із розвитком банківського сектору та зростаючими вимогами щодо покращення обслуговування клієнтів, забезпечення продуктивності, ефективності та безпеки транзакцій, оптимізації внутрішніх процесів, підвищення рівня складності продуктів та послуг, банківські інформаційні системи постійно розвиваються. На даний час банківські інформаційні системи повинні відповідати високим стандартам у контексті специфічних викликів, які значно зростають, пов'язані з тиском витрат, дедалі складнішим управлінням ресурсами та забезпеченням інформаційної безпеки.

Відбувається серйозна мутація на рівні каналів банківських транзакцій, у той час як транзакції обробляються все більше через системи автоматизації, такі як банкомати, термінали самообслуговування або онлайн-банкінг. Обсяг даних, які потрібно обробляти та зберігати, збільшився, враховуючи збільшення банківської діяльності. Безпека та точність даних є чутливим аспектом, особливо для фінансово-банківського сектору, враховуючи масовий процес інтеграції даних. Оцінка інформаційних процесів в банківській діяльності повинна брати до уваги, крім інформаційних аспектів, пов'язаних з автоматизованою обробкою інформації, також оцінку вартості, створеної цими системами на організаційному рівні. Отже, серія кількісних показників – наприклад, показників, які порівнюють ефективність діяльності з комерційної точки зору (норма прибутку, додана вартість тощо) або кількісних показників – наприклад, показники рівня задоволеності споживачів (лояльність клієнтів, рівень довіри до банківських установ, відданість клієнтам, сприйняття клієнтами переваг у відносинах) можуть бути взяті до уваги. Необхідно інтегрувати їх відповідно до прийнятих цілей і стратегії та поточних вимог бізнес-середовища.

Прогресивний банк повинен залишатися в епіцентрі, використовуючи технології, які задовольняють потреби клієнтів у фінансовому стані, багатстві, довірі та безпеці, за допомогою нового рівня онлайн-ових, мобільних і багатоканальних послуг.

Сучасні банківські послуги в Україні великою мірою відповідають загальному світовому тренду в галузі банківського обслуговування. Технологічний розвиток і зміни в споживацьких вподобаннях стимулюють банки до надання нових послуг та удосконалення існуючих.

Сучасні інформаційні процеси в банківських послугах можна представити у вигляді наступної схеми:

1. Клієнтський доступ. Він представлений мобільним додатком та веб-порталом. Клієнти отримують доступ до банківських послуг через мобільний додаток на своїх смартфонах або планшетах. Веб-сайт банку дозволяє клієнтам здійснювати операції та отримувати інформацію про свої рахунки.

2. Аутентифікація та безпека. Клієнти підтверджують свою особу, використовуючи паролі, PIN-коди, відбитки пальців або інші методи.

3. Кібербезпека. Банки використовують заходи безпеки для захисту особистих даних та запобігання кібератак.

4. Управління рахунками. Клієнти можуть перевіряти стан своїх рахунків та транзакцій.

5. Перекази коштів. Можливість здійснювати грошові перекази на інші рахунки, включаючи внутрішні і міжнародні перекази. Зростання популярності онлайн і мобільного банківського обслуговування в Україні було помітним, особливо під час пандемії COVID-19.

6. Фінансові послуги.

– Платежі: Клієнти можуть оплачувати рахунки, комунальні послуги, кредити та інші обов'язки.

– Інвестування: Доступ до інвестиційних продуктів і платформ для торгівлі акціями та іншими фінансовими інструментами.

– Кредити: Оформлення кредитів та кредитних карт, розрахунок кредитних ліній.

7. Аналітика та персоналізація.

– Аналітичні інструменти: Використання даних для аналізу фінансового стану та управління ризиками.

– Персоналізовані рекомендації: Банки надають клієнтам персоналізовані поради та пропозиції на основі їхніх фінансових потреб.

8. Служба підтримки та зв'язок.

– Чат-боти та віртуальні асистенти: Автоматизована підтримка для відповіді на запитання клієнтів.

– Контактні центри: Зв'язок з операторами та фахівцями банку для вирішення проблем і запитань.

9. Адміністрування та регулювання:

– Управління даними: Збереження, обробка та захист особистих даних клієнтів.

– Відповідність та регулювання: Дотримання нормативів та стандартів, встановлених регуляторами.

10. Інновації та розвиток. Постійні зусилля вдосконалювати інформаційні технології та розробляти нові продукти і послуги.

Ця схема відображає ключові аспекти сучасних інформаційних процесів в банківських послугах, що орієнтовані на зручність та задоволення потреб клієнтів.

Для банківських установ та їхніх клієнтів важливі аспекти безперервності, точності, безпеки та доступності даних, які збільшують внесок автоматизації, досягнутий у всіх інформаційних системах у фінансово-банківському секторі. Тому в банківських установах характер і складність виконуваної діяльності вимагає

асиміляції інформаційних процесів і систем, покликаних автоматизувати велику кількість видів діяльності та забезпечити необхідною інформацією для процесу прийняття рішень. Банк, що керується даними, має силу приймати успішні рішення та процвітати в епоху інновацій.

Список використаних джерел

1. A. Martin, T. Miranda Lakshmi, V. Prasanna Venkatesan. An information delivery model for banking business. International Journal of Information Management. Elsevier. Volume 34, Issue 2, April 2014, Pages 139-150
2. Business Process Management in Banking and Financial Industry. <https://www.cflowapps.com/business-process-management-banking-financial-industry/>
3. Igor Tomych. Digital Transformation In Banks: What Processes Are Important. <https://dashdevs.com/blog/digital-transformation-in-banks-what-processes-are-important/>

УДК 338.12:635.1/.8:005.9:004

БОРЩИК В.М., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9357-4000>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розкрито складові інформаційно-аналітичного забезпечення вивчення стану попиту та пропозиції та окреслено основні показники та індикатори, які характеризують кон'юнктуру ринку. Зроблено висновок, що дослідження ринку овочевої продукції повинно базуватися на методичних підходах, які б забезпечили вивчення особливостей формування товарної пропозиції та доведення її до кінцевих споживачів. Розкрито завдання маркетингового аналізу ринку овочів, який передбачає розрахунок потенційної та фактичної його ємності та є основою розробки прогнозів його кон'юнктури.

Ключові слова: ринок овочевої продукції, дослідження кон'юнктури ринку, маркетинговий аналіз.

V. Borschik

Bila Tserkva National Agrarian University

INFORMATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT OF STUDY OF VEGETABLE PRODUCTS MARKET SITUATION

Abstract. The components of information and analytical support of study of the supply state and demand are enclosed, and the main indicators and indicators characterizing the market situation are outlined. It was concluded that the research of the market of vegetable products should be based on methodological approaches that would ensure the study of the peculiarities of the formation of the product offer and its delivery to the final consumers. The task of marketing analysis of the vegetable market is revealed, which involves the calculation of its potential and actual capacity and is the basis for developing forecasts of its situation.

Key words: market of vegetable products, market situation research, marketing analysis.

Як доводять результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених вивчення ринку овочевої продукції необхідно здійснювати на основі відповідного інформаційно-методичного забезпечення, яке дозволить комплексно оцінити стан конкретного ринку та розробити обґрунтовані прогнози його розвитку [1-3].

Очевидно, що сформована система інформаційно-аналітичного забезпечення аналізу та прогнозування ринку овочевої продукції сприятиме прийняттю обґрунтованих рішень щодо стратегічного розвитку галузі. Така система повинна включати у себе збір даних, його оперативну обробку, прийняття оптимальних рішень суб'єктами, які беруть участь у забезпеченні овочами населення країни (регіону).

Вважаємо, що дослідження особливостей стану ринку овочів відкритого ґрунту у конкретний момент часу можна забезпечити за наступними параметрами: стану виробничого процесу у галузі овочівництва та тенденції його розвитку; обсяг, структура, рівень та динаміка окремих індикаторів споживання різних видів овочів; стану розподілу та перерозподілу валового продукту; політика, що проводиться в країні щодо середньодушових доходів населення в країні та ціноутворення; стану показників загальноекономічної кон'юнктури; розвиток міжрегіональних зв'язків по товарообміну; природно-кліматичні, демографічні, соціальні, логістичні та інші параметри [4,5].

У якості вихідної інформаційної бази при оцінці цих особливостей можна використовувати також: регіональну варіацію співвідношення попиту та пропозиції та інших пропорцій ринку овочевої продукції, динаміку основних параметрів розвитку цього ринку, рівень впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на формування особливостей досліджуваного ринку.

Зазначимо, що формування інформаційно-методичної бази для реалізації аналітичної роботи пов'язано із певними особливостями функціонування ринку овочів. Ця специфіка виражається у тому, що ефективність функціонування даного ринку проявляється через рівень задоволення споживчого попиту у основних групах овочів. Вважаємо, що методичні підходи, які передбачають оцінку ефективності ринку є дискусійними, що можна пояснити тим, що сам ринок акумулює в собі різні види ефекту. Він може бути ефективним як власне ринок, як економічна система і соціальний інструмент. Виходячи із цього, система показників, яка використовується для більш повної характеристики ефекту функціонування досліджуваного ринку, повинна включати у себе показники ринкової, економічної та соціальної ефективності.

Аналіз та оцінку результативності функціонування ринку овочів може бути проведена за різними параметрами, які охоплюють різні рівні: окремих господарюючих суб'єктів, галузі. Кожний із виділених аспектів має свої особливості, характеризуються специфічними вимогами до питань дослідження їх функціонування та результативності, однак такий підхід не виключає створення загальних принципів аналізу та оцінки дієвості ринку.

Оцінку ефективності функціонування ринку овочів доцільно здійснити по відношенню матеріальних та трудових ресурсів. Ці параметри визначають досягнення того чи іншого ефекту та забезпечення ефекту поточних затрат. Виходячи із цього, до

складу інформації з оцінки результативності функціонування ринку повинні включати дані по трудовим і матеріальним ресурсам, про структуру, величин затрат, дані фінансово-економічної звітності господарюючих суб'єктів.

Економічну результативність функціонування ринку овочів можна також оцінити за показниками: валова додана вартість, обсяги товарообороту, операційний прибуток, чистий прибуток. Так, показники товарообороту інформують про соціальний ефект, оскільки характеризують обсяг та асортимент придбаної овочевої продукції, тобто задоволення попиту, а економічний ефект проявляється в обсязі виручки від реалізації продукції.

Показник валової доданої вартості характеризує результативність виробничої діяльності учасників ланцюга постачання овочевої продукції, яких результатів вони досягають, одночасно свідчать про вклад цих суб'єктів до створення доданої вартості на кожному рівні ланцюга.

Оцінка соціальної ефективності функціонування ринку є актуальною проблемою, однак визначити її однозначно її складно внаслідок різнобічності соціальних питань, які визначаються наступним: соціальний ефект складно виразити лише кількісними показниками; соціальний ефект залежить не від лише від одного показника, на нього впливають сукупність факторів, яких не можна інтегрувати та виміряти у певних одиницях; аспекти соціального ефекту проявляється не у ринкових відносинах, а за його межами. До переліку показників соціального ефекту функціонування ринку овочів відкритого ґрунту, які використовуються для його оцінки входять: рівень задоволення споживчого попиту; покращення праці працівників галузі; відповідність виробничої діяльності суб'єктів ринку екологічним вимогам та діючим стандартам якості та безпечності. Отже, аналіз стану та визначення тенденцій розвитку ринку овочевої продукції є досить трудомістким процесом, які вимагають розробки відповідних методичних підходів, систематичного збору інформації, економіко-математичних розрахунків.

Очевидно, що ринок овочів відкритого ґрунту характеризується певними диспропорціями у розвитку сировинної, переробної бази та кінцевими ринками збуту продукції. У цьому зв'язку представляється необхідним проведенням аналізу купівельної поведінки споживачів овочів на основі сегментації. Так, найбільш доцільним щодо ринку овочів відкритого ґрунту є використання ознак географічного та поведінкового критерію сегментації, оскільки за вказаними критеріями сегментації інформація є доступною.

За географічним критерієм сегментації доцільно виділити ознаку природно-економічного районування, а за поведінковим – рівень потреби населення у різних видах овочів. Безумовно, рівень потреби у певному виду продукції не можливо оцінити без аналізу даних за обсягами виробництва та споживання у межах кожного локального ринку. За результатами сегментації можна виділи такі сегменти: сегмент із високим рівнем потреби у продукції овочівництва (внаслідок недостатнього власного виробництва); сегмент із середнім рівнем потреби в продукції овочівництва (внаслідок неповного задоволення існуючого попиту на овочі); сегмент високого рівня розвитку овочівництва (внаслідок повного задоволення існуючого попиту на

продукції досліджуваної галузі, а також можливості вивезення її за межі регіону).

Важливим напрямом дослідження ринку овочів є проведення маркетингового аналізу, результатом якого є розрахунок потенційної та фактичної його ємності, що дозволить розробити прогнози щодо перспективного розвитку його кон'юнктури. Під фактичною ємністю ринку розуміють розмір ринку, що базується на поточному рівні розвитку попиту на овочеву продукцію населенням. Водночас, потенційна ємність ринку характеризує обсяг ринку, що базується на максимальному рівні розвитку попиту. Співвідношення фактичної та потенційної ємностей ринку овочів відкритого ґрунту дозволяє зробити висновок про ступінь його насичення [6].

Завершальними етапом запропонованого алгоритму дослідження ринку овочів відкритого ґрунту є проведення портфельного аналізу, за допомогою якого можна провести оцінку ринку з метою виявлення найбільш прибуткових та перспективних його сегментів за видами продукції. Зазначимо, що портфельний аналіз базується на матричних методах, серед яких практичного поширення набула методика портфельного аналізу є матриця Бостонської консалтингової групи (БКГ), яка дозволить проаналізувати конкурентоспроможності окремих видів овочів на ринку.

Одним із найбільш важливих напрямів використання результатів портфельного аналізу є прийняття стратегічних рішень щодо подальшого розвитку ринку овочів в умовах посилення глобалізації та європейської інтеграції країни, а також в умовах посилення невизначеності та ризику внаслідок ведення країною війни. У зв'язку із цим, доцільно доповнити методику портфельного аналізу, співставленням темпів росту обсягів виробництва на овочевому ринку та рівня конкурентоспроможності продукції. Окрім визначення стратегії розвитку ринку співставлення вибраних критеріїв дозволить зробити висновок про потенційні можливості досліджуваного ринку щодо забезпечення продовольчої залежності країни та формування експортного потенціалу.

Вважаємо, що обґрунтовані елементи інформаційно-аналітичного забезпечення вивчення ринку овочів відкритого ґрунту дозволить комплексно оцінити попит та пропозицію, обґрунтувати напрями удосконалення інструментів організаційно-економічного регулювання у напрямі повного задоволення потреб населення країни у якісній, безпечній продукції та ефективного розвитку галузі, які сприятимуть його збалансованому функціонуванню.

Список використаних джерел

1. Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків: монографія / І.М. Волкова, О.М. Варченко, В.С. Данкевич та ін. – К.: Центр учб. літ-ри, 2013. 672 с.
2. Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні. Монографія / Під науковим керівництвом д.е.н., професора Ковальова А.І. Одеса: Атлант, 2010. – 266с.
3. Березняк Н. В. Методичні підходи до побудови моделі кон'юнктурного дослідження, проведення аналізу і прогнозу ринкової кон'юнктури. Наука, технології, інновації. 2017. № 1. С. 39-45.
4. Маркетингове дослідження ринку овочевої продукції в Україні: монографія / Р.В. Логоша, К.В. Мазур, В.Ю. Кричковський. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. – 344 с.
5. Галат Л. М. Особливості ринку свіжих овочів в Україні. Агросвіт. 2019. № 11. С. 35–44. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.35
6. Балабанова Л. В., Холод В.В. Стратегічне маркетингова управління конкурентоспроможністю підприємств. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 448 с.

ВАРЧЕНКО О.О., доктор PhD філософії,
Білоцерківський національний аграрний університет
E-mail: 1207Olia@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ

Узагальнено підходи до розуміння категорії агропродовольча система система, яка охоплює процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання благ, а також зв'язки та відносини між товаровиробниками та споживачами матеріальних благ та послуг. Узагальнено класифікаційні ознаки АПС як інтегрованої багатогалузевої системи та окреслено найбільш її характеристики в аспекті реалізації соціо-еколого-економічних цілей сталого розвитку та виділено основні особливості формування та функціонування агропродовольчої системи.

Ключові слова: агропродовольча система (АПС), стала АПС, особливості агропродовольчої системи.

O.O. Varchenko, Doctor of Philosophy, PhD,
Bila Tserkva National Agrarian University

FEATURES OF THE FORMATION AND FUNCTIONING OF THE AGRICULTURE SYSTEM

Abstract. Approaches to understanding the category of agro-food system are summarized, a system that covers the processes of production, distribution, exchange and consumption of goods, as well as connections and relations between producers and consumers of material goods and services. The classification features of the AFS as an integrated multi-sectoral system are summarized and its most characteristics are outlined in terms of the implementation of socio-ecological and economic goals of sustainable development, and the main features of the formation and functioning of the agro-food system are highlighted.

Key words: agro-food system (AFS), the status of AFS, features of the agro-food system.

Агропродовольча система є складною та динамічною системою, розвиток якої відбувається в рамках синергетики та теорії дисипативних структур [1], де стійкість системи є важливою характеристикою її динаміки. Очевидно, що система є стійкою, якщо вона зберігає незмінними значення, що характеризують її стан, структур та тенденцію розвитку при зміні внутрішніх та зовнішніх параметрів у деякому часовому інтервалі.

Узагальнення зарубіжних досліджень дозволило встановити, що агропродовольча система (АПС) досліджується в аспекті підвищення її сталості. Так, стала агропродовольча система є основним елементом Європейського Зеленого курсу [2,3] а також стратегії «Від ферми до виделки» Європейського Союзу [4,5], яка зорієнтована на підтримку глобального переходу до сталих, стійких та інклюзивних АПС відповідно до глобальних Цілей сталого розвитку ООН.

Заслуговує на увагу підхід до дефініції АПС в аспекті її розгляду як системи, яка об'єднує всі елементи (навколишнє середовище, люди, вхідні ресурси, процеси, об'єкти інфраструктури, установи, тощо) та діяльності, пов'язані із виробництвом, переробкою, дистрибуцією, приготуванням та споживанням продовольства та

результатами цієї діяльності, включаючи соціально-економічні та екологічні [6]. Дане визначення виходить за межі традиційних підходів до розуміння складових, які формують АПС, включає інші елементи та результати різних видів діяльностей в аспекті дотримання вимог сталого розвитку. За іншим підходом, АПС охоплює агропродовольчі ланцюги поставок, харчове середовище, поведінку споживачів, а також зовнішні чинники (наприклад, ріст чисельності населення, процеси урбанізації, зміна клімату, торгівля, глобалізація, тощо) та результати (екологічні, соціальні, економічні) [7].

Як зазначають науковці, агропродовольча система перебуває під впливом глобальних проблем, таких як зміна клімату, обмеженість ресурсів, деградація екосистем [8, 9], що зумовлює прояв різного роду негативних явищ, зокрема, бідність, неадекватне харчування, голод і недоїдання, соціальна нерівність, підвищення температурних режимів, дефіцит води, деградація землі, втрата біорізноманіття, тощо, а також від умов та технологічного забезпечення бізнес-процесів на рівні кожного учасника та споживання продовольства [10]. Очевидно, що такі умови ускладнюють спроможність АПС подолати голод і недоїдання в світі, що помітним було під час тривалої пандемії COVID-19 та ведення війни Україною проти російських загарбників [11-13]. Унаслідок цього були розірвані ланцюги поставок агропродовольства як на внутрішньому, так й зовнішньому ринках, змінилися харчове середовище та моделі споживання.

Узагальнимо класифікаційні ознаки АПС як інтегрованої багатогалузевої системи: цільове призначення; функціонально-галузева структура (структурні підсистеми та базові елементи, які включають сільськогосподарські та переробні галузі із відповідними функціями у створення кінцевого продукту; продуктова структура (виробництво певних видів продукції); територіально-виробнича структура (як сільськогосподарські підприємства, особисті селянські господарства здійснюють діяльність в межах конкретної місцевості, сільської території); організаційно-управлінська структура (як інтегровані структурні елементи та ланки, які функціонують в територіальному, галузевому та програмно-цільовому аспектах); виробничо-технологічна структура (як елементи виробництва та технологічні способи їх поєднання для одержання продукції із заданими параметрами якості); соціальна структура (як групи населення, форми господарювання та власності, які сприяють процесу агропромислового відтворення); екосистема (природні ресурси, погодно-кліматичні умови, тощо).

Виділимо найбільш важливі характеристики АПС з точки зору її сутності як соціо-еколого-економічної системи та специфіки функціонування в сучасних умовах:

- структурованість АПС та направленість її розвитку при чіткій орієнтації всіх елементів на кінцевий результат, стійкість, економічність, ефективність та збалансованість;
- прогнозування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства на основі вимог продовольчої безпеки країни;
- оптимізація взаємодії структурних елементів АПС, зміцнення інтеграційних, організаційно-виробничих зв'язків між основними її сферами;

- збільшення обсягів виробництва продукції до раціональних показників забезпечується на основі інноваційних технологій та розробок;
  - досягнення збалансованого розвитку потребує розробки дієвої державної підтримки, особливо галузей сільського господарства внаслідок його специфічності та високої ризиковості;
  - сталий розвиток АПС є необхідною умовою забезпечення продовольчої безпеки країни, соціальної стабільності та екологічної безпеки;
  - експортоорієнтованість АПС забезпечує надходження значних обсягів валютних надходжень у країну, що позитивно впливає на макроекономічні показники;
  - висока ризиковість АПС, яка зумовлена сукупністю як чинників зовнішнього, так й внутрішнього середовища її функціонування, особливо агресія росії зумовила повну та часткову руйнацію її складових в окупованих регіонах країни.
- Із урахуванням вищезазначеного та на основі структурно-функціонального підходу, нами агропродовольча система розглядається як сукупність господарюючих суб'єктів, які здійснюють бізнес-процеси та діяльності від виробництва сільськогосподарської продукції до її споживання, переробки та утилізації відходів під впливом чинників середовища їх функціонування та з додержанням принципів сталого розвитку, внаслідок чого забезпечується продовольча безпека країни, соціальна стабільність та мінімізується негативний вплив на навколишнє середовище, що в кінцевому підсумку сприяє досягненню ЦСР. Із урахуванням запропонованої дефініції АПС з позиції системного підходу та урахуванням парадигми сталого розвитку можна виділити такі її характеристики:
- складна система, яка складається із великої, але обмеженої кількості елементів, згрупованих у підсистеми: сільськогосподарське виробництво, переробка сільськогосподарської сировини, дистрибуція та доведення продовольства до кінцевих споживачів, споживання, рециклінг продовольчих відходів;
  - емерджентність агропродовольчої системи (тобто наявність у неї властивостей, які не властивими є іншим її елементам) полягає в тому, що вона завдяки об'єднанню складових її підсистем та елементів, здатна здійснювати продовольче забезпечення;
  - цілісне регулювання та управління АПС зорієнтоване на реалізацію цілей її функціонування та підтримку внутрішньо властивої їй структури (цілісності системи);
  - в якості суб'єкту регулювання та управління АПС виступає держава, в якості об'єктів – підсистеми та їх елементи;
  - зворотній зв'язок між підсистемами та їх елементами: на вході – необхідні для виробництва агропродовольства в сільському господарстві, його переробки, функціонування елементів розподільчої інфраструктури та споживання ресурси (сировина, матеріально-технічні, людські, фінансові, технології, інформація та ін.); на виході – продовольчі відходи та продукти їх переробки;
  - динамічність системи означає, що АПС перебуває у розвитку, результатом якого є постійна зміна параметрів її підсистем;
  - стан стійкості для АПС є нормальним, до якого вона прагне (гомеостаз), тобто

стан, при якому забезпечується продовольча безпека на науково обґрунтованому рівні на основі реалізації принципів економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної безпеки. Розрізняють різні рівні стійкості, організації та самоорганізації агропродовольчої системи;

– з метою оцінки досягнутого рівня стійкості системи необхідно проводити моніторинг стійкого розвитку, який дозволить кількісно оцінити досягнутий рівень продовольчої безпеки на основі розроблених індикаторів;

– стійкість може порушуватися під впливом внутрішніх та зовнішніх впливів (чинників середовища); чинниками внутрішнього середовища є процеси, які відбуваються в її підсистемах, а також на входах та виходах; до чинників зовнішнього середовища, які не прямо впливають на АПС (економічні, природні, соціально-культурні, демографічні, політико-правові, міжнародні, науково-технічні);

– у випадку порушення стійкості (підвищення цін на агропродовольство, продовольча криза та ін.) використовуються спеціальні механізми, які сприяють приведенню системи у стійкий стан, зокрема, ринкове саморегулювання та інструменти державного регулювання; зазначені механізми зумовлюють зміну структури, особливості функціонування підсистем, організаційно-економічні відносини та ін.;

– стала АПС забезпечує досягнення продовольчої безпеки на заданому рівні для нинішнього та майбутніх поколінь на основі принципів економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної безпеки. Незважаючи на те, що згідно системному підходу, який широко використовується в менеджменті, агропродовольча система після потрясінь (продовольчих криз) знову буде прагнути до стійкого стану, ціна зазначених потрясінь є дуже високою, що проявляється підвищенням цін на продовольчі продукти, посиленням соціальної нерівності, зниженням рівня та якості життя населення, втратою продовольчої безпеки на національному, регіональному та локальному рівнях, загрозою соціальної стабільності, тощо.

Список використаних джерел

1. Варченко О.О. Теоретичні основи розвитку агропродовольчих систем в умовах глобальних змін. Економіка та управління АПК. 2022. № 1. С. 40–50. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2022-172-1-40-50>
2. European Commission. A European green deal—striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
3. European Commission. Europe's moment: repair and prepare for the next generation. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_20_940/IP_20_940_EN.pdf
4. European Commission. A farm to fork strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system. URL: https://ec.europa.eu/food/farm2fork_en
5. European Commission. From farm to fork—our food, our health, our planet, our future. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_en
6. HLPE. Food Losses and Waste in the Context of Sustainable Food Systems. HLPE: Rome. Italy. 2014.
7. GAIN. Johns Hopkins University about food systems. URL: <https://foodsystemsdashboard.org/about-foodsystem>
8. IPES-Food. The new science of sustainable food systems: overcoming barriers to food systems reform. URL: http://www.ipesfood.org/images/Reports/IPES_report01_1505_web_br_pages.pdf

9. WWF-UK. A 2020 vision for the Global food system. Report summary. URL: http://assets.wwf.org.uk/downloads/2020vision_food_report_summary_feb2013.pdf
10. Calicioglu O., Flammini A., Bracco S., Bellù L., Sims R. The future challenges of food and agriculture: an integrated analysis of trends and solutions. Sustainability. 2019. № 11. 222 p. URL: <https://doi.org/10.3390/su11010222>
11. Savary S., Akter S., Almekinders C., Harris J., Korsten L., Rötter R., Waddington S., Watson D. Mapping disruption and resilience mechanisms in food systems. Food secur. 2020. № 12. Pp. 695–717. URL: <https://doi.org/10.1007/s12571-020-01093-0>.2021.103134
12. Rivera-Ferre M.G., López-i-Gelats F., Ravera F., Oteros-Rozas E., di Masso M., Binimelis R., El Bilali H. The two-way relationship between food systems and the COVID19 pandemic: Causes and consequences. Agric. Syst. 2021. Vol. 191. URL: <https://doi.org/10.1016/j.agry.2021.103134>
13. FAO. Ukraine: Note on the impact of the war on food security in Ukraine. Rome. 2022. 14 p. URL: <https://doi.org/10.4060/cb917en>

УДК 338.43:005.21:551.58

ВИХОР В. М., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: vlad.vykhor@ukr.net

ВПЛИВ ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджені особливості впливу природно-кліматичних факторів на формування стратегічного менеджменту аграрних підприємств та прийняття стратегічних рішень. Виявлені деякі тенденції зміни цих факторів та можливі стратегічні альтернативи

Ключові слова: аграрні підприємства, стратегія, стратегічний менеджмент, природно-кліматичні фактори, стратегічні альтернативи.

V. M. Vykhor

Bila Tserkva National Agrarian University

THE INFLUENCE OF NATURAL AND CLIMATIC FACTORS ON THE FORMATION OF STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. Peculiarities of the impact of natural and climatic factors on the formation of strategic management of agrarian enterprises and strategic decision-making are studied. Some trends of changes in these factors and possible strategic alternatives are revealed

Keywords: agricultural enterprises, strategy, strategic management, natural and climatic factors, strategic alternatives.

Складне та динамічне середовище функціонування аграрних підприємств України вимагає перегляду та вдосконалення системи менеджменту, зокрема, у напрямку застосування інструментарію стратегічного менеджменту.

Вперше концепцію стратегічного менеджменту у систематизованому вигляді розкрив американський вчений І. Ансофф [1]. Її суть полягає у здатності фірм прогнозувати розвиток факторів зовнішнього середовища, які мають на них суттєвий вплив, та спрямовувати свою діяльність відповідно цього впливу. Таким чином організації мають можливість забезпечити власну довготермінову адаптацію до умов зовнішнього середовища у якому вони функціонують.

Із початком ринкових перетворень в Україні вітчизняні підприємства, у тому числі і ті, які працюють в аграрній сфері, також постали перед необхідністю адаптації до вимог глобального аграрного ринку, а отже, впровадження елементів стратегічного менеджменту в практику управління. При цьому менеджери сільськогосподарських підприємств мають враховувати особливості формування та впровадження методів стратегічного менеджменту, які характерні саме для аграрної галузі. Умовно їх можна поділити на три групи: природно-кліматичні, організаційно-економічні, ринкові.

Акцентуючи увагу на природно-кліматичних факторах, слід відмітити, що у сільськогосподарському виробництві задіяні біологічні організми, які мають особливості та відповідні цикли свого розвитку. Це, зокрема, впливає на тривалість операційного циклу виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, який може бути значно довший ніж в інших галузях.

Для прикладу, тривалість операційного циклу вирощування озимих культур може становити до десяти місяців і прискорити його технологічними засобами не можливо. Операційний цикл вирощування ярих культур менший, але і його тривалість може становити від чотирьох до шести місяців. Це сповільнює оборотність оборотного капіталу аграрних підприємств і знижує рівень їх стратегічної гнучкості.

Таким чином, сільськогосподарські підприємства перебувають у менш вигідних умовах порівняно із багатьма іншими галузями. Зокрема, вони не мають можливості в у часовий період тривалості операційного циклу швидко реагувати на кон'юнктурні зміни на внутрішньому та світовому аграрному ринках. Іншими словами, підприємства змушені чекати, доки та чи інша культура дозріє і завершити операційний цикл її збиранням, хоча ринкова кон'юнктура за цей час може стати не сприятливою.

Застосування біологічних організмів, особливо у рослинництві, породжує додаткові ризики через їх залежність від природно-кліматичних факторів, зокрема, тепла та опадів. Їх недостача, оптимальна чи надмірна кількість у відповідні фази росту рослин суттєво впливає на урожайність і обсяги виробництва, які важко спрогнозувати і, відповідно, спланувати обсяги продаж та фінансові результати від збуту продукції.

За даними Т. Ковальчука, середньорічна температура повітря в Україні за останні роки перевищувала норму на три градуси. А збільшення обсягів тепла і його інтенсивність прискорює дозрівання традиційних культур із значно меншою урожайністю [2]. Автор, також, звертає увагу на вологозабезпечення сільського господарства. Оптимальною для галузі є середньорічна кількість опадів у 700 мм, тоді як за останні кілька років їх випадало близько 553 мм. При чому значна частина вологи піддавалася випаровуванню саме через високу температуру повітря.

Таким чином, у менеджерів аграрних підприємств виникають наступні стратегічні альтернативи: або перехід на вирощування більш теплолюбних і посухостійких культур, або перехід на зрошувальні технології із застосуванням методів запобігання теплових чи холодних стресів для рослин. Це, у свою чергу, вимагає відповідних обсягів інвестицій та нових організаційно-технологічних рішень

Важливим природним фактором, який впливає на стратегічні рішення

менеджерів аграрних підприємств є природна родючість ґрунту. Зрозуміло, що підприємства мають можливість у певних межах технологічно впливати на цей фактор, збільшуючи чи зменшуючи родючість не вмілими діями. Але основою залишається природна родючість, яка є різною у різних природно-кліматичних зонах України.

За даними сайту «Укрінорм» в Україні спостерігається достатньо швидка деградація ґрунтів. Як зазначається у дослідженні, більше 50% сільськогосподарських угідь держави зазнали різних видів ерозії, а площа малородючих і деградованих земель збільшується щорічно на 80-90 тис. га [3]. Це відбувається, зокрема через те, що аграрні підприємства, у гонитві за поточним економічним ефектом або прибутком, часто нехтують тим, що застосовувані технології, порушення сівозмін, перехід на вирощування обмеженої кількості культур із надмірним застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин якраз і ведуть до деградації ґрунту і зниження його родючості та порушення екологічного балансу.

У даному випадку спостерігається очевидна суперечність між стратегічним баченням, яке вимагає збереження і підвищення родючості ґрунтів, і вимогами поточної кон'юнктури, яка вимагає отримання максимального економічного ефекту будь якою ціною. Одним із ефективних стратегічних альтернатив у цьому випадку є перехід на органічне землеробство та екологозберігаючі технології. Це, у свою чергу, вимагає відповідної державної підтримки.

Таким чином, врахування впливу природно-кліматичних факторів при розробці стратегії аграрних підприємств та прийнятті менеджерами аграрних підприємств стратегічних рішень є важливою і необхідною передумовою їх успішної реалізації та забезпеченні довготермінової конкурентоспроможності підприємств.

Список використаних джерел

1. Igor H. Ansoff. Strategic Management. 1979.
2. Ковальчук Т. Зміна клімату та сільське господарство: як адаптуватися. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/24771-zmina-klimatu-ta-silске-hospodarstvo-іak-adaptuvatysia.html/>
3. Як Україні не втратити родючі чорноземи: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3369122-ak-ukraini-ne-vtratiti-roduci-cornozemi.html>

УДК 338.43:33.05

ВИХОР М. В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розкриті причини та необхідність змін для підприємств аграрного сектору економіки. Виявлені і охарактеризовані основні фактори впливу, які визначають характер і зміст змін у підприємствах. Досліджені особливості впливу науково-технічних та технологічних факторів на процес управління змінами в аграрних підприємствах.

Ключові слова: аграрні підприємства, зміни, управління змінами, процес змін, фактори впливу.

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF CONCEPTUAL PROVISIONS OF CHANGE MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. The reasons and need for changes for enterprises in the agrarian sector of the economy are revealed. The main influencing factors that determine the nature and content of changes in enterprises have been identified and characterized. Peculiarities of the influence of scientific, technical and technological factors on the process of change management in agricultural enterprises are investigated.

Key words: agricultural enterprises, changes, change management, change process, influencing factors.

Аграрна сфера економіки відіграє одну із ключових ролей у соціально-економічному розвитку України. Так, за даними Української аграрної конфедерації, у 2021 році її частка у ВВП України склала більше 10%, а у загальному обсязі експорту – 41%, або 27,7 млрд. доларів [1]. Між тим, аграрні підприємства, перебувають під впливом множини зовнішніх факторів, які викликають необхідність змін для того, щоб не лише зберегти стабільні позиції на ринку, але й підвищити рівень власної конкурентоспроможності.

Зауважимо, що згідно із положень екстерналістської теорії, основним джерелом змін в організаціях є саме зовнішні фактори, які, будучи динамічними і мінливими, змушують суб'єктів бізнесу до змін.

У таблиці 1 виділено шість основних груп факторів впливу, які, на нашу думку, визначають характер і напрямки змін у аграрних підприємствах. Найбільш динамічними і вагомими серед них є науково-технічні та технологічні фактори, що самі є результатом науково-технічного прогресу. Як відмітив у цьому зв'язку Є. Радовенко, президент Баришівської зернової компанії «Grain Alliance» «серед розмаїття технічних новинок агрокомпаніям, щоб бути ефективними, потрібно встигати за процесом розвитку» [3].

Стосовно аграрних підприємств ця група факторів має певну специфіку, оскільки у їх складі можна виділити біологічну, хіміко-технологічну та техніко-технологічну складові. Біологічна складова представлена новими сортами рослин, породами тварин, біологічними стимуляторами росту та засобами захисту. При чому, роль нових сортів рослин і високоякісного насіння розглядається у світі через призму світової продовольчої безпеки. Зокрема, цій проблемі були присвячені перша та друга світові насінневі конференції «Реакція на проблеми світу, що зазнає змін: роль нових сортів рослин та високоякісного насіння в сільському господарстві», які були проведені під егідою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) та ряд інших міжнародних форумів [4]. Основний пошук при виведенні нових сортів рослин спрямований на підвищення їх урожайності, стійкості до хворіб і шкідників та до впливу природно-кліматичних факторів.

**Таблиця 1 – Класифікація факторів впливу
на сучасні сільськогосподарські підприємства**

Групи факторів впливу	Характеристики факторів.
1. Науково-технічні та технологічні	- нові сорти рослин; - нові породи тварин; - нові засоби захисту; - нові техніко-технологічні рішення; - комп'ютеризація та інформатизація аграрних технологій.
2. Природно-кліматичні, та біологічні	- зміна балансу тепла у вегетаційний період; - зміна балансу запасів води як протягом року, так і у вегетаційний період; - зниження родючості ґрунтів, зокрема, запасу гумусу; - нові штами шкідливих мікроорганізмів, хвороб рослин і тварин.
3. Економічні (ринкові)	- коливання попиту на світовому та вітчизняному ринку і зміна його структури.(органічна продукція) - коливання пропозиції аграрної продукції на світовому і вітчизняному ринку; - коливання цін на матеріально-технічні ресурси для сільськогосподарського виробництва.
4. Соціальні	- негативна демографічна структура населення, особливо на селі; - відтік робочої сили та дефіцит кадрів; - низький рівень заробітних плат; - не достатній рівень соціального забезпечення у сільській місцевості.
5. Інфраструктурні	- якість доріг; - дефіцит залізничного обслуговування; - дефіцит місць зберігання, перевалки і т. д.
6. Нормативно-правові	- часті зміни законодавства; - бюрократичні перепони у доступі до інструментів підтримки; - корупційні ризики.

Джерело: розроблено автором на основі [2,с.21].

За даними інформаційно-аналітичного агенства «Інфоіндустрія» станом на кінець грудня 2018 року у Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні було внесено 11094 сортів іноземної та вітчизняної селекції, у тому числі злакових – 3844, овочевих 2730, олійних та прядивних – 2140 [5]. Зауважимо, що у 2004 році у Реєстрі було нараховувалось 5981 сортів рослин. Тобто, у середньому, кожного року в Україні з'являлося близько 340 нових сортів рослин. При чому, частина із них є генно модифікованими, що породжує питання їх безпечності для здоров'я людей і тварин. Таким чином, менеджери сільськогосподарських підприємств повинні постійно відслідковувати ці процеси і своєчасно на них реагувати.

Що стосується хіміко-технологічної складової то вона в Україні представлена десятками найменувань засобів захисту рослин, лікарських засобів для тварин та інше. Для прикладу, лише каталог компанії «Syngenta» містить 16 найменувань протиотруйників та інокуляторів, 24 найменування гербіцидів, 39 – інсектицидів, фунгіцидів, ретардантів, тобто всього 79 найменувань [6]. Якщо до цього додати те, що особливості застосування цих препаратів дуже залежать від періодів вегетації рослин, конкретних кліматичних умов, рівня їх ушкодженості чи захворюваності, то можна собі уявити який рівень готовності до змін повинен бути у фахівців і менеджерів аграрного виробництва.

Ведучи мову про техніко-технологічну складову науково-технічної та технологічної групи факторів змін у аграрних підприємствах, слід відмітити, що останнім часом спостерігається активний розвиток сфери високих аграрних технологій. Основними їх складовими є ІТ-технології, які, у поєднанні із системою датчиків, дронів, роботів, GPS-технологіями дають можливість у режимі реального часу діагностувати стан полів, рослин, тварин та у автоматизованому режимі відповідними технічними засобами здійснювати точковий вплив на проблемні ділянки у разі підвищуючи тим самим ефективність такого впливу та зменшуючи витрати пального, добрив, засобів захисту.

Зрозуміло, що впровадження таких технологій не можливе без достатнього інвестування та доступних кредитів, що, в умовах України, є проблематичним. Крім того, як зазначають фахівці, їх застосування оправдане у середніх і великих аграрних підприємствах із земельним банком у п'ять і більше тисяч гектарів. Але слід розуміти що це технології сьогоdnішнього і завтрашнього дня, а отже їх впровадження є неминучим для тих підприємств які хочуть зберегти і підвищити відповідний рівень власної конкурентоспроможності, що потребує здійснення відповідних змін.

Список використаних джерел

1. Українська аграрна конфедерація. URL: <http://agroconf.org/content/u-2021-roci-chastka-produkciyi-agrarnogo-sektoru-stanovila-41-vid-zagalnogo-eksportu>
2. Василенко Т. А., Гринь Є. Л. Джерела організаційних змін підприємств сільськогосподарського машинобудування. Інвестиції: практика та досвід. 2019, № 20. С. 17-23.
3. Радовенюк Є. Перспективи на майбутнє. URL: agrotimes.ua/interview/perspektyvy-na-majbutnye.
4. Роль нових сортів рослин і високоякісного насіння в сільському господарстві. URL: <https://a7d.com.ua/plants/1610-rol-novix-sortiv-roslin-i-visokoyakisnogo.html>
5. Спецпроект «Підсумки 2018». 11094 сортів рослин на ринку України. URL: <https://infoindustria.com.ua/114517-2/>
6. Каталоги і довідники компанії «Сингента». URL: <https://www.syngenta.ua/katalogi-i-dovidniki-kompaniyi-syngenta>

ВАСИЛЕНКО О.І., доктор філософії

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: vasylenko521@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто міжнародні і національні рейтингові системи ЗВО та їх основні показники. Сформовано складові інформаційно-аналітичного забезпечення конкурентоспроможністю аграрного закладу вищої освіти та узагальнено групи їх критеріїв.

Ключові слова: аграрний заклад вищої освіти, критерії оцінювання діяльності ЗВО, інформаційно-аналітичне забезпечення, рейтингові системи, управління конкурентоспроможністю.

O. Vasylenko, doctor of philosophy

Bila Tserkva National Agrarian University

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF COMPETITIVENESS MANAGEMENT OF AGRARIAN UNIVERSITY

Abstract. International and national rating systems of higher education institutions and their main indicators are considered. The components of information and analytical support for the competitiveness of agrarian universities have been formed, groups of their criteria have been summarized.

Key words: agrarian universities, criteria for evaluating the activity of higher education institution, information and analytical support, rating systems, competitiveness management.

Важливою складовою інформаційно-аналітичного забезпечення при управлінні та оцінюванні конкурентоспроможності аграрного закладу вищої освіти (ЗВО) є вибір методичного підходу. Узагальнення наукових праць [1-6] дало змогу встановити, що ведеться дискусія з цього питання, універсального методичного підходу не запропоновано, а описані підходи включають не всі критерії, зокрема співпрацю зі стейкхолдерами, партнерську роботу в мережі університету, реалізацію принципів сталого розвитку. Таким чином, варто визначити показники сталого розвитку університету з врахуванням різних видів освітньої діяльності.

Вважаємо, що потужним інформаційно-аналітичним інструментом та елементом конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг є існуюча система міжнародних, національних і регіональних рейтингів ЗВО. В умовах цифровізації необхідно здійснювати постійне дослідження і аналіз науково-освітнього середовища на основі мережевої взаємодії університетів зі стейкхолдерами, що дозволить отримувати системну оцінку про університет як екосистему. Крім того, розвиток даних відносин змінить важливий принцип неокласичного підходу максимізації прибутку як основної цілі діяльності організації, оскільки для нових бізнес-моделей пріоритетним є не отримання прибутку, а зростання числа споживачів.

На рисунку представлено складові інформаційно-аналітичного забезпечення управління конкурентоспроможністю аграрного ЗВО, серед яких важливе місце відводиться міжнародним рейтингам: QS World University Rankings, QS Stars

University Ratings, Academic Ranking of World Universities, Times Higher Education, THE World University Rankings.

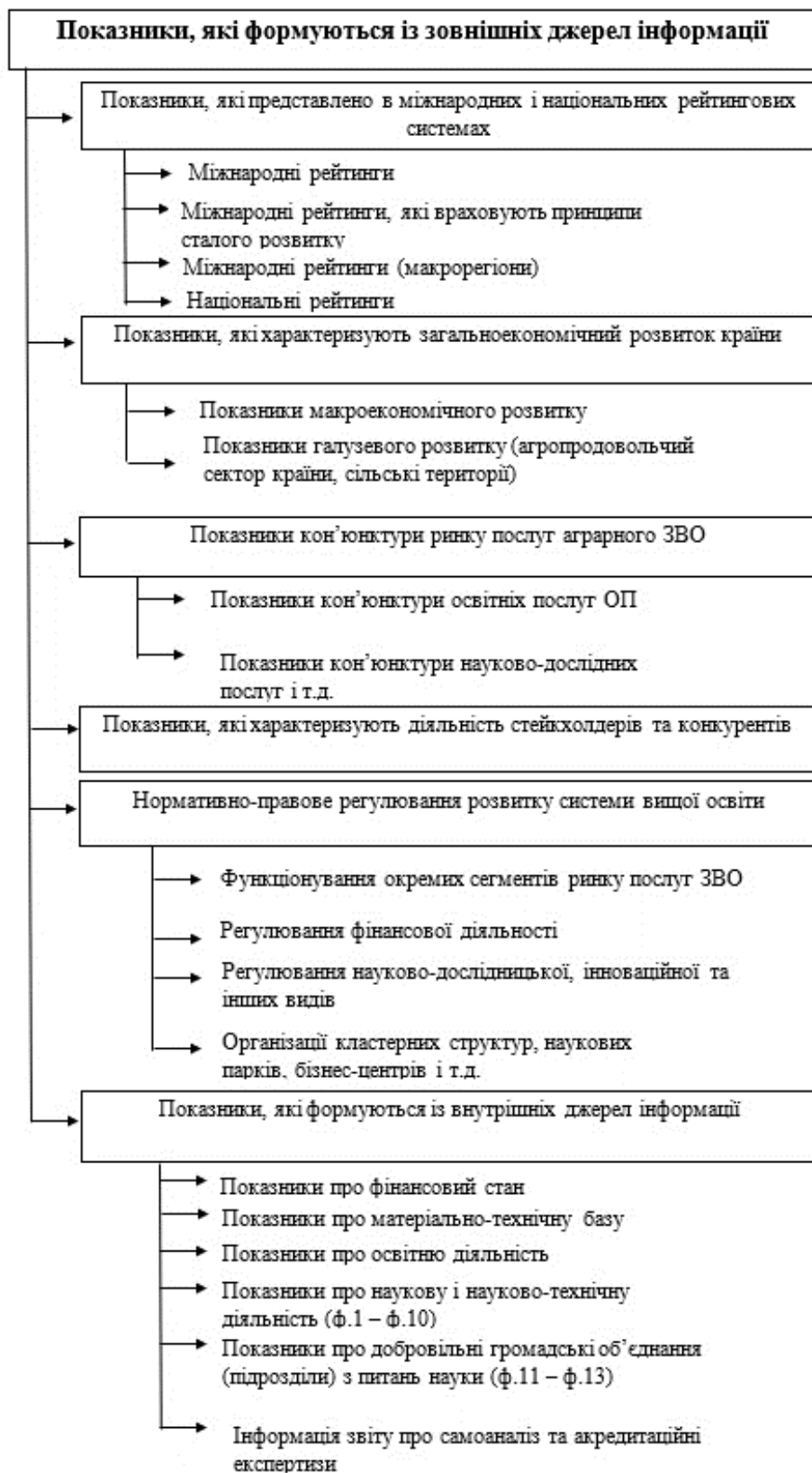

Рис. Складові інформаційно-аналітичного забезпечення управління конкурентоспроможністю аграрного ЗВО

Джерело: розроблено автором.

Оскільки, серед необхідних умов формування конкурентоспроможності університетів, у т.ч. й аграрних, враховуються досягнення на національному рівні, то нами також проаналізовано національні рейтинги: Топ-200 Україна, Рейтинг Міністерства освіти і науки України, Консолідований рейтинг ЗВО Україна, Найкращі університети України. Окремо нами виділено та проаналізовано рейтинги, що дозволяють визначити внесок університетів у вирішення проблем сталого розвитку: GreenMetric World University Ranking, The Times Higher Education University Impact Rankings, THE Impact Rankings.

Проаналізувавши широкий спектр систем рейтингування ЗВО і систематизувавши їх основні критерії оцінювання діяльності виділимо узагальнені групи критеріїв: «Освітня діяльність, якість освітнього середовища», «Викладацький та академічний персонал», «Студентський кампус», «Науково-дослідна діяльність», «Інноваційна діяльність і підприємництво», «Фінансові показники» «Міжнародна діяльність», «Співпраця зі стейкхолдерами», «Сприяння працевлаштуванню студентів та випускників», «Репутація університету», «Якість інфраструктури», «Ефективність використання Інтернет-ресурсів», «Діяльність ЗВО у сфері мистецтва, культури», «Соціальна відповідальність та її вплив на регіональний розвиток».

Вважаємо, що показники, які представлено в міжнародних і національних рейтингових системах, можуть стати основою для розробки комплексної методики оцінки конкурентоспроможності освітньої організації. Це забезпечить формування конкурентних стратегій з урахуванням глобальних трендів, що буде сприяти формуванню стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. В. Вплив міжнародних рейтингів на конкурентоспроможність закладів вищої освіти. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.76.
2. Царенко І. О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (3). С. 122–125.
3. Косар Н. С., Кузьо Н. Є., Сулим Т. А. Дослідження конкурентоспроможності закладів вищої освіти: сутність та диференційований підхід до визначення. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи створення та проблеми розвитку*. 2020. Вип. 2. № 2. С. 53–62.
4. Пурій Г. М., Кузнєцова М. Б. Конкурентоспроможність закладів вищої освіти: сутність та основні фактори її забезпечення. *Економіка та держава*. 2020. № 10. С. 150–154. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.150.
5. Крат О. А., Загірняк Д. М. Інструментарій оцінки задоволеності потреб у послугах вищої освіти. Розвиток маркетингу в умовах інформатизації суспільства: монографія. Київ: КНЕУ. 2019. С. 45–60.
6. Сандул М. С. Методики оцінювання міжнародної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8. ч. 2. С. 83–87.

ГЕРАСИМЕНКО І. О., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: irina-gerasimenko@ukr.net

СИНТЕТИЧНІ ЗАСОБИ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ

Обґрунтовано актуальність та роль інтегрованих маркетингових засобів в забезпеченні конкурентних переваг підприємства на ринку. Висвітлено вплив синтетичних засобів маркетингових комунікацій на купівельну поведінку споживачів. Проаналізовано взаємозв'язок синтетичних маркетингових комунікацій та поведінки кінцевих споживачів.

Ключові слова: маркетингові комунікації, синтетичні маркетингові засоби, фактори впливу, поведінка споживачів, інформація, позитивне ставлення.

I. Herasymenko, Ph. D. in Economics

Bila Tserkva national agrarian University

SYNTHETIC MEANS OF MARKETING COMMUNICATIONS AS AN EXTERNAL FACTOR OF INFLUENCE ON CONSUMER BEHAVIOR

Abstract. The relevance and role of integrated marketing tools in ensuring the company's competitive advantages on the market are substantiated. The influence of synthetic means of marketing communications on the buying behavior of consumers is highlighted. The relationship between synthetic marketing communications and the behavior of end consumers is analyzed.

Keywords: marketing communications, synthetic marketing tools, influencing factors, consumer behavior, information, positive attitude.

Маркетингова політика комунікацій є надзвичайно важливим елементом стратегії компанії, оскільки вона впливає на сприйняття споживачами бренду, товарів чи послуг. Політика комунікацій включає різні інструменти та методи, що сприяють залученню, утриманню та взаємодії зі споживачами.

В сучасних ринкових умовах, виникає необхідність розуміння, що синтетичні (інтегровані) програми маркетингових комунікацій стали надзвичайно важливими, оскільки традиційні складові комплексу маркетингу (продукт, ціна, розміщення, просування) втратили свою цінність у формуванні конкурентних переваг. Досвід організацій у забезпеченні цінності продукції, традиційним способом, сьогодні замінено дизайном та виробництвом за допомогою комп'ютера чи робототехніки. Будь-яка форма розповсюдження може бути легко відтворена, скопійована конкурентом. Єдиним способом, що забезпечує стійку конкурентну перевагу з використанням важелів потенціалу будь-якої компанії є маркетингова комунікація. В умовах інтенсивної конкуренції на ринку, підприємства все більше вкладають наявних ресурсів у формування та розвиток інтегрованого маркетингу.

Маркетингова комунікаційна політика, при розробці комунікаційного повідомлення, повинна враховувати ряд факторів, що відіграють важливу роль у рішенні споживачів щодо вибору продукту, тому що таким чином можна вплинути в

сприятливому сенсі на їх ставлення. Спілкування зі споживачами, надання повної інформації про діяльність компанії та ціннісні характеристики товару є найбільш ефективним способом, що забезпечить створення та підтримку довгострокових відносин з наявними та потенційними клієнтами.

Метою інтегрованої маркетингової комунікації є формування як фінансового ефекту на короткострокову перспективу, так і створення лояльних відносин із клієнтами в довгостроковій перспективі [1].

Синтетичні засоби маркетингових комунікацій – це засоби, що поєднують у собі декілька основних маркетингових інструментів. До них належать:

- 1) паблік Рілейшнз (PR);
- 2) інтернет-маркетинг;
- 3) персональний продаж
- 4) мерчандайзинг;
- 5) упаковка і етикетка продукту;
- 6) брендинг;
- 7) виставко-ярмарочна діяльність;
- 8) спонсорство;
- 9) продукт-плейсмент;
- 10) маркетинг подій (івент-маркетинг) [2].

Синтетичні засоби дозволяють компанії створювати різні точки контакту зі споживачами та впливати на їхнє рішення щодо покупки наступним чином:

Залучення уваги: привертають увагу споживачів до продукту або бренду, роблячи його помітним серед інших пропозицій на ринку.

Інформування: комунікаційні інструменти надають інформацію про продукт, його переваги та якість, що допомагає споживачам робити обґрунтовані рішення щодо покупки.

Створення довіри: правильно впроваджена комунікаційна політика допомагає побудувати довіру до бренду та переконати споживачів у якості продукту.

Створення попиту: можуть створювати попит на продукт, використовуючи різні акції, знижки та інші методи привертання клієнтів.

Вплив на рішення: впливають на рішення споживачів щодо покупки, надаючи їм додаткові аргументи та переконуючи їх у вигідності покупки.

Маркетингова комунікаційна політика – це циклічний процес, що починається з визначення потенційного споживача та передбачає розробку найбільш ефективних засобів, за якими слід розвивати комунікаційні програми. Принцип, за яким діє цей процес виходить з того, що будь-який комунікаційний підхід повинен починатися з визначення цільової аудиторії.

Поведінка споживачів представляє великий інтерес для фахівців з маркетингу та комунікацій. Основна мета аналізу поведінки споживачів – пояснити, чому споживачі діють певним чином в певних обставинах. Основна мета комунікаційних повідомлень – позитивно вплинути на купівельну поведінку.

Алан Андреасен запропонував модель, яка фіксує зв'язок між основними факторами, що впливають на поведінку споживачів, серед них найважливішими є

інформування та ставлення споживачів.

Тому важливим аспектом є вивчення факторів, що впливають на поведінку споживача, зокрема економічні, соціальні та психологічні аспекти. Оскільки покупці діють на основі деякої інформації, вони припускають та усвідомлюють певний рівень ризику для кожного рішення про покупку. Рівень ризику зменшується в залежності від кількості наявної, доступної інформації та її релевантності, що передається через комунікаційні маркетингові повідомлення. Переконаливе спілкування з постійними та потенційними клієнтами та іншими відповідними аудиторіями як всередині так і за межами організації, повинні передавати емоційні та/або раціональні цінності, які можуть впливати на купівельну поведінку споживача та сформуванню позитивне рішення.

Отже, формування та впровадження синтетичних засобів маркетингової комунікації – це процес, за допомогою якого можна розробляти, впроваджувати та оцінювати маркетингові програми в умовах конкуренції та є найефективнішим способом створення та підтримки лояльних довгострокових відносин з постійними та потенційними клієнтами.

Список використаних джерел

1. Belch, G., Belch, M., (2009). Advertising and Promotion: An Integrated Marketing Communications Perspective. McGraw-Hill/Irwin, New York p. 775
2. Синтетичні інструменти маркетингових комунікацій – Електронний ресурс https://pidru4niki.com/82315/marketing/sintetichni_instrumenti_marketing-ovih_komunikatsiy

УДК 330.342.146:005.21:338.43(1-22):355.018

ГОЛОВАШЕНКО Ю.В., аспірант

Науковий керівник – ВАРЧЕНКО О.М., д-р. екон. наук, проф.

Білоцерківський національний аграрний університет

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Систематизовано підходи до дефініції соціальної інфраструктури та зроблено висновок про те, що цю категорію не можна ототожнювати із «соціальною сферою». Висвітлено, що в еволюційному розвитку сутності економічної категорії «соціальна інфраструктура сільських територій» відбулася трансформація розуміння цілей соціальної інфраструктури – від формування необхідних умов життя населення до забезпечення відтворення людини та суспільства. Узагальнено зарубіжний досвід до функціонування соціальної інфраструктури сільських територій та обґрунтовано доцільність їх використання у повоєнному відновленню сільських регіонів країни.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільські території, соціальний капітал.

Yu.V. Golovashenko

O.M. Varchenko, Dr. Economy Sciences, Prof.

Bila Tserkva National Agrarian University

STRATEGIC PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE RURAL AREAS SOCIAL INFRASTRUCTURE UNDER THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. Approaches to the definition of social infrastructure are systematized and the conclusion is drawn that this category cannot be equated with the «social sphere». It is highlighted that in the evolutionary development of the essence of the economic category «social infrastructure of rural areas» there was a transformation of the understanding of the goals of social infrastructure - from the formation of the necessary living conditions of the population to ensuring the reproduction of man and society. The foreign experience in the functioning of the social infrastructure of rural areas is summarized and the expediency of their use in the post-war reconstruction of rural regions of the country is substantiated.

Key words: social infrastructure, rural areas, social capital.

Стан сільської інфраструктури соціального призначення на сьогодні можна визначити як не задовільний, оскільки відбувається старіння сільських жителів, міграція молодих людей до міст та за кордон, закриваються дитячі садочки та школи, скорочується число медичних закладів, організацій культури та побутового обслуговування, відсутні об'єкти спорту та дозвілля, зруйновано систему капітального будівництва. Сучасні умови та якість життя в сільській місцевості не сприяють формування відповідних умов для проживання та праці для населення, які там проживають. Саме такі обставини вимагають комплексного дослідження питань функціонування та розвитку сільської інфраструктури соціального призначення та розробки комплексу заходів щодо її удосконалення в умовах повоєнного періоду країни.

Встановлено, що у більшості випадків розгляд соціальної інфраструктури сільських територій здійснюється на основі сукупності елементів, а саме: «... сукупність структурних елементів сільського поселення ... мережа різних за формами власності підприємств, установ, закладів оздоровчого, освітянського, культурного, побутового призначення, транспорту, зв'язку тощо [1, с.81]; «... сукупність організацій і підприємств, які забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людей на виробництві та в побуті [2, с.256]; «... мережа підприємств, установ, закладів, а також окремих служб ..., що забезпечує задоволення життєвих потреб сільського населення, крім потреби в праці у сфері суспільного виробництва [3, с. 133]. Отже, найбільш поширеним є підхід до тлумачення економічної категорії «соціальна інфраструктура» є її розгляд на основі складових елементів, які її формують, та основних завдань, що ними вирішуються. Однак, у даному випадку потрібно враховувати якісні зміни, які відбуваються у складі об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій через необхідність задоволення нових потреб сільського населення та стратегічних завдань на кожному етапі стратегічного розвитку аграрного сектору економіки.

Цікавою є дефініція поняття соціальної інфраструктури як комплексу галузей, де створюються нематеріальні форми багатства, які відіграють вирішальну роль у розвитку людини, примноженні її розумових і фізичних здібностей, професійних знань, підвищенні освітнього та культурного рівня [4]. Унаслідок цього зрозумілими є висновки зроблені українськими вченими про те, що однією із головних причин депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури та необхідності запровадження державних програм щодо модернізації системи опалення житла сільських територій [5], що особливо актуальним є у

нинішніх умовах воєнного стану.

Про важливу роль соціальної інфраструктури у забезпеченні сталого розвитку сільських територій свідчать результати досліджень зарубіжних вчених, а також необхідності пошуку нових підходів до активізації її розвитку. Так, німецькими вченими доводиться, що на сьогодні відбувається занепад інфраструктури у багатьох сільських районах та робиться висновок про необхідність розвитку так званих громадських кооперативів, які є соціальними підприємствами в сільській місцевості, основним призначенням яких є реалізація соціальних інновацій [6]. Безперечно, що цей досвід щодо розвитку такого роду кооперативів як платформи для мобілізації людського, соціального та фінансового капіталу у сільській місцевості є досить важливим для нашої країни, особливо в повоєнний період, коли постане необхідність відродження сільських поселень, які були окупованими, або пошкодженими у період війни.

Для вітчизняної практики важливо вивчати інструменти, на основі яких забезпечуються якісні зміни у розвитку соціальної інфраструктури у сільських районах європейських країн, особливо тих, які недавно вступили. Так, польські дослідники наголошують, що внаслідок зовнішніх обставин, зокрема фінансової підтримки Європейського Союзу, темпи змін у сільській місцевості прискорюються та досягається поліпшення умов проживання для сільського населення та його продуктивного залучення у процеси виробництва агропродовольства [7]. Вважаємо, що європейська орієнтація країни та реалізація прийнятих програм зі сталого розвитку передбачатиме прийняття надання державної підтримки та цільових програм на принципах державно-приватного фінансування розвитку інфраструктури сільських територій.

Виявлено, що на сьогодні зарубіжні дослідники вивчають соціальну інфраструктуру в аспекті формування відповідних соціально-економічних характеристик і екологічних умов для проживання сільського населення через доступ до зелених насаджень та можливості їх використання під час пандемії Covid-19 [8]. Отже, забезпечення доступу до екологобезпечних зелених зон, включаючи парки, сільськогосподарські угіддя та сади, зони відпочинку є важливим елементом соціальної інфраструктури, який у вітчизняній практиці також доцільно розглядати з позиції збереження, оновлення та створення у сільських територіях.

Нинішній етап розвитку сільських територій вимагає вирішення екологічних проблем, що можливо забезпечити на основі гнучкої соціальної інфраструктури, яка може генерувати наукові ідеї та оперативно адаптуватися до мінливих умов. Саме гнучкість соціальної інфраструктури розглядають дослідники в аспекті розробки механізмів та заходів, моніторингу їх виконання, оцінювання якісної зміни у відновленні природних ресурсів на основі формування відповідних організаційних структур управління, обґрунтованої місії та стратегічної програми розвитку сільської території, активного залучення стейкхолдерів та отримання відповідних знань, організації навчання сільських жителів, тощо [9]. Результатом цього стане екологічне оздоровлення території через розробку проєктів, які позитивно впливатимуть на екологічний стан сільської території.

Встановлено, що створення відповідної соціальної інфраструктури сільської території забезпечує підвищення рівня життя населення, а, отже, досягненню сталого розвитку [10]. Цілком погоджуємося із таким висновком, водночас наголошуємо на необхідності чіткої ідентифікації параметрів якості складових інфраструктури та підходів встановлення їхнього впливу на рівень задоволення потреб сільського населення у соціальних благах та послугах.

Вважаємо, що необхідність проведення досліджень як в теоретичному, так й практичному аспектах є актуальним у вітчизняних умовах, оскільки країни, які забезпечують зростаючу динаміку економічного зростання, у якості пріоритету виділяють інклюзивне економічне зростання та досягнення соціальної справедливості [11]. Очевидно, що в умовах ведення війни та ускладненого повоєнного періоду існуватиме потреба у наукових розробках щодо удосконалення та відновлення об'єктів соціальної інфраструктури в нових економічних умовах у напрямі поліпшення умов життя сільського населення та формування соціального капіталу сільських територій.

Список використаних джерел

1. Кучеренко В. Р., Громлюк В. В. та ін. Регіональна економіка: соціальна інфраструктура села. Одеса: «Астропринт». 2004. 144 с.
2. Саблук П. Т., Бугуцький О. А. та ін. Економічний і соціальний стан аграрного сектора України: Науково статистико-аналітична розробка. К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1997.
3. Вдовиченко М.Х., Якуба К.І., Орлатий М.К. та ін. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / за ред. П.Т. Саблука, М.Х. Вдовиченка. К.: Урожай. 1993. 216 с.
4. Тимошенко М.М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Ефективна економіка. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501>.
5. Мудрак Р. П. Соціальна інфраструктура сільських територій. Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. 2019. Вип. 1. Серія: Економічні науки. С. 11-19.
6. [Martens K., Wolff A., Hanisch M.](#) Understanding social innovation processes in rural areas: empirical evidence from social enterprises in Germany, [Social Enterprise Journal](#). 2019. Vol. 17 No. 2. pp. 220-239. URL: <https://doi.org/10.1108/SEJ-12-2019-0093>
7. Kapusta F. Changes of Infrastructure of Rural Areas in Poland in Terms of the European Union. [Journal of agribusiness and rural development](#). 2012. Vol. 2. No 24. Pp. 107-118. URL: <https://www1.up.poznan.pl/jard/index.php/jard/article/view/524>
8. [Uchyama Y., Kohsaka.](#) Access and use of green areas during the COVID-19 pandemic. [Green Infrastructure management in the «new normal»](#). Sustainability. 2020. No 12 (23). URL: <https://doi.org/10.3390/su12239842>
9. Flitcroft R. L., Dedrick D.C., Smith C.L., Thieman C.A., Bolte J.P. Social infrastructure to integrate science and practice: the experience of the Long Tom Watershed Council. Ecology and Society. 2009. Vol. 14(2). Pp. 2-36. URL: <https://doi.org/10.5751/ES-03231-140236>
10. Grum B., Kobal Grum D. Concepts of social sustainability based on social infrastructure and quality of life. Quality of life. 2020. URL: <https://doi.org/10.1108/F-2020-0042>
11. Утеченко Д.М. Інфраструктурне забезпечення соціального розвитку сільських територій Київської області. Економіка та управління АПК. 2019. Вип.1 (148). С. 76-88. URL: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2019-148-1-76-88>

ДРОБОВИЧ Ю.Ю., аспірант

Науковий керівник – ВАРЧЕНКО О.М., д-р. екон. наук, проф.

Білоцерківський національний аграрний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Узагальнено підходи до дефініції поняття «сільська територія» та ідентифіковані основні проблеми їх розвитку в умовах воєнного стану. Детально розглянуто питання демографічної кризи сільського населення, руйнації житлового фонду, об'єктів соціальної інфраструктури, транспортної мережі, замінування, забруднення елементів навколишнього середовища та визначено їх вплив на стратегічний розвиток сільської території. Обґрунтовано підходи до розробки стратегічної програми повоєнного відновлення сільських територій, інструменти та практичні дії по її реалізації.

Ключові слова: сільські території, демографічна криза, низька інвестиційна привабливість сільських територій, підходи до розробки стратегічної програми.

Yu.Yu. Drobovych

O.M. Varchenko, Dr. Economy Sciences, Prof.

Bila Tserkva National Agrarian University

SYSTEMATIZATION OF THE DEVELOPMENT PROBLEMS OF RURAL AREAS UNDER THE CONDITIONS OF MILITARY CHALLENGES

Abstract. Approaches to the definition of the concept of «rural territory» are summarized and the main problems of their development under martial law are identified. The issue of the demographic crisis of the rural population, the destruction of the housing stock, social infrastructure objects, the transport network, mining, pollution of environmental elements is considered in detail, and their impact on the strategic development of the rural area is determined. Approaches to the development of a strategic program for the post-war restoration of rural areas, tools and practical actions for its implementation are substantiated.

Keywords: rural areas, demographic crisis, low investment attractiveness of rural areas, approaches to the development of a strategic program.

У результаті узагальнення існуючих наукових підходів до трактування сутності сільських територій визначено, що це поняття визначається як населені пункти, яким властивими є природно-господарські особливості та невелика чисельність населення, а також наявність таких важливих показників, які впливають на рівень якості життя сільського населення, ступеню розвитку сільськогосподарського виробництва та розвиток агротуризму [1-3].

Розвиток сільських територій в довоєнний період супроводжувався проявом певних проблем, характеризувався відмінним рівнем розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, скороченням чисельності населення внаслідок міграції за кордон та переїзду до міст та іншими, посилення яких та поява нових відбулося в період ведення війни із російською ордою.

Слід зазначити, що для сільських територій характерним є прояв певних проблем, які сприяють відтоку населення у великі міста, як у провідних європейських країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Водночас, війна принесла для сільських територій нові загрози та виклики щодо гарантування ними безпечних умов для проживання. Так, насамперед скорочення чисельності сільського населення внаслідок міграції за кордон, переїзду в більш безпечні регіони країни, призиву до Збройних Сил України. Відомо, що в Україні особисті селянські господарства виробляють значні обсяги сільськогосподарської продукції, однак в умовах воєнного стану вони змушені були зупинити виробничу діяльність. Так, за оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) в Україні 25% сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну [4]. Водночас, що прифронтових областях 38% сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну.

Іншим негативним чинником є те, що понад 55% домогосподарств повідомили про зниження своїх доходів від виробництва сільськогосподарської продукції. З них 30% відзначили різке (на понад чверть) та значне (на понад 50%) зниження доходів. При цьому, більшість респондентів відповіли, що витрачають майже половину доходу на продукти харчування. За оцінками ФАО, через війну сільські домогосподарства в Україні зазнали близько 2,25 млрд дол. США збитків. З них близько 1,26 млрд дол. збитків завдано у галузі рослинництва та 0,98 млрд дол. США – тваринництва [4].

Іншим викликом для розвитку сільських територій є руйнація житлового фонду, дорожньої інфраструктури, об'єктів соціальної інфраструктури, відсутності безпеки у місцях відпочинку, лісах, водоймах внаслідок замінування територій, де проводилися бойові дії. Відомо, що серед усієї площі замінованих територій майже 13,5 тисячі квадратних кілометрів – це акваторії водних об'єктів, акваторії Чорного та Азовського морів. Із них приблизно 7,3 тисячі кілометрів – деокуповані території [5]. Очевидно, що створення безпечних умов для проживання сільського населення у прифронтових регіонах та на територіях, де велися бойові дії буде потребувати значних інвестицій на розмінування, будівництва житла, відновлення доріг, оздоровлення природного середовища, тощо.

За оцінками експертів, за рік з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад 143,8 млрд дол США (за вартістю заміщення) [6].

Очевидно, що в стратегічних програмах розвитку сільських територій у повоєнний період буде вимагати диференційованого підходу із урахуванням географічного розміщення території, рівня руйнування внаслідок війни та експертних еколого-соціо-економічних оцінок доцільності їх відродження. Однак, необхідно враховувати ту обставину, що знелюднення сільських територій не дозволить їм виконувати важливі функції, серед яких доцільно виділити демографічну та соціальну.

Очевидним є той факт, що в майбутньому буде спостерігатися посилення демографічної кризи на рівні сільських територій, що зумовить зниження народжуваності та скорочення чисельності працездатного сільського населення, що призведе до вимирання та деградації сільських поселень.

Негативний вплив на розвиток соціально-економічної сфери сільських територій може чинити регіональне та місцеве самоврядування, яка не приділятиме належної уваги та уникати прийняття необхідних рішень в цьому напрямі, здійснюючи заходи лише формального характеру.

Окрім цього, неефективне управління розвитком сільськими громадами, зумовлюють прояв такої проблеми як недовіра населення населеного пункту до старости села та місцевого самоуправління.

Низьку привабливість сільських населених пунктів для проживання формують такі проблеми як відсутність місць для працевлаштування, сезонність праці, на тих територіях, де спеціалізацією сільськогосподарських підприємств є рослинництво, недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури, нестача медичних закладів, дошкільної та шкільної освіти, переважає низького рівня доходу, лівова частка якого формується за рахунок ведення підсобного господарства.

Окрім цього, відсутність об'єктів культури, регулярного транспортного сполучення із районними та обласними центрами, зумовлює міграцію молодих людей із села у міста чи за кордон, що також не створює умов до сталого розвитку сільської території.

Наступною проблемою, слід виділити, відсутність статистичних даних по сільським територіям, які б дозволили всебічно дослідити інфраструктурне забезпечення, окрім демографічних процесів,

Вищезазначені проблеми функціонування сільських територій дозволяють зробити висновок про те, що село на сьогодні перебуває в глибокій кризі, що не дозволяє йому не дозволяє забезпечувати реалізацію принципів сталого розвитку. Це вимагає в період повоєнного відновлення необхідно розробити стратегічну програму сталого розвитку сільських територій, яка б включала дієві інструменти її реалізації.

Стратегічний розвиток сільських територій в період повоєнного відновлення повинен базуватися на наступних підходах:

диференційований, який передбачає поділ всіх територій за рівнем руйнування внаслідок воєнних дій, експертної еколого-соціо-економічної оцінки їх доцільності їх відродження, за умовами їх розвитку та використання типових інструментів впливу (пошук унікальних особливостей, покращення рівня якості життя населення, демографічних показників);

галузевий, який передбачає, що основною галуззю розвитку сільської території є сільське господарство. У даному підході важливо розглядати роль сільського населення як трудового ресурсу та розгляду можливостей його праце зайнятості на основі диверсифікації сільськогосподарської діяльності на селі, зокрема, створення нових видів діяльності – переробка сільськогосподарської сировини, надання послуг, тощо;

територіальний, який характеризується комплексним підходом до управління, що забезпечує істотну участь населення в діяльності;

інформаційно-орієнтований, який передбачає модернізацію та оновлення традиційних видів підприємницької діяльності на селі;

маркетинговий, який полягає в цілеспрямованій діяльності щодо задоволення

різних інтересів сільської території та зовнішніх споживачів на основі інструментів маркетингу.

Відомо, що в європейському досвіді виділяють ендегенний, екзогенний, неоендогенний підходи [7]. Так, в ендегенному підході фокус було зроблено на використання для забезпечення сталого розвитку сільських територій локальних природних, людських і культурних ресурсів. Підхід базувався на активізації ініціативи та підприємницьких навичок місцевих спільнот, забезпеченні багатофункціональності сільської місцевості та подолання її ізоляції від зовнішнього світу, формуванні соціального капіталу, подальшого зміцнення інституціонального та інфраструктурного потенціалів.

Екзогенний підхід базувався на принципах конвергенції, тобто припущенні, що міста стануть певними «полюсами росту», в тому числі й для сільських територій. Формування «полюсів росту» передбачало фінансування заходів щодо нейтралізації ефекту «зворотної хвилі», який посилював рух капіталу та трудових ресурсів із сільської території у місто.

Неоендогенний підхід до розвитку сільських територій передбачає використання засад економіки знань. Так, основі сільського розвитку формують людський та соціальний капітал, які включаються в «мережу» підприємств, працівників і закладів, які функціонують в населеному пункті. Фокус робиться на створення інституціонального потенціалу, спрямованого на мобілізацію внутрішніх ресурсів та зовнішніх чинників, які діють на рівні локальної території, а також залучення науково-дослідних та освітніх закладів у якості агентів розвитку.

У нинішніх високо ризикових умовах у якості підходу до розвитку сільських територій доцільно використовувати територіальний підхід, оскільки сприятиме комплексному вирішенню існуючих проблем за умови раціонального використання власних ресурсів та активізації інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Герасимчук В. Теоретичні аспекти розвитку сільських територій в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Економіка та суспільство, 2022. (45). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-88>
2. Положаєнко О. В. Сутність поняття «сільські території» та його визначення в юридичній літературі / О. В. Положаєнко, С. І. Марченко. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Т. 1, Вип. 3. С. 149 -151.
3. Дієсперов В.С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності. Економіка АПК. 2014. 5. С.56-64
4. Нагальні проблеми агросектору та сільського населення: представлення оцінки ООН щодо впливу війни на сільське господарство: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3633638-nagalni-potrebi-agrosektoru-ta-silskogo-naselenna-predstavlenna-ocinki-onn-sodo-vplivu-vijni-na-silске-gospodarstvo.html>
5. Наразі розмінували майже 88 тисяч гектарів території України – ДСНС. URL: <https://suspilne.media/491419-narazi-rozminovali-majze-88-tisac-gektariv-teritorii-ukraini-dsns/>
6. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
7. European Agricultural Fund for Rural Development. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rural-development-policy-figures/partnership-agreementsummaries_en

ЗАДОРОЖНА Р.П., канд. екон. наук

Білоцерківський національний економічний університет

e-mail: ruslana.zadorozhna@gmail.com

ПРОЄКТИ З ПЕРЕРОБКИ ПЛАСТИКОВИХ ВІДХОДІВ ЯК ЗАСІБ ПОМ'ЯКШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуто проблему накопичення пластикових відходів та їх негативного впливу на навколишнє середовище. Досліджено тенденції ринку переробленого пластику. Охарактеризовано діяльність проєктів громадських ініціатив щодо сортування та переробки пластикових відходів.

Ключові слова: забруднення навколишнього середовища, пластикові відходи, переробка пластику, ринок вторинного пластику, проєкти громадських ініціатив.

R. Zadorozhna

Bila Tserkva National Agrarian University

PLASTIC WASTE PROCESSING PROJECTS AS A MEANS OF MITIGATING THE PROBLEM OF ENVIRONMENTAL POLLUTION

The problem of accumulation of plastic waste and its negative impact on the environment is considered. Trends in the recycled plastic market are analyzed. The activities of public initiative projects for sorting and recycling plastic waste are characterized.

Keywords: environmental pollution, plastic waste, plastic recycling, recycled plastic market, public initiative projects.

Інтенсифікація господарської діяльності людства зумовлює посилення екологічних ризиків та їх негативних наслідків [1, с. 39].

Зокрема, однією з найболючіших проблем сьогодення є забруднення навколишнього середовища побутовими та промисловими відходами пластику. Окрім негативного ефекту власне забруднення, значну проблему становить його тривалість, оскільки середній час розкладання пластикових відходів складає близько 450 років [2, с. 81].

Від початку випуску пластику в промислових масштабах його було вироблено біля 9 млрд тонн [3]. При цьому третина виробленого пластику використовується лише один раз, після чого він опиняється на полігонах та сміттєзвалищах.

Проблема накопичення пластикових відходів актуалізувала пошук технологічних та економічних можливостей їх повторного використання. Збільшення суспільного занепокоєння щодо забруднення навколишнього середовища стало одним з головних драйверів розвитку ринку переробленого пластику. З іншого боку, його швидкому зростанню сприяє попит на продукцію з вторинних полімерів в низці галузей економіки, зокрема, в автомобільній промисловості, електротехніці, електроніці, пакуванні, будівництві.

Переваги виробництва нових товарів з перероблених полімерів:

- низька ціна сировини порівняно з первинним виробництвом,

- повністю відсутні витрати сирової нафти,
- зменшення споживання води та електроенергії,
- скорочення вуглецевих викидів в атмосферу,
- можливість повторної переробки.

Обсяг світового ринку переробленого пластику в 2022 р. оцінювався в 47,6 млрд. дол. Згідно з прогнозами експертів Grand View Research [4], очікується, що до 2030 р. середньорічні темпи його зростання складатимуть 4,9%. В цій же перспективі ринок вторинного пластику в США зростатиме в середньому на 4,1% щорічно.

Якщо в Європейському Союзі переробляється понад 40% пластикових відходів, а в світі загалом – п'ята їх частина, то в Україні – тільки 12,5% (рис. 1).

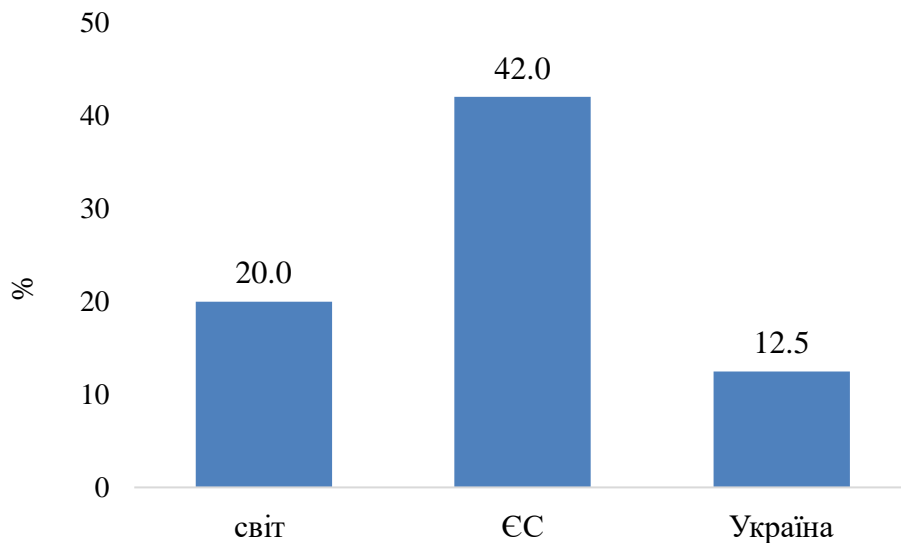

Рис. 1. Частка пластику, що переробляється, %

Джерело: побудовано автором за [3]

В 2020 р. в Україні працювало 39 підприємств-переробників полімерів та 19, що переробляли ПЕТФ-сировину [5]. Однак завантаженість потужностей цих підприємств становила лише на 65% з огляду на нестачу належного сортування побутових відходів. При цьому за умови відокремленого від решти побутових відходів збору пластику рівень його подальшої переробки зростає в 10 разів.

Тому надзвичайно важливими для зменшення антропогенного навантаження на природні системи та забруднення навколишнього середовища є громадські ініціативи та зусилля екоактивістів, спрямовані на поширення культури сортування відходів пластику.

Помітних успіхів в цій царині вже вдалось досягти таким проектам, як «Україна без сміття», «Precious plastic Ukraine», «Underground», «Zero Waste».

Головними акцентами їх діяльності є розвиток громадських станцій сортування відходів; становлення та зміцнення екологічних спільнот; формування екологічної культури через просвітницькі заходи, екскурсії для дорослих та дітей; реалізація спільних заходів з партнерами з бізнес-середовища та налагодження співпраці з

державними органами для формування відповідного правового поля.

Важливим напрямком функціонування цих проектів є виробнича діяльність з виготовлення широкого спектру продукції з вторинного пластику – від намистин для фешн-магазинів та дизайнерів до вуличних меблів. При цьому часто частина необхідного обладнання створюється проектами самостійно.

Попри відносно невеликі поки обсяги виробництва, подібні проекти мають хороші перспективи для масштабування. Для цього необхідне як ширше залучення громадян до сталого споживання та виховання екосвідомості, так і розробка та втілення прогресивної політики держави щодо повторного використання відходів пластику.

Список використаних джерел

1. Задорожна Р.П. Екологічні ризики в системі глобальних загроз. Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 28-29 травня 2019 р. Біла Церква, 2019. С. 38–40.
2. Михайлова Є. О., Дейнека Д. М., Панчева Г. М. Аналіз методів перероблення пластикових відходів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Нові рішення у сучасних технологіях. 2021. № 1(7). С. 80–89.
3. Ануфрієв В. Чому перероблення пластику в Україні варте інвестицій. *Економічна правда*. 27.01.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/27/670412> (дата звернення: 15.10.2023).
4. Grand View Research. Recycled Plastics Market Size & Share Analysis Report, 2030. 2023. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/recycled-plastics-market> (дата звернення: 17.10.2023).
5. PwC. Із третього світу в перший. Реформа управління відходами в Україні. 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/en/survey/2020/waste-management.pdf> (дата звернення: 17.10.2023).

УДК 331.101.262(477)(1-651.1)(470+571)

КОВАЛЬ Н. В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ВПЛИВ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Проаналізовано наслідки впливу російської агресії на потенціал трудових ресурсів України. Доведено, що повномасштабне вторгнення РФ не лише безпосередньо вплинуло на зменшення кількості трудових ресурсів України, погіршення їх структури та якості, а й призвело до руйнування умов їх відтворення. Обґрунтовано необхідність розробки заходів щодо підвищення потенціалу трудових ресурсів України.

Ключові слова: трудові ресурси, робоча сила, людський капітал, потенціал, російська агресія.

N. Koval, Candidate of Economy Science
Bila Tserkva National Agrarian University

THE IMPACT OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION ON THE POTENTIAL OF UKRAINE'S LABOR RESOURCES

Abstract. This paper analyzes the consequences of the impact of Russia's aggression on the potential of Ukraine's labor resources. It proves that the full-scale invasion directly led to decreased labor resources in

Ukraine, deterioration of their structure and quality, and destruction of the conditions necessary to restore them. It substantiates the need to develop measures to increase the potential of Ukraine's labor resources.

Keywords: labor resources, workforce, human capital, potential, Russian aggression.

У 2021 р. чисельність робочої сили України у віці 15 років і старше становила 17405 тис. осіб, або 54,6 % всього населення. Кількість зайнятого населення становила 15693,4 тис. осіб (90,2 % робочої сили). Понад половину робочої сили (52,35 %) становили чоловіки (9112,0 тис. осіб), майже третину (31,19 %) – молодь у віці 15–34 роки (рис. 1). 34,74 % мали повну та базову вищу освіту, 19,8 % – неповну вищу освіту, 26,57 % – професійно-технічну освіту [1], що свідчило про нагромадження Україною значного людського капіталу – «ключового ресурсу для виробництва економічних благ і національного доходу» [2, с. 21].

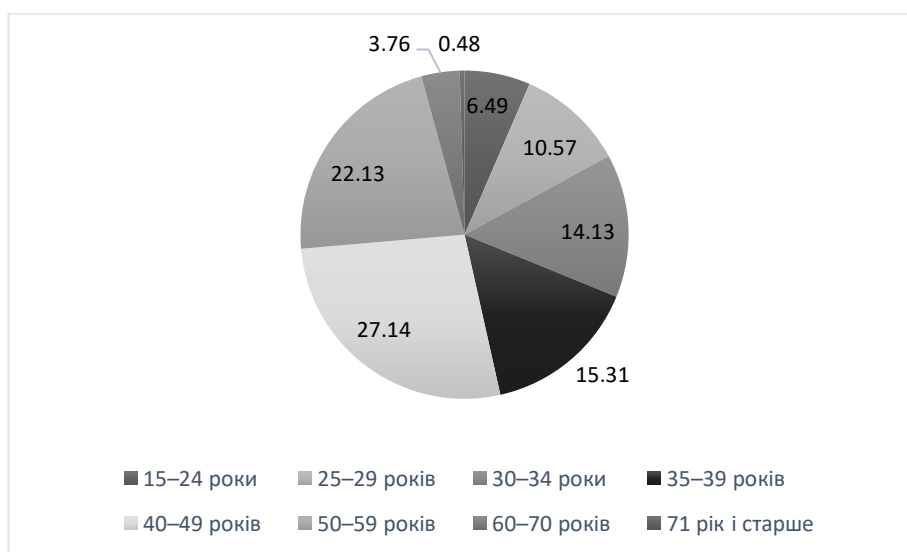

Рис. 1. Структура робочої сили України за віковими групами у 2021 р., %
Джерело: побудовано за [1, с. 68].

Проаналізуємо та узагальнимо наслідки, виклики та ризики впливу російської агресії на потенціал трудових ресурсів України.

1. Безпосередня втрата трудових ресурсів внаслідок загибелі військових і жертв серед мирного населення.

На сьогодні відсутні достовірні дані щодо втрат серед військових. 01.06.2022 р. президент В. Зеленський заявив, що щодня на полі бою гине 60-100 військових, а 500 отримують поранення. 09.06.2022 р. М. Подоляк зазначив, що українські військові втрачають від 100 до 200 людей щодня [3]. Наприкінці листопада 2022 р. американський генерал Марк Міллі припустив, що загинуло або було поранено близько 100 тис. українських солдатів та близько 40 тис. мирних українців [4].

За оцінками ООН, на 09.03.2023 р. втрати серед цивільних осіб за період повномасштабної війни становили 21793 цивільних, зокрема 8173 загиблих, 13620 поранених. Серед загиблих близько 500 дітей. Слід наголосити, що реальні втрати набагато вищі, оскільки ООН використовує лише верифіковані дані та не має повних

даних з окупованих територій, інформації про санітарні втрати військових і цивільного населення та про безвісти зниклих. За найобережнішими оцінками лише в Маріуполі могли загинути близько 20 тис. осіб [5, с. 17]. За інформацією ВООЗ лише за перші три місяці війни померло близько 3000 осіб, які не мали доступу до лікування хронічних захворювань [2, с. 26].

Оскільки війна продовжується, демографічні втрати лише зростатимуть. Результати досліджень Центру демографічних наук імені Леверхульма Оксфордського університету свідчать, що населення України може скоротитися на 24-33 % залежно від тривалості війни [5, с. 15].

2. Втрата людського капіталу та погіршення генофонду країни. Як зазначав відомий український історик Я. Грицак, під час війн «...відбувався «дарвінівський добір навпаки»: ... на фронті найперше гинули найактивніші, найчесніші, найінтелегентніші, найпрацьовитіші. Виживали пристосуванці, які не виявляли активної позиції, були соціально апатичними» [2, с. 24].

3. Втрата потенціалу трудових ресурсів внаслідок повної або часткової втрати працездатності після поранень, важких психологічних травм військових і цивільних, відсутності доступу до лікування через воєнні дії (зокрема, ВООЗ прогнозує зростання захворюваності на туберкульоз і ВІЛ [2, с. 26]).

4. Втрата потенціалу трудових ресурсів внаслідок внутрішньої та зовнішньої міграції.

Станом на 01.09.2023 р. в Україні зареєстровано 4,965 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [6]. За даними УВКБ ООН на березень 2023 р. кількість людей, переміщених на територію РФ та Білорусі, становила близько 1,2 млн осіб. Близько 1 млн перебуває в таких країнах, як США, Канада, Велика Британія, Аргентина, Японія [7]. За даними ООН на 24.02.2023 р. у Європі було зареєстровано 8,088 млн біженців з України [8], з них 4,882 млн офіційно охоплені дією Директиви ЄС про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, що надає їм доступ до ринку праці, систем охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги. Жінки та діти становлять майже 90 % біженців [5, с. 16]. Серед біженців значна частка висококваліфікованих осіб: наприклад, вищу освіту мають 76 % працездатних біженців у Польщі [2, с. 28], 70 % у Німеччині [7].

Опитування УВКБ ООН засвідчило, що у лютому 2023 р. були працевлаштовані або самозайняті близько 40 % біженців, що значно прискорює процес їх адаптації у «новій» країні [9, с. 7]. Якщо процес адаптації жінок та дітей буде успішним, то після закінчення війни можлива ще одна хвиля міграції чоловіків-українців до Європи для возз'єднання сімей [5, с. 16; 10, с. 76].

За результатами опитування, проведеного Українським інститутом майбутнього у березні 2023 р., 22 % емігрантів не планують повертатися в Україну після війни, ще 32 % готові повернутися за умови можливості працевлаштування; загалом родичі емігрантів стверджують, що однозначний намір повернутися додому мають лише 36 % українців [11]. Аналіз даних щодо повернення переселенців після світових та локальних воєн ХХ сторіччя свідчить про 30–40 % повернення [12]. За прогнозами науковців, ризик міграційних втрат може становити від 600 тис. до 5 млн

українців [2, с. 28-29].

Основні виклики та ризики, які можуть створити міграційні процеси:

– зменшення чисельності працездатного населення призводить до зменшення прогнозованого ВВП (на 0,5 % при неповерненні кожних 100 тис. осіб), що унеможливує стає економічне зростання навіть за наявності фінансових ресурсів для відбудови та розвитку [5, с. 16];

– погіршення якості робочої сили, інтелектуально-креативного потенціалу, здатності до інноваційного розвитку через втрату найбільш активної і творчої частини людських ресурсів (за даними звіту The Global Talent Competitiveness Index 2022, значення brain retention index (індексу стримування «відпливу мізків») вкрай низьке (2,50 пункти із 7, або 118-та позиція серед 132 країн у рейтингу [13, с. 278]); втрата інвестицій, вкладених у професійну підготовку фахівців; технологічне відставання країни, зменшення конкурентоспроможності її економіки;

– часткова втрата професійно-кваліфікаційного рівня українськими мігрантами та ВПО внаслідок соціально низхідної мобільності – невідповідності зайнятості їх професійно-кваліфікаційному рівню (своєрідний «дауншифтинг»: близько 65 % пошукачів роботи готові погодитися на зниження рівня оплати праці та роботу, яка не відповідає їхньому освітньому і професійно-кваліфікаційному рівню [14, с. 42, 44-45]);

– розбалансованість ринку праці, його структурна (кон'юнктурна) деформація;

– зменшення податкової бази для наповнення бюджетів різних рівнів;

– «переміщення» споживчого попиту за кордон (приблизно 1,9 млрд дол. на початок червня 2022 р. [15, с. 13]), зменшення рівня внутрішнього споживання (в тому числі і за рахунок зменшення обсягів грошових переказів із-за кордону) та рецесія економіки;

– демографічні деформації: «вимивання» генофонду нації внаслідок втрати частини фертильно активного населення; звужене відтворення, в тому числі і внаслідок порушення сімейних зв'язків, зменшення кількості жінок продуктивного віку; зміна статево-вікової структури населення, зокрема, старіння нації (з початку повномасштабної війни країну залишило близько 2,5 млн дітей [10, с. 76]; погіршення стану суспільного здоров'я внаслідок старіння нації; посилення демографічного навантаження на працездатне населення та соціальні фонди [12; 16, с. 10-12].

Загалом, за експертними оцінками, до кінця 2022 р. втрати трудового потенціалу могли становити 10 % від його загальних обсягів [14, с. 40].

5. Зміна статево-вікової структури населення та трудових ресурсів:

– скорочення частки молоді віком до 20 років: за даними ООН у 2021 р. в Україні налічувалося по 200 тис. юнаків та дівчат 20-річного віку, в 2023 р. їх кількість становила відповідно 70 та 50 тис.;

– збільшення частки населення 65+ років з 17 % у 2021 р. до 20,2 % у 2023 р. [5, с. 15-16];

– збільшення пропозиції жіночої праці внаслідок втрати годувальників, відкладення шлюбу та народження дітей через війну [10, с. 78-79].

Ці процеси призведуть до зниження народжуваності, дефіциту робочої сили,

який без належного рівня автоматизації ускладнить утримання пенсіонерів, частка яких зростає [5, с. 15-16; 10, с. 76].

6. Руйнування соціальної інфраструктури відтворення людського капіталу.

МОН України створило спеціальну платформу «Освіта під загрозою» (<https://saveschools.in.ua/>), на якій збирає дані про знищені заклади освіти: на 24.10 2023 р. постраждало від бомбардувань 3798 закладів освіти, зруйновано повністю – 365. За даними МОЗ, за понад 19 місяців війни пошкоджено 1 449 медзакладів, 190 зруйновані повністю [17]. Зруйнована національна система освіти на окупованій території, порушення нормального режиму освітнього процесу на підконтрольній негативно впливає на якість освіти та підготовку кадрів [2, с. 27].

7. Зменшення можливостей реалізації людського капіталу внаслідок втрати робочих місць, спричиненої війною (втрат чи пошкодження виробничих потужностей, руйнування інфраструктури, логістики, повної або часткової зупинки підприємств).

За оцінкою МОП у 2022 р. порівняно з 2021 р. рівень безробіття в Україні зріс на 15,5 в. п., при цьому було втрачено 2,4 млн робочих місць [18]. Згідно з даними НБУ, у грудні 2022 р. близько 33 % тих, хто мав роботу до початку повномасштабної війни, ще залишалися без робочого місця [5, с. 18]. Тривале перебування значної частини робочої сили у стані безробіття не лише знижує шанси безробітних на працевлаштування, але й погіршує якість потенціалу трудових ресурсів, призводить до посилення соціальної напруженості в суспільстві. Спостерігається зростання тінізації зайнятості (на 1-2 млн осіб за експертними оцінками), у зв'язку з чим збільшився рівень прекарізації праці з 48,8 % від загальної кількості зайнятого населення у 2021 р., до 60-70 % на початок 2023 р. [14, с. 28]. Втрата робочих місць, переведення на неповну чи часткову зайнятість, зниження зарплати призводить до зниження рівня життя, зменшення споживчого попиту населення, в тому числі зменшення фінансування розвитку людського капіталу, а також гальмування економічного зростання.

Отже, повномасштабне вторгнення РФ не лише безпосередньо вплинуло на зменшення кількості трудових ресурсів України, погіршення їх структури й якості, а й призвело до руйнування умов їх відтворення. Тому вже сьогодні органи державної влади, місцевого самоврядування, науковці, громадські організації мають зосередитись на удосконаленні демографічної політики, розробці національної стратегії управління міграційними потоками, створенні робочих місць для осіб з обмеженими можливостями, підтримці «інтелектуальної сатурації» [16, с. 16] економіки, забезпечення її кваліфікованою робочою силою з метою повоєнного відновлення та розвитку.

Список використаних джерел

1. Робоча сила України. 2021: статистичний збірник / за редакцією А. Солоп. К.: Державна служба статистики України, 2022. 216 с.
2. Антонюк В. П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20-33.
3. У війні гине 100-200 українських військових щодня – Офіс президента. BBC NEWS Україна. URL: <http://surl.li/mmdgg>
4. US estimates 200,000 military casualties on all sides in Ukraine war. BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63580372>

5. Пищуліна О. Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення: аналітична доповідь. Травень 2023 р. К.: Центр Разумкова, 2023. 20 с.
6. За рік кількість ВПО збільшилася на 300 тис. осіб – Верещук. Факти. URL: <http://surl.li/mmedj>
7. Шевчук С. Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку. Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? Forbes Ukraine. URL: <http://surl.li/mmezg>
8. Ukraine Situation Flash Update. No. 41. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 24, 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/99127>
9. Пищуліна О., Юрчишин В. Міграційні прояви та впливи – уроки для України: аналітична доповідь. Травень 2023 р. К.: Центр Разумкова, 2023. 13 с.
10. Юрчишин В., Зимовець В., Міщенко М., Пашков М., Пищуліна О., Сунгуровський М., Чекунова С. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. К.: Центр Разумкова, 2023. 120 с.
11. Оцінка міграційних процесів та настроїв: звіт за результатами онлайн-опитування. 28 березня 2023 р. Український інститут майбутнього. URL: <http://surl.li/mmenx>
12. Федорчук В., Давиденко Б. Скільки залишилось українців? Хто не повернеться? Яким буде українське суспільство та економіка? Інтерв'ю з соціологинею Еллою Лібановою. Forbes Ukraine. URL: <http://surl.li/focbl>
13. The Global Talent Competitiveness Index 2022: The Tectonics of Talent: Is the World Drifting Towards Increased Talent Inequalities? URL: <http://surl.li/mmevs>
14. Новікова О. Ф., Шамілева Л. Л., Хандій О. О. Оцінювання розбалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану і можливості її подолання. *Економіка України*. 2023. № 2. С. 17-54.
15. Мельник М. І., Лещух І. В. Вплив збройної агресії РФ на ендегенний потенціал регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 21-44.
16. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Левицька О. О. Міграційна безпека держави як основа збереження і розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 3-20.
17. В Україні відновили 410 медзакладів, які було пошкоджено через війну – МОЗ. 17 жовтня 2023 р. URL: <http://surl.li/mmfig>
18. Global labour market to deteriorate further as Ukraine conflict and other crises continue. International Labour Organization. 2022. Oct 31. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_859191/lang--en/index.htm

УДК 005.35:005.1

ЛАГЕ ШЛАПАЦЬКИЙ І., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: lage.biz@gmail.com

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА МОДЕЛІ

Досліджені найбільш поширені теоретичні підходи та концепції корпоративної соціальної відповідальності. Визначена її сутність та основні моделі. Акцентована увага на особливостях американської, європейської та японської моделей корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, теоретичні підходи, моделі, американська модель, європейська модель, японська модель.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: THEORETICAL APPROACHES AND MODELS

Abstract. The most common theoretical approaches and concepts of corporate social responsibility are studied. Its essence and main models are determined. Focused attention on the features of the American, European and Japanese models of corporate social responsibility.

Keywords: corporate social responsibility, theoretical approaches, models, American model, European model, Japanese model.

Концепція сталого розвитку, основою якої стала доповідь Римського клубу «Межі зростання» у 1972 році і яка отримала свій розвиток у цілому ряді документів ООН, має на меті забезпечити економічний розвиток цивілізації за умови збереження навколишнього середовища, відновлення природних ресурсів та покращення життя людей [1]. Її поява зумовлена тим, що людська цивілізація, в гонитві за економічними благами і матеріальним достатком, по суті, знищує середовище свого існування і без докорінного перегляду філософії використання ресурсів землі вона прямує до своєї загибелі.

Це спонукає організації, які працюють у сфері бізнесу до пошуку нових підходів ведення бізнесу, які б відповідали вимогам Концепції сталого розвитку. Одним із найбільш поширених підходів є концепція корпоративної соціальної відповідальності. У світовій літературі і практиці бізнесу нараховується значна кількість трактовок зазначеної категорії. На початковому етапі її формування (60-70-ті роки ХХ ст.) соціальна відповідальність бізнесу розглядалась, переважно, як благодійницька, меценатська діяльність фірм. Пізніше (70-80-ті роки ХХ ст.) сюди додалася філантропічна діяльність та профілактика соціальних проблем. В сучасному розумінні соціальна відповідальність передбачає впровадження стратегії соціальних інвестицій бізнесу, спрямованих на вирішення важливих соціальних проблем [2].

Що стосується безпосередньо дефініції корпоративної соціальної відповідальності, то як зазначає А. М. Колот «За своєю суттю КСВ – це імплементований у корпоративне управління певний тип соціальних зобов'язань (здебільшого, добровільних) перед працівниками, партнерами, інститутами громадянського суспільства і суспільством у цілому» [3, с. 70-71].

У Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року вказано, що «поняття “соціально відповідальний бізнес” визначає відповідальну поведінку суб'єктів господарської діяльності за вплив їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвитку суспільства, зокрема забезпеченню добробуту населення; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність суб'єкта господарської діяльності» [4].

Можна зробити висновок, що в рамках корпоративної соціальної відповідальності, організації, переважно добровільно беруть на себе соціально значущі зобов'язання, спрямовані на збереження здоров'я людей, мінімізацію витрат

природних ресурсів, навколишнього середовища, примноження блага суспільства.

Найбільш поширеними моделями корпоративної соціальної відповідальності, які розглядаються у науковій літературі, є американська, японська та європейська. Деякі науковці виділяють, також, латиноамериканську та африканську моделі [5, с. 459-460]. Головним критерієм виділення моделей є рівень участі держави у процесах соціалізації бізнесу. Зокрема мова йде про активне, обмежене або реактивне втручання держави у вирішення соціальних проблем [6].

Американська модель відрізняється високим рівнем горизонталізації та саморегуляції усіх аспектів соціально-економічної діяльності. Наслідком цього є те, що американські корпорації, у більшості своїй, добровільно беруть на себе соціальні зобов'язання та активно співпрацюють із суспільством щодо фінансування, спонсорювання та реалізації інших форм підтримки багатьох соціальних проектів і ініціатив. При цьому втручання держави у приватний сектор є мінімальним.

Для європейської моделі характерним є те, що держава стає активним учасником формування корпоративної соціальної відповідальності і бере на себе велику частку соціальних зобов'язань. Це здійснюється через систему оподаткування та перерозподіл великої частини валового внутрішнього продукту на реалізацію соціальних програм. Крім того, у європейських країнах встановлені достатньо жорсткі законодавчі норми щодо безпеки для життя і здоров'я громадян, екологічної безпеки та інше. Тому бізнес бере мінімальну участь у благодійних акціях та інших формах підтримки соціальних програм.

Японська модель корпоративної соціальної відповідальності під впливом вікових традицій соціальних взаємовідносин, в основі яких лежать погляди найбільш поширених релігій синто і буддизму. Суттєву роль у цьому процесі відіграла і та обставина, що Японія є бідною на природні ресурси країною, і тому головним своїм ресурсом країна вважає людей. Тому для цієї моделі характерною є висока відповідальність за людей як з боку держави, так і з боку корпорацій. Це проявляється у політиці довічного найму багатьох фірм, поширенні програм різних форм навчання працівників, соціальних корпоративних програм.

В Україні концепція корпоративної соціальної відповідальності лише набуває свого розвитку. Тому, враховуючи географічну близькість до Європейських країн, набуття нашою країною статусу кандидата до вступу у ЄС, перехід на європейські стандарти у різних сферах економіки та соціального життя, вважаємо, що для України найбільш прийнятною є саме європейська модель корпоративної соціальної відповідальності. Наша країна, у частині впровадження відповідних законодавчих та інших норм наближається до впровадження цієї моделі.

Список використаних джерел

1. Сталий розвиток. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf.
3. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. Економіка України. 2014. №3(628). С.70-82 .
4. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66->

[2020-%D1%80#Text.](#)

5. Попадюк О. В. Моделі соціальної відповідальності бізнесу. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання. Вип. 13. Миколаїв, 2016. 628 с.

6. Національні моделі соціальної відповідальності. URL: https://pidru4niki.com/83407/sotsiologiya/natsionalni_modeli_sotsialnoyi_vidpovidalnosti.

УДК 338.43:502.131.1

НАДВОДНЮК О.О., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0003-2572-98611>

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИМОГ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Доведено, що управління сталим розвитком підприємства повинно орієнтуватися на задоволення потреб заінтересованих сторін з метою досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей у довгостроковій перспективі. Узагальнено підходи до управління сталим розвитком підприємства із позиції концепції корпоративної соціальної відповідальності, висвітлено соціальні, екологічні, економічні аспекти менеджменту на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності, що дозволить корпоративній структурі одержати мультиплікативний ефект.

Ключові слова: сталий розвиток, ESG-принципи, соціальна корпоративна відповідальність, управління сталим розвитком.

O.O. Nadvodnyuk

Bila Tserkva National Agrarian University

JUSTIFICATION OF REQUIREMENTS FOR ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. It has been proven that the management of the sustainable development of the enterprise should be oriented towards meeting the needs of interested parties in order to achieve economic, social and environmental goals in the long term. Approaches to managing the sustainable development of the enterprise from the standpoint of the concept of corporate social responsibility are summarized, social, ecological, and economic aspects of management based on the principles of corporate social responsibility are highlighted, which will allow the corporate structure to have a multiplier effect.

Key words. sustainable development, ESG principles, social corporate responsibility, sustainable development management.

На сьогодні досягнення цілей сталого розвитку вимагає від бізнесових структур реалізації засад соціальної відповідальності, які включають не лише створення робочих місць, сплату податків, а вимагають проведення більш масштабної інтегруючої ролі у практичній реалізації положень Порядку 2030, який необхідно розглядати як «дорожню карту» не лише для країн та організацій, залучених у процес підвищення відповідальності за перспективи сталого розвитку бізнесу, але й для бізнесу. І основне місце відводиться агрокомпаніям, які у центр своїх бізнес-стратегій

ставлять екологічні, соціальні та управлінські показники (критерії ESG — environmental, social and governance) та ESG-інвестиції. Саме такі підприємства повинні стати бізнес-лідерами, головними суб'єктами практичного досягнення Цілей сталого розвитку шляхом вкладення одержаного прибутку в сталий та інклюзивний економічний ріст, захист навколишнього середовища та боротьбу зі змінами клімату. Зазначимо, що стандарти ESG та нефінансової звітності базуються на наступних принципах: екологічні принципи – наскільки компанія дбає про навколишнє середовище і як намагається скоротити збитки, які завдаються довкіллю; соціальні принципи – ставлення компанії до персоналу, постачальників, клієнтів, партнерів та споживачів, забезпеченню їхніх прав; управлінські принципи – якість управління компаніями: прозорість звітності, відносини з акціонерами, антикорупційні заходи, атмосфера офісу.

Основним напрямом діяльності практично всіх організацій в області сталого розвитку є поширення цих ідей з метою включення їх в практичну діяльність господарюючих структур. Серед організацій та ініціатив, інтеграторів бізнес-товариств, доцільно виділити Глобальний договір ООН (UN Global Compact) – ініціативу в області корпоративного сталого розвитку, який об'єднує 7,5 тис. компаній та 4 тис. суспільних організацій із 135 країн. Кожна компанія-учасниця прийняла добровільне зобов'язання щодо узгодження своїх стратегій та діяльності із універсальними принципами в області сталого розвитку.

Світова рада підприємців зі сталого розвитку (WBCSD) – глобальна організація, учасниками якої є більш 200 провідних компаній, які співпрацюють з метою переходу до сталого світового розвитку. До останніх пропозицій Ради слід віднести стратегію «Перспектива на 2050 рік», яка окреслює новий порядок дня для бізнесу. Стратегія передбачає інкорпорування витрат у структуру ринку (включаючи парникові гази, екосистемні послуги, водні ресурси та ін.), подвоєння обсягів сільськогосподарського виробництва без збільшення використання води та сільськогосподарських угідь та ін.), припинення вирубки лісів та підвищення виробітку лісопосадок, зниження вдвоє до 2050 р. емісії вуглецю порівняно із 2005 р. внаслідок переходу до низько-вуглецевих енергетичних систем.

Однією із найбільш впливових організацій бізнесу, яка пропагує та реалізує стратегію сталого розвитку на рівні сільського господарства та продовольчого сектору, є Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Зазначимо, недавно прийнята цієї організацією Стратегія в області науки та інновацій, яка сприятиме реалізації Стратегічної рамочної програми ФАО на 2022-2031 рр. у підтримку на реалізацію Порядку денного в області сталого розвитку на період до 2030 року. Очевидно, що воєнні конфлікти, гуманітарні надзвичайні ситуації, пандемія Covid-19 і кліматичні зміни, негативно впливають на стійкість агропродовольчих систем, що вимагає реалізацію швидких змін. У рамках цієї Стратегії пропагується цілісний підхід, який дозволяє звести до мінімуму необхідність компромісних рішень та передбачає використання науки, технологій та інновацій, а також стимулівних заходів щодо впровадження інноваційних підходів, зорієнтованих на вирішення проблем, пов'язаних зі зміною клімату та втратою

біорізноманіття. У документі наголошується на сталій біоекономіці замкнутого циклу, яка передбачає раціональне використання біологічних замість обмежених ресурсів з метою удосконалення виробництва агропродовольства, покращення якості харчування, поліпшення стану навколишнього середовища та якості життя для досягнення цілей в області сталого розвитку.

Отже, доцільно окреслити рамки корпоративної соціальної відповідальності, оскільки існують різні думки щодо того, чи включає управління сталим розвитком підприємства корпоративну соціальну відповідальність. Так, в моделі сталого розвитку підприємства зарубіжні дослідники розглядали концепцію сталого розвитку як результат управлінської діяльності в цій області [1] з метою одержання довгострокових фінансових результатів.

Зазначимо, що сільськогосподарські підприємства, зокрема крупні вертикально-інтегровані сільськогосподарські підприємства холдингового типу, на сьогодні розглядають принципи сталого розвитку у якості важливого елементу створення доданої вартості для заінтересованих осіб, що дозволяє одержувати економічні, екологічні та соціальні вигоди в країні, сільській території, та адаптують методи управління сталим веденням агробізнесу. Із цією метою сільськогосподарські підприємства повинні визначити цільові орієнтири для управління сталим розвитком підприємства із урахуванням усіх рівнів економічної системи в довгостроковій перспективі.

У рамках концепції сталого розвитку підприємства зарубіжними дослідниками обґрунтовано «концепцію потрійного критерію» (TBL), в основу якої покладено три елементи сталого розвитку (економічний, соціальний, екологічний) щодо діяльності підприємства [1]. У розвиток цієї концепції Дж. Сакс у своїй праці «Вік сталого розвитку» [2] виділяє четвертий невід’ємний елемент – управлінський.

На основі концепції чотиримірного критерію сталого розвитку (QBL) передбачається проведення та оцінка результатів управління сталим розвитком підприємства в аспекті збалансованого впливу кожного аспекту розвитку із урахуванням інтересів стейкхолдерів.

За позицією зарубіжних науковців взаємозв’язок концепцій сталого розвитку та сталого розвитку підприємства означає сталий розвиток як модель соціального розвитку, у якій враховується широкий спектр питань якості життя в довгостроковій перспективі, а сталий розвиток підприємства – модель корпоративної поведінки, в якій враховуються коротко- та довгострокові економічні, соціальні та екологічні показники підприємства [3]. Модель, запропонована іншими іноземними науковцями, включає два напрями – сталий розвиток та роботу зі стейкхолдерами, яка є частиною корпоративної соціальної діяльності, що сприяє корпоративній стійкості.

Водночас, Пост Дж., Престон Л. і Сакс С. обґрунтували концепцію розширеної корпорації (extended corporation) [4], а Менделов О. у своїй праці «Позиціонування стейкхолдерів» використовує матрицю для систематизації заінтересованих сторін (Mendelow’s Power-interest grid) [5].

Очевидно, що складно досягнути задоволення підприємством інтересів всіх стейкхолдерів одночасно, оскільки це вимагає пошуку компромісу із урахуванням

потреб різних заінтересованих сторін. За умови максимально можливого задоволення інтересів стейкхолдерів підприємства його управлінські рішення та дії щодо реалізації принципів сталого розвитку можна розглядати як внесок у забезпечення глобальної сталості.

Отже, сталим можна вважати розвиток сільськогосподарського підприємства у такому випадку, якщо заінтересовані сторони позитивно сприймають його діяльність та воно залишається конкурентоспроможним на ринку. У даному випадку корпоративна соціальна відповідальність може бути визначена як здатність підприємства підтримувати свою власну конкурентоспроможність, прибутковість або беззбитковість, ефективно протистояти загрозам та взаємодіяти із факторами зовнішнього та внутрішнього середовища. Отже, концепція корпоративної соціальної відповідальності знаходить своє відображення в області управління сталим розвитком з точки зору стейкхолдерів, оскільки стійкість на ринку підприємства забезпечується узгодженістю критеріїв успіху зі всіма заінтересованими сторонами.

Узагальнюючи вищезазначене, основні підходи до управління сталим розвитком підприємства розглядаються як закономірний етап розвитку концепцій сталого розвитку, сталого розвитку підприємства та корпоративної соціальної відповідальності, концепції заінтересованих сторін, їх інтерпретацій на сучасному етапі еволюції цих концептуальних положень, цілі, принципи менеджменту сталим розвитком підприємства в аспекті корпоративної соціальної відповідальності, як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі в довгостроковій перспективі.

Вважаємо, що сільськогосподарське підприємство є сталим у довгостроковій перспективі, якщо окрім власних економічних вигід, враховує соціальні та екологічні компоненти, цінності та вигоди, які створюються або використовуються ним. Згідно цього підходу, підприємство несе відповідальність за результати діяльності як перед своїми власниками, так й перед іншими стейкхолдерами та орієнтується на задоволення їхніх інтересів на основі підвищення дієвості системи менеджменту, що вимагає визначення пріоритетних напрямів узгодження та реалізації інтересів стейкхолдерів у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Elkington J. 1994. Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. California Management Review. Vol. 6, 90-100 pp.
2. Sachs J. 2015. The Age of Sustainable Development. Columbia University Press. 544 p.
3. Donald T., Preston L. 1995. The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence and Implications. Academy of Management Review. 66-67 pp. URL: <http://dx.doi.org/10.2307/258887> (дата звернення: 14.07.2022).
4. Post J. E., Preston L. E., Sachs S. 2002. Managing the extended enterprise: The new stakeholder view. California Management Review. Vol. 45(1). 6-28 pp.
5. Mendelow A.L. 1981. Environmental scanning the impact of the stakeholder concept. International conference on information systems. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3579/ca37344c69961bbc2468ef9addf212200e39.pdf> (дата звернення 03.02.2022)

НЕПОЧАТЕНКО А.В., канд. екон. наук

НЕПОЧАТЕНКО В.А., д-р. фіз.-мат. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

anepochatenko@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито сутність понять «товарна політика» й «товарна стратегія». Висвітлено основні її цілі товарна політика підприємства й виділено проблеми, які можуть виникнути при її розробці. Наведено алгоритм формування товарної політики підприємства.

Ключові слова: товарна політика, маркетингова товарна політика, товарна стратегія підприємства, стратегічна зона господарювання, СЗГ.

A.V. Nepochatenko, Candidate of Economy Science

V.A. Nepochatenko, Doctor of Physical and Mathematical Sciences

Bila Tserkva National Agrarian University

FORMATION OF THE COMPANY'S PRODUCT POLICY

Abstract. The essence of the concepts "commodity policy" and "commodity strategy" is revealed. The main goals of the product policy of the enterprise are highlighted and the problems that may arise during its development are highlighted. The algorithm for forming the product policy of the enterprise is given.

Key words: product policy, marketing product policy, product strategy of the enterprise, strategic economic zone.

Підприємницька діяльність є ефективною лише у тому випадку, коли вироблений фірмою товар чи надана нею послуга знаходить відповідний попит на ринку, а задоволення певних потреб споживачів, завдяки придбання даного товару або послуги приносить підприємцю прибуток.

Для того щоб вироблений товар або надана послуга, були конкурентоспроможними і мали попит, необхідно розробляти та впроваджувати в діяльність підприємства відповідні підприємницькі і, звичайно, маркетингові рішення.

Товарна політика є однією із провідних ланок у продажу товарів підприємствами, оскільки вона є складовою маркетингової стратегії й представляє собою комплекс заходів направлених на розвиток асортименту, створення нових товарів та виключення з виробничої програми тих товарів, які втратили свій споживчий попит, розробці нової упаковки та бренду товару. Розробка товарної політики для кожного підприємства та формування своєї ринкової стратегії є одним із найважливіших напрямків їхньої діяльності.

Товарна політика – це діяльність в галузі маркетингову, що пов'язана із плануванням та реалізацією сукупності відповідних заходів та стратегій щодо формування конкурентних переваг фірми та створення таких характеристик товару, які роблять його постійно цінним для споживачів й тим самим задовольняють ті чи інші їх потреби, при цьому забезпечуючи відповідний прибуток фірмі.

Товарна політика є складовою маркетингової політики компанії. Вона включає проведення відповідних досліджень ринку, споживачів, конкурентів; розроблення

програми дій фірми в галузі виробництва; прогнозування та аналіз життєвого циклу товару.

Товарна політика займає одне з ключових місць у загальній системі маркетингової діяльності та системі «маркетинг-мікс», що містить крім товарної – цінову та збутову політику, а також політику просування, та вивчає заходи щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається підприємством, насамперед її якісних характеристик, відповідних запитів кінцевих споживачів, створення нових товарів, оптимізації їх асортименту, подовження життєвого циклу.

Товарна стратегія – це довгостроковий напрям товарної політики, слідуючи якому підприємство може забезпечувати стабільний обсяг продажу та прибуток на усіх стадіях життєвого циклу товару.

Товарна стратегія підприємства виробляє правила та прийоми дослідження та формування потенційних ринків товарів та послуг, що відповідають місії фірми. Товарна стратегія визначає методи пошуку найкращих для фірми стратегічних зон господарювання (СЗГ), методи управління наборами СЗГ, що забезпечують зовнішню гнучкість фірми.

Товарна політика підприємства розробляється з врахуванням цілого ряду факторів: стану попиту та очікувань покупців, технологічних можливостей виробництва, наявності товарів-аналогів, тощо.

Можна виділити основні цілі товарної політики:

- адаптувати асортиментний набір підприємства відповідно до вимог ринку (покупців);

- підтримати конкурентоспроможність товару на заданому рівні;

- знайти для товарів перспективні сегменти та ніші;

- сприяти розробці та реалізації стратегії товарних знаків, упаковки, сервісу [1-2].

При розробці товарної політики основними проблемами є:

- створення нових товарів та /або оновлення існуючих;

- оптимізація товарного асортименту продукції підприємства;

- забезпечення кількісних і якісних показників вироблюваної продукції та підтримання її конкурентоспроможності;

- створення ефективної упаковки товару (для певних груп);

- аналіз життєвого циклу продукту та управління ним;

- проведення позиціонування товарів на ринку;

- забезпечення якісного сервісу (для певних груп) [2].

Добре продумана товарна політика не лише дозволяє оптимізувати процес оновлення товарного асортименту, а й служить для керівництва підприємства свого роду вказівником загального напрямку дій, направлених на формування стійкої конкурентної переваги на ринку. Відсутність генерального курсу, без якого немає довгострокової товарної політики, може призвести до неправильних рішень, розпорошення сил та засобів, відмови від запуску нових виробів у виробництво, коли на це вже витрачені значні ресурси.

Структуруючи процедури процесу формування товарної політики підприємства, можна представити етапи її розробки у вигляді наступної схеми (Рис 1).

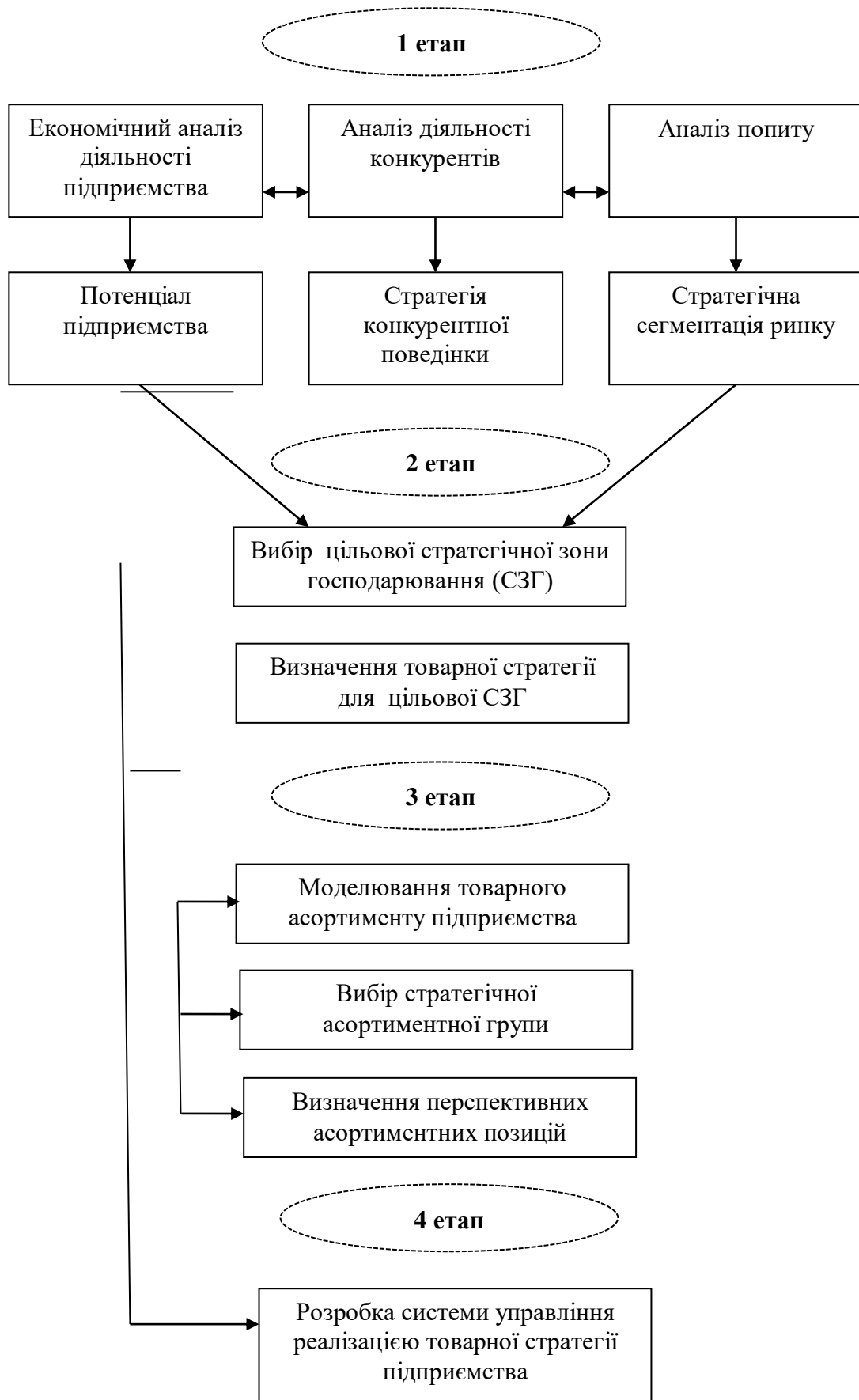

Рис. 1. Етапи формування товарної політики підприємства

Джерело: складено на основі [2-4].

Слід відмітити, що кожен з етапів формування товарної політики та реалізації товарної стратегії підприємства є окремою підсистемою, що виконує ту чи іншу функцію, без якої неможливе досягнення основних цілей господарюючого суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Дячков Д. В., Потапюк І. П., Яковенко І. О. Особливості товарної політики підприємства. *Економіка та управління підприємствами. Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 27. С. 46-51. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/27_2020/10.pdf
2. Громова О.Є., Шевчук Ю.В. Товарна політика в системі маркетингу. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2022. № 4 (104). С. 75-79. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-4-104-17>
3. Абрамович І.А., Квасова М.С. Маркетингова товарна політика та її особливості в кризових умовах господарювання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/6418>
4. Маркетинг: навчально-методичний посібник / О.М. Кібік та ін. Одеса: НУ «ОЮА», 2020. 68 с. URL: <http://surl.li/gcmmk>

УДК 631.115

ОДНОРОГ М.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: Odnorog_BTNAU@ukr.net

ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕРВІСУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проаналізовано формування спеціалізованої діяльності аграрних служб України. Акцентується увага на визначення аграрних послуг, оцінка їх становища та прогресу їх трансформації, їх кількісний розвиток та розподіл по регіонах.

Ключові слова: аграрний сервіс, євро інтеграція, процес, формування, економічні показники.

М. Odnorog

Bila Tserkva National Agrarian University

FORMING OF THE AGRARIAN SERVICES UKRAINE IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The formation of specialized activities of agrarian services of Ukraine is analyzed. Attention is focused on the definition of agrarian services, assessment of their situation and progress of their transformation, their quantitative development and distribution by region.

Keywords: agrarian service, European integration, process, formation, economic indicators.

Послуги для сільськогосподарських виробничих компаній проходять складний етап розвитку. Численність компаній, що надають аграрні послуги та їхня діяльність змінилася у період розвитку українського сільського господарства. Більшість заходів аграрних послуг були невід'ємною частиною сільського господарства, інші послуги були надані іншими секторами економіки. Спеціалізовані види діяльності (як промислове виробництво кормових сумішей) були від'єднані від конструкції компаній, що займаються землеробством, і ці спеціалізовані види діяльності почали надавати окремі сільськогосподарські компанії. Корпоративні сільськогосподарські

компанії були встановлені, і деякі з них відомі як суб'єктів, що надають послуги з живлення рослин і захисту, в удобренні ґрунтів і в сільськогосподарській будівельній промисловості. Аграрії оцінювали спеціалізовану діяльність послуг, які надали агрохімімічні та агробудівельні підприємства, що було досить сприятливо.

Розроблялися системи технологій посівів, як нового роду комплексних послуг вони суттєво вплинули в основному на розвиток і результати галузі рослинництва (зернова промисловість, виробництво олії, виробництво бобових, коренеплодів, технічних і спеціалізованих посівів). Також інші сектори харчової промисловості забезпечують конкретну діяльність аграрних служб (наприклад, нафтова промисловість, цукрові заводи, пивоварні заводи) та інші сектори харчового виробництва, які переробляють ряд матеріалів рослинного походження) [1, с. 79].

У процесі приватизації капіталу не було зв'язки між первинними виробниками і суб'єктами послуги. Отже, предмети основного виробництва не мали прямого впливу на компанії надання послуг у рослинництві та тваринництві. Модель взаємозв'язку основного виробництва і служб, успішно працюючих у більшості розвинених країн, також можна успішно використовувати в Україні [2, с. 53].

Погляд на аграрні послуги може бути дуже широким, якщо вони були включені виробниками та постачальниками агротехніки, добрив, хімічних засобів захисту та інших необхідних речей для сільськогосподарської продуктивності, з іншого боку, погляд можна звести лише до підприємств, які належать до аграрного сектору. Вищезазначені підходи також відображаються різноманітними даними про кількість аграрних сервісних компаній.

Державна служба статистики України класифікує всі суб'єкти обслуговування рослинництва і тваринництва як аграрний сектор. Проте суб'єктами також є будівельні та консультаційні послуги, послуги обробки даних, а також фінансові та інші послуги для сільського господарства, що не відноситься до аграрних послуг.

Протягом останніх років сільськогосподарські кооперативи та інші підприємства, що займалися землеробством, відігравали значну роль у сфері послуг механізації. Новим підприємливим суб'єктом в основному є збиральні машини та постачання спеціалізованих технологічних послуг для галузі рослинництва. Ставляться підвищені вимоги на консультаційних послуги в усіх сферах економіки, в т.ч сільському господарстві. Необхідно їх оновлювати та адаптувати нові умови і тенденції, які пов'язані з експлуатацією коштів ЄС [3, с. 201].

Як ринкові, так і неринкові послуги є найбільшими секторами економіки в добре розвинутих країнах. Попит на послуги постійно зростає. Ми також помічаємо зв'язок аграрного обслуговування та інших галузей національної економіки. Економіка суб'єктів аграрного сервісу визначається сільськогосподарським виробництвом, який виступає як споживач цих послуг. Нині навіть в Україні все частіше використовуються прогресивні підходи із зарубіжних країн. Сільськогосподарський фермери позитивно оцінюють біологічні послуги для рослинництва і тваринництва. У цьому секторі суттєвих змін ми не очікуємо. В секторі послуг, що надаються заводом забезпечуються нові типи суб'єктів господарювання, зокрема деякі специфічні технологічні дії. Деякі з них ймовірно,

будуть інтегровані аграрними сервісними компаніями в об'єднані бізнес-групи. На послуги для сільського господарства істотно вплине первинне виробництво, результати сільського господарства та розвиток сільської місцевості. Аграрні послуги пов'язані з місцевими суб'єктами призначення діяльності регіонального розвитку.

Відповідно до вимог виробників сировини рослинництва та тваринництва, вони можуть відігравати важливу роль і спричиняти позитивний вплив на економічні результати суб'єктів первинного сектору. Можна констатувати, що послуги для сільськогосподарських компаній будуть значною первинною частиною сільськогосподарського сектору навіть у час євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Захарчук О.В., Навроцький Я.Ф., Вишневецька О.В. Сучасний стан та перспективи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 79–88.
2. Сітковська А.О., Савенко О.А., Капуста М.Ю. Технічне забезпечення аграрних підприємств як фактор підвищення конкурентоспроможності. Агросвіт. 2022. № 1. С. 53–58.
3. Стійкий розвиток сільських територій у контексті реалізації державної екологічної політики та енергозбереження: кол. моногр.; за заг. ред. Т.О. Чайки. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», 2021. 408 с

УДК: 338.3

ПОНЕДІЛЬЧУК Т.В., канд. екон. наук, доцент

ЗАБОЛОТНИЙ В.С., канд. екон. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

e-mail: komar.tv@ukr.net, zabolotnys120485@gmail.com

ІННОВАЦІЇ В АГРОБІЗНЕСІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Глобальні світові виклики, продовольча криза, рецесія у більшості галузях економіки дають чітке розуміння, що повернутись до попередніх умов «гри» не вдасться і втриматись та відновитись зможе той хто буде залучати нові технології.

Ключові слова: бізнес, агробізнес, інновації, ділове середовище, продовольча криза.

T.V. Ponedilchuk, Ph. D. in Economics, Associate Professor,

V.S. Zabolotnyi, Ph. D. in Economics, associate Professor,

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine;

INNOVATIONS IN AGRIBUSINESS: TODAY'S CHALLENGES

Abstract. Global world challenges, the food crisis, recession in most sectors of the economy give a clear understanding that it will not be possible to return to the previous conditions of the "game", and those who will attract new technologies will be able to hold on and recover.

Key words: business, agribusiness, innovations, business environment, food crisis.

У економічному розвитку країни одне з ключових місць займає наявність безпечного сприятливого бізнес середовища. Адже саме розвиток середнього та малого бізнесу є рушійною силою економічного розвитку та зростання.

Так, в межах ініціативи відновлення економіки України [1] було проведено дослідження про стан малого та середнього бізнесів в умовах війни. Дослідження проводилося за період з 31 травня по 11 червня 2023 року. Всього було опитано 753 власників та CEO підприємств МСБ. Згідно результатів досліджень було встановлено, що кожне п'яте підприємство в Україні закрилося з початку року.

Український малий та середній бізнес вказує на стагнацію умов для ведення бізнесу. Показник Ukrainian Business Index залишається на низькому рівні (35,3 зі 100), що свідчить про те, що бізнес не бачить перспектив покращення економічної ситуації й ділового середовища в найближчі місяці. Це й же індекс в серпні 2023 року становить 38,23 із 100 можливих [1]. Індекс незначно зріс порівняно з червнем 2023 року (35,34) і локальним мінімумом вересня 2022 року (33,9) [2]. Проте, таке зростання індексу продовжує свідчити про втому бізнесу від невизначеності і бажання інтенсифікуватися, а не про покращення економічної ситуації. Кількість замовлень від клієнтів не змінюється, але зростають об'єми випуску продукції і незначно відновлюється попит на трудові ресурси.

За січень-серпень 2023 року Україна експортувала товарів на \$24,5 млрд, з яких до бюджету внаслідок сплати вивізного мита надійшло 465,8 млн грн. Експортери отримали на 15% менше виручки порівняно з аналогічним періодом 2022 року (\$28,9 млрд) та на 41% – відносно \$41,8 млрд за вісім місяців 2021-го. Загалом експорт товарів за 2022 рік становить \$44,2 млрд, що на 35% менше, ніж 2021 року.

Найекспортованіші категорії товарів з України за вісім місяців 2023 року: продовольство - \$14,6 млрд; метали та вироби з них - \$2,7 млрд; машини, устаткування і транспорт - \$2,1 млрд [3].

Обсяги експорту продукції агропромислового комплексу п'ятикратно переважають над експортом товарів металургійного сектору, хоча впродовж десятиліть це були цілком рівнозначні канали заведення валютної виручки в Україну.

Глобальні проблеми з якими стикнувся світ під час Covid, та повномасштабного нападу Росії на Україну такі як продовольча криза, непомірне зростання цін на енергоносії, підвищення темпів інфляції, дефіцит людських ресурсів, підвищення витрат на виробництво ставлять додаткові виклики перед бізнесом України в цілому, та агробізнесом зокрема. Саме тут залучення інновації мають стати рятівним кругом.

Штучний інтелект і квантові комп'ютери здатні в рази збільшити продуктивність праці, а нова енергетика, включно з термоядерним синтезом, обіцяє нові робочі місця, відновлювану енергію та зниження витрат для людей, бізнесу та планети. Аграрний бізнес України за останні 5 років почав трансформуватися під впливом інновацій. Так, основні напрями це залучення робототехніки та пошук шляхів енергетичної незалежності.

Враховуючі те, що згідно з думкою 15 обласних військових адміністрацій та 125 територіальних громад, станом на березень 2023 року, найперспективнішим сектором місцевої економіки, що мають найбільший потенціал для зростання та експорту вважають сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство. А також потенціал, що не дивлячись не на що має Україна, сільське

господарство має потужні імпульси до розвитку. Так, у 2021 році Україна стала першою у світі за інтенсивністю використання дорнів-обприскувачів та другою в Європі за 2022 рік. Проте в Україні точним землеробством допоки охоплено тільки 15% сільськогосподарських земель.

Сьогодні точне землеробство комплексно впроваджується на 5% усієї ріллі, а окремі його елементи покривають усього 20%. Хоча застосування інноваційних технологій в агросекторі на початку потребує певних інвестицій, вони швидко себе виправдовують, зменшуючи затрати часу й робочої сили.

На сьогодні підтримка цифрового землеробства є одним із пріоритетних напрямів у Європі та світі. Упровадження в аграрне виробництво цифрових технологій передбачає:

- здійснення моніторингу ефективності державних і власних витрат, а також перевірку доцільності надання допомоги господарствам, які претендують на субсидії від ЄС;

- сприяння стійкості агросектору, адже диджиталізація в сільському господарстві та точне землеробство мають величезний потенціал для сприяння стійкості агросектору та ланцюга вартості — від виробництва до споживання;

- інновації в сільському господарстві, зокрема, такі як GPS у тракторах або цифрові технології в сільській місцевості, можуть бути використані для залучення молоді. Завдяки цифровим технологіям можна зробити фермерство привабливим і цікавим навіть для молоді.

Серед актуальних для України технологічних інновацій також доцільно виокремити застосування ресурсоощадних технологій ґрунтообробки (no-till, mini-till, strip-till, verti-till), що здатні підвищити ефективність виробництва, разом із тим ощадливо споживаючи потрібні для нього ресурси [5].

Одним з інноваційних продуктів, які широко застосовують в Україні, є система точкового обприскування. Так, за 2021-2022 рік 2,2 млн. га площі полів оброблена дронами-обприскувачами, це дозволило на 12,1 млн. л. та 440 тис. тон скоротити виростання пального та води відповідно, на 345,4 тис. тон додатково зібрати врожаю та зберегти 1100 робочих місць

Завдяки сучасній оптиці та обчислювальним можливостям електронні системи ефективно виявляють бур'ян і наносять на нього гербіцид, що дозволяє скоротити його витрати до 90%.

Отже, технологічні інновації можуть сприяти підвищенню економічної ефективності в агросекторі завдяки запровадженню ресурсоощадних рішень та оптимізації технологічних рівнів (вибору оптимальної технології, вимог інноваційності агротехніки й економії матеріальних та інших витрат).

Список використаних джерел

1. З початку року в Україні зупинилася п'ята частина підприємств - дослідження щодо настроїв бізнесу URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/23/701506/> (дата звернення 18.10.2023 р.)

2. Як почуваються малий і середній бізнеси під час війни. Результати дослідження URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/> (дата звернення 18.10.2023 р.)

3. Сильне плече аграріїв. За вісім місяців 2023-го агросектор приніс Україні у п'ять разів більше виручки, ніж металургія. Які країни купують українське? Дослідження URL: <http://surl.li/mrotw> (дата звернення 18.10.2023 р.)
4. Стан та потреби бізнесу за оцінкою органів місцевої влади – дослідження URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/16597> (дата звернення 18.10.2023 р.)
5. Інновації в поміч. URL: <https://agrotimes.ua/article/innovacziyi-v-pomich/> (дата звернення 18.10.2023 р.)

УДК 510.325.4

РЕВИЦЬКА У.С., канд. фіз.-мат. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

e-mail: uliana.revvytska@btsau.edu.ua

ПРИКЛАДИ СТАТИСТИЧНИХ ГІПОТЕЗ

Між гіпотезами і статистичними гіпотезами є суттєва відмінність. Змістом гіпотези може бути довільне припущення, а статистичні гіпотези формуються за певними правилами. Наведені правила і приклади.

Ключові слова: статистична гіпотеза, нуль – гіпотеза, конкуруюча гіпотеза, помилки I і II роду, ризик виробника, ризик споживача.

U. Revvytska, Candidate of Physico-Mathematical Science

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

THE EXAMPLES OF STATISTICAL HYPOTHESES

Abstract. There is a significant difference between hypotheses and statistical hypotheses. The content of the hypotheses can be an arbitrary assumption, and statistical hypotheses are formulated according to certain rules. Rules and examples are given below.

Keywords: statistical hypothesis, null hypotheses, competing hypothesis, errors of the first and second kind, producer`s risk, consumer`s risk.

При формулюванні задачі досвідчений дослідник інтуїтивно передбачає результат. Передбачуваний результат називають *гіпотезою*.

Статистична гіпотеза – це деяке твердження, припущення щодо властивостей досліджуваної генеральної сукупності об'єктів. Властивості сукупності описуються ознаками, які підпорядковуються певним законам розподілу. *Статистична гіпотеза є припущенням про тип розподілу ознаки або про значення параметрів розподілу.*

Першою формують **нульову гіпотезу**. Вона подібна до юридичного принципу, який називається «презумпція невинуватості». Цей принцип полягає в тому, що доки провина не доведена, особа вважається невинною.

Подібно і в статистиці: доки не описані дані, які дозволяють припустити відмінність між фактами, подіями, результатами тощо, вважається, що різниці не існує. Тобто - нульова розбіжність, нульовий ефект, нульові наслідки. Тому початкова гіпотеза називається *нульовою*, або *нуль-гіпотезою*. Вона позначається H_0 . На відміну до неї, *конкуруюча (альтернативна) гіпотеза несе в собі заперечення змісту нульової.*

Конкуруюча гіпотеза позначається H_1 .

Як і довільна гіпотеза, статистична гіпотеза може бути істинною або хибною. Як тільки з'являється хоча б один факт, який заперечує нульову гіпотезу, вона відхиляється як хибна. Таким чином, перевірка статистичної гіпотези – це процедура виявлення її хибності.

З іншого боку, якщо дані експерименту не суперечать *нуль-гіпотезі*, то істинною вона не вважається, а висновок формулюється так: нема підстав відхилити H_0 .

Перевірку статистичної гіпотези здійснюють на основі вибіркової сукупності. Статистичний висновок про властивості генеральної сукупності за даними вибірки не може бути категоричним, а має певний ступінь надійності. При перевірці статистичної гіпотези за даними вибірки дослідник завжди ризикує прийняти неправильне рішення. Тому метод перевірки гіпотези завжди доповнюється показниками ризику прийняття хибного рішення.

Розрізняють два типи помилок, яких припускаються при статистичній перевірці гіпотез: **помилка першого роду** – відхилити нульову гіпотезу, при тому, що вона була дійсною;

помилка другого роду – прийняти гіпотезу H_0 , в той час, коли вона хибна.

Форма запису статистичних гіпотез така:

H_0 : «зміст нульової гіпотези»;

H_1 : «зміст конкуруючої гіпотези».

Приклад. Проводиться дослідження на перевірку шкідливості частого проходження комп'ютерної томографії (КТ).

Сформулювати відповідні гіпотези.

H_0 : часте проходження КТ нешкідливе;

H_1 : часте проходження сприяє накопиченню опромінення і є шкідливим.

Приклад. Завод налагодив випуск нового лікарського препарату. Виникла підозра, що цей препарат може зумовити ускладнення в організмі через 15-20 років. Проаналізувати прийняті рішення.

H_0 : немає ніяких ускладнень (ускладнення = 0);

H_1 : ускладнення є.

Якщо лікарський препарат не даватиме ускладнень (нульгіпотеза істинна), а прийнято зупинити виробництво, то маємо помилку першого роду. Через цю помилку підприємство зазнає фінансових втрат.

Якщо лікарський препарат даватиме ускладнення (нульгіпотеза хибна), а прийнято рішення не припиняти його виробництво, то маємо помилку другого роду. Ця помилка матиме негативні наслідки для споживачів.

Зауваження. Задача сформульована для фармацевтичної галузі виробництва. Але подібного змісту задачі є типовими для всіх галузей виробництва. Тому висновок прикладу має загально визнане формулювання: *ймовірність помилки першого роду* – **ризик виробництва**, а *ймовірність помилки другого роду* – **ризик споживача**.

Список використаних джерел

1. Личковський Е.І. Вища математика. Теорія наукових досліджень: підручник/ К.: Знання, 2012. – 476 с.
2. Шевченко Р.Л., Ревецька У.С., Івасюк В.В. Елементи теорії ймовірностей та математичної статистики: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Біла Церква, 2008. – 216 с.

УДК 658.62:658.86

СТАДНИК Л.І., канд. екон. наук

КЕПКО В.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

leostad@ukr.net, valya.kepko@gmail.com

ТОВАРОЗНАВСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Досліджено основні напрямки розвитку товарознавства в сучасних умовах. Автори наголошують, що сьогодні основним курсом розвитку товарознавства являється проблема забезпечення якості товарів і послуг, виявлення фальсифікованих товарів. Розглянуто й оцінено необхідність ефективного державного і суспільного контролю за якістю та безпечністю продукції. Зауважено, що оптова торгівля відіграє важливу роль у доставці товарів до покупця. Доведено фактори підвищення ефективності діяльності в оптовій торгівлі.

Ключові слова: товарознавство, оптова торгівля, рух товарів, обіг товарів, договір поставки, торговельні формування, кінцевий споживач, купівля-продаж товарів.

L.I. Stadnik, Candidate of Economic Sciences

V.M. Kepko, Candidate of Economic Sciences

Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

COMMODITY RESEARCH AS AN ORGANISATIONAL FACTOR OF EFFICIENT OPERATION OF WHOLESALE TRADE

Abstract. The article studies the main directions of development of commodity science in modern conditions. The authors emphasise that today the main course of development of commodity science is the problem of ensuring the quality of goods and services and detecting counterfeit goods. The need for effective state and public control over the quality and safety of products is considered and assessed. It is noted that wholesale trade plays a vital role in delivering goods to the buyer. The factors of increasing the efficiency of activities in the wholesale trade are proved.

Keywords: commodity research, wholesale trade, movement of goods, turnover of goods, supply agreement, trade formations, end consumer, sale and purchase of goods.

У сучасній ринковій економіці ринок продовольчих і непродовольчих товарів щоденно насичується різноманітними видами продукції, що вимагає постійного і ефективного державного контролю за якістю та безпечністю продукції з метою захисту інтересів населення. Основне завдання контролю полягає у виявленні дефектів продукції, до яких відноситься кожна окрема невідповідність товару нормам, зазначеним у документах.

Саме товарознавство дає розуміння про усі ті зміни, які відбуваються в товарі на усіх етапах його руху, дозволяє прогнозувати його конкурентоспроможність. Товарознавство – це наука, яка систематично вивчає різні стадії життєвого циклу товарів, метод розуміння їх споживчої вартості (вартості), модель класифікації товарів, попит на виробництво, обіг і споживання [1].

Основними напрямками розвитку товарознавства харчових продуктів, на наш погляд, є застосування ефективних технологій у виробничому ланцюжку з обов'язковим врахуванням реальних сировинних, технологічних, асортиментних, фінансових і кадрових можливостей, а також стандартів якості продукції, що визначаються ISO. Тому оптова торгівля відіграє важливу роль у забезпеченні необхідної інтенсивності та швидкості руху товарів у ринковому середовищі.

Окремі трейдери вважають, що оптова торгівля означає продавати багато або у великих кількостях і оплачувати покупку через банківський рахунок. Але це не відповідає дійсності. Адже оптова торгівля організовує і систематизує рух товарів по каналах розподілу, сприяє підвищенню якості виробництва і споживання товарів, виступає з'єднувальною ланкою між виробництвом і рухом товарів, забезпечуючи виконання численних функцій збереження і доставки.

Оптова торгівля - це вид господарської діяльності, пов'язаний з обігом товарів, що передбачає купівлю-продаж товарів за договорами поставки партіями для перепродажу через роздрібну торговельну мережу кінцевим споживачам, для споживання у виробництві та для надання супутніх послуг [2].

Тільки на підставі складеного відповідного договору, можна здійснювати оптову торгівлю. Керуючись Цивільним кодексом, за договором поставки передбачається, що постачальник, який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати товар у власність покупця для ведення підприємницької діяльності, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього зумовлену грошову суму [3].

Оптова торгівля складається з різних торговельних формувань, які переміщують товари та послуги від місця виробництва до місця використання. Оптова торгівля включає всі види діяльності, де товари або послуги продаються тим, хто купує їх для перепродажу або професійного використання. Критерієм розмежування між роздрібною та оптовою торгівлею є кінцеве використання товарів, придбаних покупцем.

Господарська діяльність оптових торговельних підприємств та постачальницько-збутових формувань характеризується тим, що вони виступають як покупцями, так і постачальниками товарів. Отже, економічні відносини в оптовій торгівлі встановлюються між суб'єктами збутової і закупівельної діяльності.

Для підвищення ефективності діяльності в оптовій торгівлі, на нашу думку є необхідним:

- постійний і результативний пошук виробників товарів;
- пошук і розширення зв'язків з формуваннями торговельних мереж;
- розширення зв'язків з роздрібними торговельними підприємствами;
- організація надання послуг покупцям;

- підвищення якості реклами і поліпшення комунікаційної діяльності підприємств оптової торгівлі;

- поліпшення підбору якісного товару.

Виходячи з цих побажань, сучасний товаровзнавець повинен не тільки досконало володіти методами оцінки якості товарів, але й знати сучасні методи та прийоми маркетингу і менеджменту, бути добре обізнаним з усіма прогресивними формами організації торгівлі, тенденціями розвитку галузей, які виробляють товари, а також бути ознайомленим з їх кращими зразками із розвинутих країн світу.

Список використаних джерел

1. Коркуна О., Демічковський А., Цільник О., Бордун О., Піхур О. Товарознавство: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» денної та заочної форм навчання. Львів: ЛДУФК ім. І. Боберського. 2019. 200 с.

2. Щодо тлумачення термінів «оптова торгівля» та «роздрібна торгівля»: Верховна Рада України. Документ v8-87569-02, поточна редакція — Прийняття від 25.02.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8_87569-02#Text (дата звернення: 16.10.2023 р.).

3. Цивільний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.10.2023 р.).

УДК 332.2:332.3

ТРЕТЯК А.М., д-р. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: tretyak2@ukr.net

ТРЕТЯК В.М., д-р. екон. наук

Сумський національний аграрний університет

e-mail: tretyakam01@gmail.com

ГУНЬКО Л.А., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

e-mail: liudmyla_g@ukr.net

ТРЕТЯК Н.А., канд. екон. наук

Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України

e-mail: tretiaknatalia@ukr.net

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Представлено дослідження понятійного базису та сутності розвитку екологічної економіки землекористування в Україні, саме в контексті його сталого (збалансованого) розвитку як науки.

Ключові слова: екологічна економіка землекористування, нормативна економіка, позитивна економіка, стале (збалансоване) землекористування.

A. Tretiak, Doctor of Economics, Chief Researcher

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak, Doctor of Economics

Sumy National Agrarian University

L. Hunko, PhD in Economics

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

N. Tretiak, PhD in Economics

Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL ECONOMY OF LAND USE IN UKRAINE: THEORETICAL BASIS

Abstract. A study of the conceptual basis and essence of the development of the ecological economy of land use in Ukraine is presented, precisely in the context of its sustainable (balanced) development as a science.

Keywords: ecological economics of land use, regulatory economics, positive economics, sustainable (balanced) land use.

Екологічні проблеми земле- і природокористування та необхідність переходу до сталого розвитку актуалізують доцільність зміни основних цінностей людини щодо земельних ресурсів та соціальної лінії її поведінки. В цьому зв'язку актуалізуються дослідження понятійного базису та сутності розвитку екологічної економіки землекористування в контексті його сталого (збалансованого) розвитку. Схематично концептуальні засади формування економіки землекористування як науки, що дозволило встановити, яку конструктивну роль відіграє саме екологічна сфера приведено на рис.

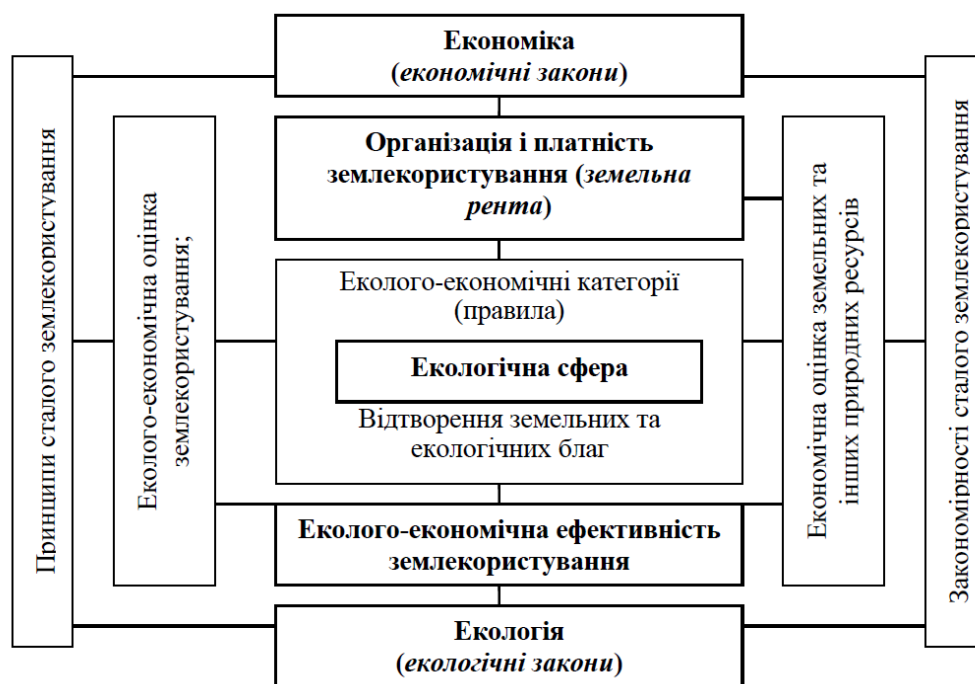

Рис. Концептуальні засади формування економіки землекористування [1]

З'ясовано, що приналежності екологічної економіки та економіки природокористування мають різні напрями економічної теорії, а саме нормативної та

позитивної. Встановлено, що екологічна економіка – це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Відповідно, нами констатовано, що екологічна економіка землекористування досліджує, якою має бути економіка землекористування та система ціннісних відносин, які виражають цілі сталого (збалансованого) його розвитку. Також обґрунтовано, що екологічна економіка землекористування – це соціальний ідеал еколого-економічних відносин, що ґрунтуються на екологічних цінностях і виражають розумне (ноосферне) ставлення до природи та її земельних і інших природних ресурсів. Основою предмета дослідження екологічної економіки землекористування є мотиваційні відносини економіки сталого (збалансованого) розвитку землекористування та еколого-економічний механізм відтворення земельних і інших природних ресурсів. У своїй теоретичній побудові екологічна економіка землекористування виходить за рамки власне економіки землекористування в тому плані, що досліджує проблеми нормативного відтворення земельного та екологічного капіталів (включно з нормами етичного порядку) як головних структурних елементів сталого (збалансованого) розвитку. Це дозволило нам запропонувати, логічно-змістову структурну схему формування засад розвитку екологічної економіки землекористування як науки. Обґрунтовано, що перехід до екологічної економіки землекористування пов'язаний із розвитком сталого (збалансованого) землекористування. Запропонована логічно-змістова схема формування сталого (збалансованого) землекористування та місце в ній екологічної економіки землекористування [2]. Це дозволило встановити, що при певному рівні матеріального достатку організація розумного землекористування повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства, землегосподарювання та природи. Відповідно, земельний та екологічний капітали (продукування потенціалу земельних та інших природних ресурсів і частково природи у вартісному вимірі) можуть збільшуватися лише у тому випадку, якщо зростають вкладення у духовний розвиток суспільства (включаючи сферу земельно-екологічних послуг), причому більш прискореними темпами, ніж у матеріальне виробництво. Відповідно, екологічна економіка землекористування – наука політична. Будучи носієм необхідного, екологічна економіка землекористування формує ідеологію сталого (збалансованого) розвитку на основі утвердження екологічних та моральних цінностей, виразом яких є не чисте повітря та вода (це утилітарний погляд на необхідні цінності), а краса землі і природи, її святість та велич.

Землекористування як духовно-матеріальний процес виражає всю складність взаємодії суспільства, землегосподарювання і природи, набуваючи на поверхні соціального життя конкретних економічних форм [3]. Сучасні економічні форми у вигляді ринкових відносин не до кінця відображають духовно-культурну сторону взаємодії суспільства. Єдність духовно-матеріального процесу землекористування відображає його екологічну спрямованість.

Резюмуючи головні характеристики економіки землекористування та екологічної економіки землекористування, їх діалектичний взаємозв'язок, слід підкреслити, що теоретичний зміст сучасного етапу розвитку еколого-економічної теорії виражають такі акценти:

- ◆ вибір людей в умовах зростаючої ролі обмеженості земельних та інших природних (екологічних) ресурсів;
- ◆ еколого-економічні протиріччя;
- ◆ фактори та механізми сталого розвитку землекористування;
- ◆ економічні інтереси екологічного імперативу та відтворення земельного і екологічного капіталів.

Список використаних джерел

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А. Концептуальні засади розвитку економіки землевпорядкування в Україні. Агросвіт. 2022. № 17-18. С. 3-14.
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Наукові засади розвитку екологічної економіки землекористування. Ефективна економіка. № 10. 2023.
3. Третяк А.М., Другак В.М. Земельна політика та земельні відносини: соціально-економічні і духовні аспекти розвитку. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 178 с.

УДК 332.2:332.3

ТРЕТЯК А.М., д-р. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: tretyak2@ukr.net

ТРЕТЯК В.М., д-р. екон. наук

КАПІНОС Н. О., канд. екон. наук

Сумський національний аграрний університет

e-mail: natawakaunos75@gmail.com

ПРЯДКА Т.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: 1435351@ukr.net

ТРЕТЯК Н.А., канд. екон. наук

Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України

e-mail: tretiaknatalia@ukr.net

ВІДТВОРЮВАЛЬНА РЕНТА ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Запропоновано модель системи відтворення екологічного капіталу, як складового земельного, в системі землекористування. Його базовою основою є відтворювальна рента, яка розраховується за запропонованою формулою.

Ключові слова: екологічна рента, відтворювальна рента, земельний капітал, екологічний капітал.

A. Tretiak, Doctor of Economics, Chief Researcher,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak, Doctor of Economics

N. Kapinos, PhD in Economics

Sumy National Agrarian University

T. Priadka, PhD in Economics

Bila Tserkva National Agrarian University

N. Tretiak, PhD in Economics

Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

REPRODUCTIVE RENT AND ECOLOGICAL CAPITAL IN THE SYSTEM OF LAND USE ECONOMY

Abstract. A model of the reproduction system of ecological capital as a component of land in the land use system is proposed. Its basic basis is reproductive rent, which is calculated according to the proposed formula.

Keywords: ecological rent, reproductive rent, land capital, ecological capital.

Сьогодні на перший план у системі відтворювальних відносин землекористування виходить завдання гарантованого задоволення екологічних потреб. Сталість відтворювальних процесів землекористування визначає земельний капітал, в тому числі його складовий, екологічний. Економічну цінність нових (екологічних) ресурсів землекористування виражає альтернативна вартість збереження (відтворення) земельних та інших природних ресурсів, обумовлена адекватним (еколого-орієнтованим) напрямом економічного зростання. Враховуючи необхідність вирішення різноманітних протиріч, які виникають у процесі землекористування, на даному етапі людського розвитку правомірно говорити про дотримання соціологічного закону - закону відтворення (збереження) земель та інших природних ресурсів (екологічних благ). Основна умова сталого відтворення екологічних благ землекористування – екологізація економічного зростання на основі зміни соціальної поведінки людини та її земельних і екологічних потреб. Проблема вирішення еколого-економічних протиріч полягає у знаходженні шляхів синтезу інтересів людини економічної та людини екологічної. Екологічне стає політичним, якщо взаємодія «суспільство - земля (земельні ресурси) - землекористування – природа» виростає у велику проблему, вирішення якої потребує спеціальних зусиль. Зусилля (система заходів), спрямовані на сприяння та об'єднання протидіючих інтересів, виражають внутрішній зміст політичного процесу в системі відтворення земельних ресурсів, його ефективність.

Вартісні відносини в системі землекористування формуються як результат взаємодії екологічного попиту та екологічної пропозиції. І якщо екологічний попит є функцією екологічних потреб і готовністю платити за їх задоволення, то екологічна пропозиція забезпечується функціонуванням землекористування як екосистеми і пов'язана з кількістю та якістю земельних та інших природних ресурсів. В умовах відсутності ринку ціна попиту формується з урахуванням нормативних вимог до системи землекористування і виступає у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Система нормування виступає фактором економічної інституціоналізації екологічного попиту що стає причиною зростання ціни попиту та головним фактором

збереження пропозиції (стимулом відтворення екосистем землекористування). Пропонується відтворення екологічного капіталу, як складового земельного, визначити як економічний механізм збереження екологічної рівноваги, заснований на нормативно-ціннісному регулюванні екологічного попиту та екологізації економіки землекористування при забезпеченні прийняттого рівня екологічного ризику.

Розроблено логічно- змістовну модель системи відтворення екологічного капіталу, як складового земельного, в системі землекористування (рис.). Економічний інтерес природної складової земельного капіталу в системі землекористування [1] виражає відтворювальна рента, структурним елементом якої є екологічна рента. Екологічна рента - це форма присвоєння вигоди, що виникає в результаті використання високої якості земельних та інших природних ресурсів і природного середовища, а також експлуатації обмежених екологічних ресурсів (середовищеутворюючих функцій землекористування), здатних відновлювати свої якості за рахунок кругообігу природної речовини, збереження та перетворення енергії, високого потенціалу саморегуляції. Разом з тим, відтворювальна рента не є простим дублюванням ренти капіталізованої, а являє собою (завдяки нижчій ставці дисконту) вираження повної цінності земельних та інших природних ресурсів, яка включає не тільки економічну (експлуатаційну), а й екологічну (відтворювальну) цінність. Відтворювальна рента є носієм і екологічного та економічного ефекту.

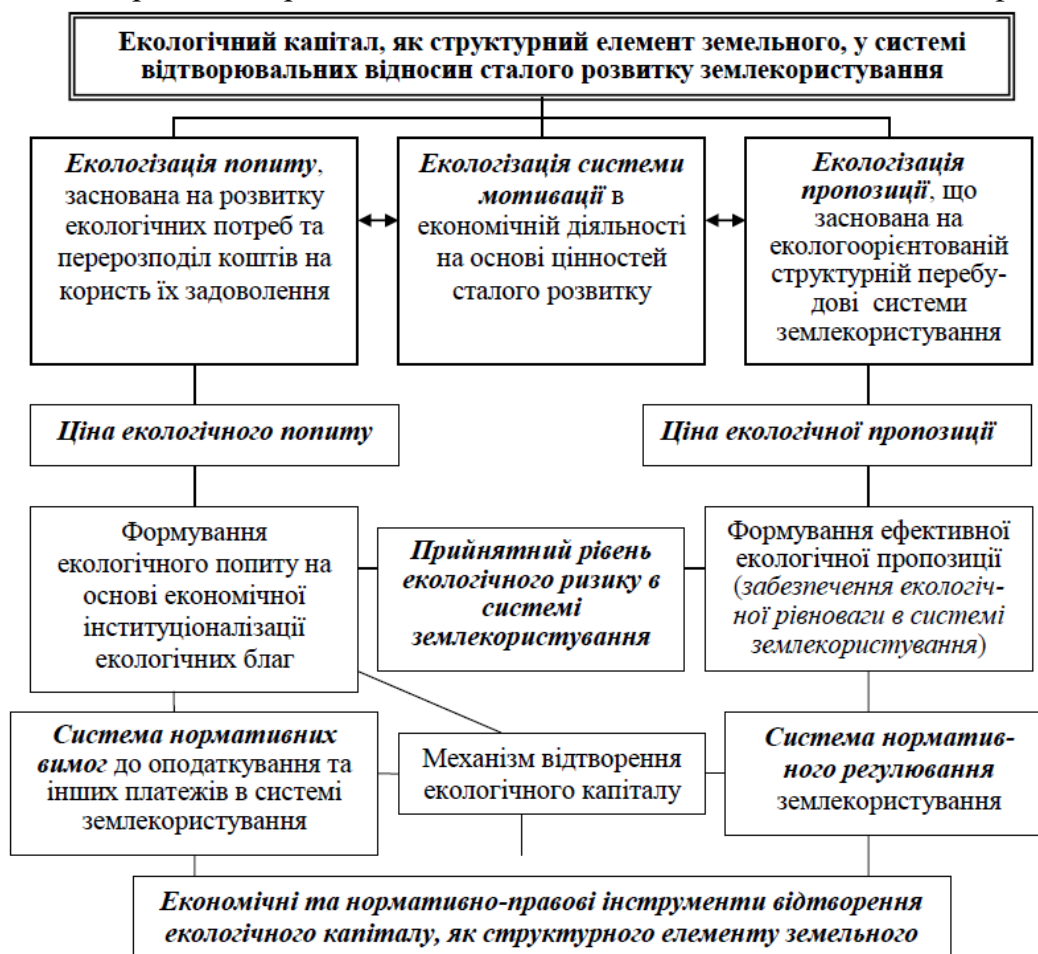

Рис. Логічно-змістовна модель системи відтворення екологічного капіталу, як складового земельного, в системі землекористування

Враховуючи різноефективність інвестицій в екологічну та економічну сфери землекористування, формулу визначення відтворювальної ренти (Rвз) можна подати у такому вигляді:

$$R_{вз} = R_{дз} \times (K_{ен} / K_{ек}) / K_{ен} = R_{дз} / K_{ек}, (1)$$

де Rдз - щорічна диференціальна земельна рента;

Kен - капіталізатор економічної сфери землекористування (прийнятий для нормативної грошової оцінки на рівні 0,03 а для ринкової (експертної) на рівні 0,05));

Kек – капіталізатор екологічної сфери землекористування (приймається на рівні 0,01 (100 років відтворення в природних умовах) для ґрунтів сільськогосподарських угідь; для лісових земель на рівні 0,02 (50 років відтворення)).

У вищезазначеній формулі значення Rдз x (Кен / Кек) є щорічною відтворювальною рентою, що виражає повну (еколого-економічну) цінність земельних та інших природних ресурсів в системі землекористування.

Список використаних джерел

1. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: Монографія. – Львів. СПОЛОМ, 2011. – 520 с.

УДК 368.03:658.15

ТКАЧЕНКО К.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: K-Tkachenko@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Страховання є важливим сектором економіки, який забезпечує захист населення і суб'єктів господарювання та генерує значні інвестиційні ресурси для економічного розвитку. Важливою умовою для виконання страховим сектором своїх функцій, включаючи виконання зобов'язань перед клієнтами, є належна капіталізація страхових компаній.

Сьогодні страхові компанії зосереджені на адаптації до вимог, стабілізації грошових потоків від наданих страхових послуг, модернізації старих продуктів та розробці нових. Привабливість страхових компаній поступово підвищується в т.ч. через COVID – 19, вдосконалення онлайн-продажів та впровадження діджиталізації в страхові послуги.

Ключові слова: фінанси, фінансовий потенціал, фінансова діяльність, капітал, страхові компанії.

K.V. Tkachenko, PhD in Economics

Bila Tserkva National Agrarian University

MANAGEMENT OF FINANCIAL POTENTIAL OF INSURANCE COMPANIES

Abstract. Insurance is an important sector of the economy that protects the population and business entities and generates significant investment resources for economic development. An important condition for the insurance sector to fulfill its functions, including the fulfillment of obligations to clients, is the proper capitalization of insurance companies.

Today, insurance companies are focused on adapting to requirements, stabilizing cash flows from insurance services provided, modernizing old products and developing new ones. The attractiveness of

insurance companies is gradually increasing, including due to COVID – 19, improvement of online sales and implementation of digitization in insurance services.

Key words: finance, financial potential, financial activity, capital, insurance companies.

Фінансовий потенціал є фундаментальною та необхідною умовою економічного зростання і притаманний усім без винятку економічним агентам. Саме тому стратегічний розвиток страхових компаній має базуватися на забезпеченні умов для ефективного використання наявного фінансового потенціалу. Вирішення управлінських завдань вимагає визнання важливої ролі фінансового потенціалу в процесах господарювання страхових компаній.

Страхова компанія володіє фінансовими ресурсами, вкладення яких є джерелом отримання інвестиційного доходу. Використовуючи фінансові ресурси, страхові компанії можуть виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками, стабілізувати своє фінансове становище, зменшити інфляційний тиск та надавати менш прибуткові види страхових послуг на страховому ринку.

Капітал, як синонім терміну «фінансові ресурси» забезпечує належне функціонування страхових компаній і залежно від джерел його формування поділяється на власні кошти, капітальні внески та позикові кошти. Особливості страхування визначають склад і структуру капіталу страхової компанії.

Власний капітал визначається як кошти, що перебувають у власності страхової компанії, представлені статутним та гарантованим фондом, і включає додатковий, резервний капітал та нерозподілений прибуток.

Після з'ясування важливості кожної з ролей, які відіграють фінанси, компанія повинна провести аналіз прогалин, щоб оцінити поточні можливості фінансів і те, де ці можливості необхідно розширити.

Фронт-офіс – претензії та андеррайтинг – часто складається з кількох фрагментованих систем, які можуть представляти численні проблеми з даними. Страховики регулюються, що створює додаткові труднощі, пов'язані з кількома базами звітності, а також глибоким і широким розкриттям інформації та запитами.

Аналіз, як правило, призводить до більшої кількості областей для вдосконалення, ніж це можна розумно розглянути одночасно. Вибираючи з – поміж них, компаніям слід враховувати як потенційний вплив, який може мати кожне вдосконалення, так і зусилля, необхідні у вигляді фінансових ресурсів і уваги керівництва для стимулювання вдосконалення. У той же час компанія повинна розглянути можливість сформулювати чітку картину того, як заплановані зміни можуть вплинути на цільове бачення та сприяти йому.

Список використаних джерел

1. Перехід страхового ринку в онлайн. *Insurance Ukraine* : URL: <https://insuranceukraine.online/statti/perehid-strahovogo-rinku-v-onlajn/> (дата звернення: 20.09.2023).
2. Гориславець П.А. Інновації у сфері страхування. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/32000> (дата звернення: 28.09.2023).
3. Канали реалізації страхових послуг. URL: <https://studfile.net/preview/8934576/page:3/> (дата звернення: 20.09.2023).
4. Лука П.В. Модернізація ринку страхування України в умовах пандемії COVID-19 *Електронний журнал «Економіка та суспільство»*. 2021. Вип. 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/271> (дата звернення: 28.09.2023).

ХАХУЛА Б.В., доктор філософії в галузі економіки, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто питання особливостей формування інноваційної політики підприємства в умовах ринку. Встановлено, що система інноваційного управління спрямована на реалізацію ефективної політики нововведень на підприємствах та повинна бути ключовим елементом стратегії їх розвитку, оскільки сприятиме уникненню кризових ситуацій та підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, інноваційна політика, підприємство, інноваційна діяльність.

B.V. Khakhula, Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

MECHANISMS OF FORMATION OF THE ENTERPRISE INNOVATION POLICY

Abstract. The article deals with the issues of peculiarities of formation of the enterprise innovation policy in the market conditions. It is established that the system of innovation management is aimed at implementing an effective policy of innovation in enterprises and should be a key element of their development strategy, as it will help to avoid crisis situations and increase the competitiveness of enterprises.

Keywords: innovation, innovation activity, innovation policy, enterprise, innovation activity.

Інновації є ключовим фактором розвитку сучасних економік, що дозволяють підприємствам стати більш конкурентоспроможними і успішними на ринку. Зараз, в умовах постійно зростаючої конкуренції на ринку, збільшується значимість інновацій у розвитку підприємств.

У сучасному світі підприємства, які не здатні до швидкого та ефективного впровадження інноваційних технологій та рішень, не можуть конкурувати та розвиватись на ринку. Тому формування ефективної інноваційної політики є одним з найважливіших завдань підприємств, які мають бажання просуватись та зберігати свої позиції на ринку. Важливим є також вивчення та аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства для виявлення можливостей для розвитку та впровадження інноваційних проєктів.

Недосконалість системи менеджменту займає провідне місце серед багатьох факторів, які зумовлюють виникнення економічних криз. Саме тому важливим постає питання управління інноваційним розвитком підприємств. Але слід зауважити, що в науковій літературі, на сьогодні, питання щодо управління інноваційною діяльністю та інноваційним розвитком підприємств у сучасних ринкових умовах господарювання є недостатньо розробленими, саме тому питання дослідження залишається актуальним.

Інноваційна політика підприємства (ІПП) - це симбіоз цілей розвитку та маркетингової діяльності, досліджень і результатів у галузях науки і промисловості,

управлінських рішень щодо реалізації з урахуванням ресурсних обмежень і можливостей фірми. Інноваційна політика підприємства – одна зі складових діяльності підприємства, яка визначає мету та умови здійснення інноваційної діяльності, з метою створення та впровадження на підприємствах нових технологій і нових видів продукції [1].

Формування ІПП має ґрунтуватися на обґрунтуванні та обґрунтованості цілей і завдань підприємства, враховуючи забезпеченість ресурсами для впровадження інноваційної політики та таланти команди, яка не чинить опір змінам. Вона є складовою загальної політики, яка визначає взаємодію науково-технічної, виробничої та економічної діяльності для впровадження нововведень. Зокрема, інноваційна політика повинна:

1) Створювати умови для формування підходів до визначення позиції підприємства на ринку та напрямків його діяльності з урахуванням ринкових тенденцій.

2) Передбачити та сформулювати інноваційний метод прийняття рішень з метою проекту, обґрунтувати та організувати підтримку концепції розвитку підприємства для майбутнього розвитку.

3) Проводити роботу з удосконалення існуючих технологій та організації виробництва, створювати технічну базу для більш гнучкого, швидкого та ефективнішого реагування на інновації, вимоги ринку та майбутні вимоги.

4) Підвищувати роль людського фактору, стимулювання, мотивації до інноваційної діяльності, що забезпечить розвиток персоналу, підвищення його професіоналізму, здатності вирішувати інноваційні завдання, підвищення зацікавленості колективів в інноваціях, підвищення рівня креативності інноваційних ідей [2].

Кожен бізнес, який обирає ту чи іншу інноваційну політику, має можливість прогнозувати загальну ефективність і прибутковість своєї діяльності. Інноваційна політика формується на всіх рівнях підприємницької та управлінської діяльності залежно від потреб, бажань і можливостей суб'єктів господарювання, і від цих суб'єктів залежить суть інноваційної політики. Формування та реалізація тієї чи іншої інноваційної політики в умовах конкретного підприємства значною мірою залежить від можливостей самого підприємства: обсягу виробництва, асортименту продукції, прибутковості, фінансового стану. Виходячи з цього, великі підприємства мають більше можливостей. Малі підприємства можуть швидше впроваджувати локальні інновації та ефективно їх використовувати. Немає єдиної моделі інноваційної стратегії, яка була б успішною для всіх компаній. Вибір стратегії залежить від багатьох факторів, включаючи ринкову позицію підприємства, рушійну силу змін підприємства, виробничо-технологічний потенціал підприємства, вироблену продукцію чи послуги, економічні умови, культурне середовище тощо.

Шляхом дослідження сучасної технології менеджменту визначено організаційно-економічний механізм інноваційної діяльності та розвитку підприємства та встановлено, що процес управління відбувається за чотирма етапами життєвого циклу підприємства. При цьому ефективність вищезазначених механізмів

залежить від ступеня впливу соціально-економічних чинників та ступеня реагування на внутрішні та зовнішні екологічні виклики.

Для визначення ступеня впливу зовнішніх факторів на формування та реалізацію інноваційної політики використовуються методи SWOT-аналізу та PEST-аналізу.

На основі цього механізму розглянуто основні фактори, що впливають на формування корпоративної інноваційної політики, інструменти та показники оцінки забезпечення організаційно-економічного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства. Тому індикатори обрані для попередження про потребу своєчасного вдосконалення економічного механізму, для оцінки інноваційного потенціалу працівників і підприємств, а також для характеристики можливостей і ресурсів, необхідних підприємствам для впровадження інновацій [3].

Отже, інноваційна діяльність супроводжується різними проблемами, такими як високі ризики та терміни окупності, вартість інновацій та витрати на інноваційні проекти тощо. Саме тому наразі стає все більш очевидною необхідність у розробці конкретних інструментів та методів державної підтримки та стимулювання впровадження інноваційних розробок підприємств. Креативність та інноваційні стратегії розвитку стали важливими в усьому світі і відіграють велику роль у міжнародній конкуренції. Інноваційні підприємства, які впроваджують креативні та інноваційні підходи, розглядають інновації як рушійну силу розвитку, що поєднує внутрішні та зовнішні ресурси та створює цінність для споживачів.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки / М. М. Шкільняк, А. Ф. Мельник, П. П. Микитюк [та ін.]. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 2. С. 163-174.
2. Шпикуляк О.Г., Грицаєнко М.І. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері: менеджмент та ефективність: Монографія. Херсон: ОЛДПЛЮС, 2016. С. 117-138.
3. Готра В.В., Синявська Я.М. Організаційно-економічні аспекти формування інтегрованого інноваційного підприємництва в сучасних умовах. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. 2019. № 5 (139). С. 59-66.

УДК: 338.22:005.342

ХАХУЛА Б.В., доктор філософії в галузі економіки, доцент

ХАХУЛА Л.П., канд. пед. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто питання особливостей управління інноваційними ризиками на аграрних підприємствах в умовах кризи. Встановлено, що процесі своєї діяльності підприємства стикаються з внутрішньою та зовнішньою невизначеністю, яка впливає на їх здатність досягати своїх цілей та потребує аналізу прагматика застосування ризикоорієнтованих технологій в аграрній справі, виявлення недоліків та пошук шляхів їх усунення.

Ключові слова: ризик, інноваційний ризик, управління, ідентифікація ризиків, ризикоорієнтовані технології.

B.V. Khakhula, Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor

L.P. Khakhula, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Bila Tserkva National Agrarian University

FEATURES OF INNOVATION RISK MANAGEMENT IN ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Abstract. The article deals with the issues of peculiarities of innovation risk management at agricultural enterprises in the conditions of crisis. It is established that in the course of their activities, enterprises face internal and external uncertainty, which affects their ability to achieve their goals and requires an analysis of the pragmatics of applying risk-oriented technologies in agriculture, identifying shortcomings and finding ways to eliminate them.

Keywords: risk, innovative risk, management, risk identification, risk-oriented technologies.

Сьогодні підприємства працюють у складному мінливому середовищі, що вимагає швидкої відповіді на сучасні виклики та зобов'язує виконувати свої функції за нестабільних умов. Внаслідок посилення геополітичних загроз й фінансової нестабільності перед країнами постала проблема розробки ефективної системи контролю, яка б забезпечувала національну безпеку та враховувала інтереси суб'єктів підприємництва щодо спрощення процедур міжнародної торгівлі. З цією метою почали реалізовувати заходи, що спрямовані на забезпечення ефективної діяльності підприємств, зокрема щодо удосконалення інструментів контролю. Світова практика свідчить про перехід до нової філософії контролю, що передбачає зведення до мінімуму втручання посадових осіб у операційну діяльність суб'єктів підприємництва. Широкого застосування набувають ризикоорієнтовані інструменти контролю, які спрямовані на виявлення потенційних випадків порушення законодавства та базуються на системі управління ризиками.

Аналіз наукових поглядів на дослідження поняття «ризик» установив, що, з одного боку, ризик виражається у можливих збитках, шкоді, втратах, небезпеці, невдачах, які можуть наставати внаслідок прийняття певних рішень, а іншого – ризик уподібнюється із ймовірною чи передбачуваною вдачею, досягненням цілі, успіхом тощо. Як узагальнене поняття ризик являє собою порушення встановленого порядку виконання нормативно регульованої діяльності. Ризикам в аграрній справі притаманна певна специфіка, що зумовлена сферою їх виникнення й певними формами вираження [1].

Систему ідентифікації й управління ризиками аграрного контролю визначають як відповідним чином упорядковану сукупність і організаційну єдність інструментів та методів управління ризиками, в основі якої покладено принцип вибірковості й достатності його форм і обсягів для забезпечення додержання аграрного законодавства [2].

Управління ризиками сьогодні є базисом сучасних методів контролю на підприємстві. Його застосування дозволяє оптимально використовувати ресурси підприємств, не знижуючи ефективності їх роботи, та водночас звільняючи законслухняних суб'єктів від надлишкових процедур, оскільки контроль на підприємстві, що ґрунтується на управлінні ризиком, концентрується на ділянках, де існує найбільший ризик.

Оцінка ризиків та управління ними важливі з огляду на те, що з'являється можливість прорахувати ймовірні втрати та застосувати певні заходи, спрямовані на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату та мінімізацію можливих втрат. Як доводить успішна світова практика, система управління ризиками дає можливість забезпечити безперешкодний потік товарів і людей, зміцнити надійність ланцюгів поставок й знизити потенційні загрози безпеці. Причому сучасний розвиток цифрових технологій диктує напрями трансформації роботи підприємств для того, щоб вони були спроможні реагувати на новітні виклики і використовувати можливості цифрової епохи [2].

Водночас, попри окремі досягнення, дослідження, спрямовані на оцінку ефективності бізнес-клімату, засвідчують, що в Україні є низка проблем у сфері аграрного контролю та адміністрування, зокрема, в частині застосування системи управління ризиками та спрощення різних процедур. Таким чином, потребує аналізу прагматика застосування ризикоорієнтованих технологій в аграрній справі, виявлення недоліків та пошук шляхів їх усунення.

Аграрний контроль, базований на системі управління ризиками, відповідає міжнародній практиці здійснення підприємницької справи. Ризикоорієнтовані технології впроваджує переважна більшість аграрних підприємств країн світу. Україна в процесі міжнародного співробітництва приєдналась до низки міжнародних документів, що передбачають застосування методу управління ризиками. Безперечно, що розвиток цифрових інновацій та впровадження інформаційних технологій у сільськогосподарську практику є одним з ефективним інструментів оптимізації контрольних заходів із застосуванням системи управління ризиками. Тому важливим фактором розвитку ризикоорієнтованих технологій в Україні є діджиталізація підприємств. На цьому шляху досягнуто чималих успіхів і продовжується реалізація концепції електронного документообігу й надалі.

Сучасний етап впровадження системи управління ризиками в аграрній справі формує нові виклики та загрози, як-от: розгортання пандемії Covid-19, а з початку 2022 року – воєнні дії в результаті повномасштабного вторгнення РФ. Проте, аграрне виробництво України поступово виконує взяті на себе зобов'язання, зокрема й пов'язані з євроінтеграційним поступом. Передусім, це виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС та приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Україна приєдналась до Конвенції й перебуває на шляху повноцінного впровадження єдиної транзитної процедури й приєднання до спільної транзитної системи (NCTS), що дозволить не лише підвищити транзитний потенціал держави, а й ефективніше протидіяти митному шахрайству під час переміщення товарів через митний кордон.

Отже, в аграрній сфері ризики супроводжують усі напрямки роботи, тому ідентифікація ризиків та управління ними є визначальною передумовою ефективної діяльності органів підприємницької діяльності. Аграрні підприємства здійснюють свою діяльність у складному середовищі, що зазнає постійних змін. Водночас перед ними стоять непрості завдання щодо сприяння розвитку зовнішньоекономічної

діяльності, забезпечення безпеки суспільства та захисту інтересів України. В процесі своєї діяльності підприємства стикаються з внутрішньою та зовнішньою невизначеністю, яка впливає на їх здатність досягати своїх цілей. У сучасному світі усі напрямки діяльності підприємств та організації пов'язані з ризиками, і аграрні підприємства не є винятком. Таким чином, ефективне управління ризиками є одним із стратегічних завдань сучасних підприємств [3].

Список використаних джерел

1. Бугрова О.О. Методологічні основи оцінки ризику при прийнятті інвестиційних рішень // Економіка України. 2010. №10. С. 29-32.
2. Денисенко М. П. Інноваційні засади в управлінні ризиками // Проблеми науки. 2011. № 10. С. 7-13.
3. Карпунцов М. В. Ризикостійкість підприємства // Актуальні проблеми економіки. 2011. №3(81). С. 71-76.

УДК : 378:159.98

ХОМОВИЙ С.М., канд. екон. наук, доцент

ГАВРИК О.Ю., канд. екон. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

2serik2@ukr.net, gavrik_olecya@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ БУХГАЛТЕРА (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано взаємозв'язки економічної поведінки суб'єктів та їх психологічними настановами у рамках бухгалтерського обліку. Розглянуто поняття економічної психології та її розвиток у світі. Досліджено Кодекс бухгалтерської етики.

Ключові слова: бухгалтер, облік, особистість, економічна психологія, соціальний успіх бухгалтерів.

S.M. Khomovyi, PhD (Economics), Docent

O.Y. Havryk PhD (Economics), Docent

Bila Tserkva National Agrarian University

FORMATION OF THE ACCOUNTANT'S PERSONALITY (PSYCHOLOGICAL ASPECT)

Abstract. The article analyzes the relationships between economic behavior of subjects and their psychological instructions within the framework of accounting. The concept of economic psychology and its development in the world are considered. The Code of Accounting Ethics was studied.

Key words: accountant, accounting, personality, economic psychology, social success of accountants.

Розуміння впливу психології на бухгалтерський облік дозволяє наблизитися до розуміння природи виникнення різних напрямів у теорії і практиці бухгалтерського обліку, допомагає забезпечити нове розуміння в облікових питаннях та сприяє удосконаленню системи бухгалтерського обліку.

На сьогодні питаннями організації бухгалтерського обліку та аудиту на підприємстві займаються багато вчених, а саме: Бутко М.П., Гуля М., Демченко Т.О., Кулинич І.О., Муравський В.В., П'ятов М.Л., Сингаївська І., Турчин Л.Є. та інші.

Психологи, вивчаючи поведінку людини протягом останніх століть, створили значний набір теорій про те, як люди поведуться у суспільстві.

Психологія – це наука про загальні закономірності еволюції та функціонування психіки та психічних процесів як специфічних форм життєдіяльності тварин та індивідів людського роду [1, с. 7]. Ще з найдавніших часів люди стали замислюватися про механізми різних психічних процесів (увага, мова, уява, мислення і т.д.), психічні властивості особистості (темперамент, характер, здібності), психічні стани (страх, радість, сум), психічних утвореннях (знання, уміння, навички, майстерність).

Серед основних етапів розвитку психології сучасні науковці виділяють [4, с. 24]:

На першому етапі (понад дві тисячі років тому) психологію розглядали як науку про душу. Першу систему психологічних понять викладено у трактаті Аристотеля «Про душу».

У XVII ст. у зв'язку з розвитком математично-природничої грамотності психологія представлялася як наука про свідомість.

Психологія як самостійна наука виділилася з філософії у середині XIX ст. Це було підготовлено великими успіхами досвідченого дослідження природних явищ.

На наступному етапі (у XX ст.) психологія визначається як наука про поведінку, що вивчає вчинки та реакції людини.

У переході від однієї стадії до іншої описується логіка розвитку психології. Вона не зводиться до ланцюжка: душа – психіка – свідомість – поведінка. Вектор її руху представлений у нарощуванні пояснювальної та передбачувальної сили її понять та категорій. Сучасна психологія визначається як наука, що вивчає механізми, закономірності та прояви психіки. Сам же термін «економічна психологія» був вперше застосований 1881 року Г. Тардом.

Сучасні наукові дослідження показують, що інформація сприймається людиною через органи відчуття в такий спосіб (рис. 1).

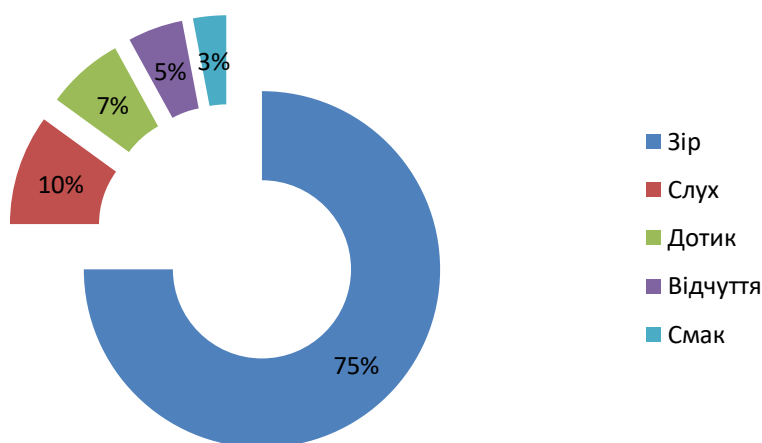

Рис. 1. Способи сприйняття інформації людиною.

Джерело: складено на основі [1, с. 62].

Виходячи з цього, на думку М. Л. П'ятова, для цілей управління підприємством «важливим завданням є вирішення суто психологічних проблем які виникають між бухгалтерами, який створює облікову інформацію та управлінцями підприємства [5, с. 82].

Проте професійні бухгалтери зможуть залишатися в такому становищі лише в тому разі, якщо вони продовжуватимуть надавати громадськості ці послуги на високому рівні, який свідчив би про те, що суспільна довіра є обґрунтованою. Тому представники бухгалтерської професії в усьому світі самі зацікавлені в тому, щоб відповідати всім етичним вимогам.

Згідно з Кодексом етики, цілі бухгалтерської професії полягають у виконанні своєї роботи відповідно до встановлених стандартів які задовольняють інтереси громадськості [3]. Щоб досягти вказаних цілей, необхідно володіти чотирма основними факторами, які є взаємопов'язані між собою (рис. 2).

Рис. 2. Фактори досягнення успіху у професії бухгалтера.

Джерело: складено автором на основі [6].

Критика етичних принципів за не повну можливість керуватися ними у конкретній ситуації, звернула увагу дослідників цієї проблеми на психологічні установки, що формуються даною професією.

Висновки. Етичні та психологічні аспекти професійного судження зазвичай не беруться до уваги практиками та науковцями, але саме вони можуть дати ключ до розуміння причин та характеру суттєвих помилок при виборі способів ведення бухгалтерського обліку. Недооцінка психологічних аспектів облікової політики, неминуче підвищує ризик неефективних рішень у сфері фінансово-господарську діяльність організації.

Список використаних джерел

1. Бутко М.П., Попело О.В. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М.П. Бутка. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. 372 с.
2. Верт Л. Економічна психологія. Теоретичні основи та практичне застосування. Х.: 2013. 432 с.
3. Кодекс етики професійних бухгалтерів. Міжнародна федерація бухгалтерів / Пер. з англ. К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2014. 136 с.
4. Кулинич І.О. Психологія управління : навч. посіб. К. : Знання, 2008. 292 с.

5. П'ятов М.Л. Базові засади бухгалтерського обліку. Сер. «Теорія для практиків». М.: 1С, 2010. 226 с.

6. Турчин Л.Є. Сутність поняття «довіра» як економічної категорії. Ефективна економіка. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173>.

УДК 657.221 : 339.9

ХОМЯК Н.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто сучасні тенденції щодо соціальної відповідальності суб'єктів господарювання в Україні та необхідність відображення не фінансової інтегрованої інформації щодо здійснених заходів підприємства, спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та їх відображення у фінансовій звітності.

Ключові слова: підприємство, виробництво, соціальна відповідальність, соціально-орієнтована звітність підприємства, інтегрована звітність, сталий розвиток.

Сучасні умови розвитку економіки все далі посилюють вимоги до фінансових звітів підприємств в напрямках забезпечення надійної, повної та достовірної інформації про поточний стан та результати діяльності, бути надійним джерелом аналітичних висновків, які в подальшому дозволять керівникам визначити економічний потенціал даного підприємства. У зв'язку з цим починають з'являтися нові вимоги до надання звітної інформації.

Для вирішення цієї проблеми була запропонована концепція інтегрованої системи бухгалтерського обліку, яка розширила бухгалтерську звітність та змінила її роль у суспільстві. В таких умовах інтегрована звітність стала спробою відображення вартості бізнесу в якісних категоріях, об'єднуючи в собі відомості про екологічну та соціальну складову, без яких не можна достовірно оцінити ринкову вартість підприємства, його перспективи, вплив на суспільство і навколишнє середовище.

Основними завданнями інтегрованої системи звітності є :

- 1) задоволення інформаційних потреб довгострокових інвесторів, що буде показувати наслідки прийняття управлінських рішень у довгостроковій перспективі;
- 2) виділення впливу зовнішніх факторів у процесі прийняття управлінських рішень, що мають чіткий зв'язок між стабільністю підприємства та його економічною цінністю;
- 3) перенесення уваги на показники діяльності підприємства від короткострокових до довгострокових;
- 4) відображення в звітності більшої кількості інформації, яка використовується керівництвом для поточного управління операціями.

Серед основних відмінностей між інтегрованою та фінансовою звітністю, яка є

більш звичною для нас, можна виділити такі: 1) за критерієм адаптивності: інтегрована звітність надає можливість врахування індивідуальних особливостей підприємства, фінансова звітність є обмеженою рамками законодавства; 2) за об'єктами висвітлення: інтегрована звітність наводить всі види капіталу, у фінансовій звітності висвітлюється тільки фінансовий капітал; 3) за часовим критерієм: інтегрована звітність може бути короткостроковою, середньостроковою і довгостроковою, фінансові звіти наводяться за встановлений термін; 4) за критерієм управління: інтегрована звітність здійснює контроль над фінансовими, виробничими, кадровими, інтелектуальними, природними та соціальними ресурсами, а фінансова – лише фінансовими ресурсами.

Для кращого розуміння процесу формування інтегрованої звітності на підприємстві розглянемо поняття «інтегрованої звітності» що наводяться різними науковцями. Найбільш поширеною на сьогодні є інтерпретація економічної сутності інтегрованої звітності як такої, що об'єднує фінансові та нефінансові показники підприємства. Проте, воно не відображає повної суті описаного процесу, тому, на наш погляд, інтегрована звітність – це подання фінансової та нефінансової інформації у формі, що є доступною користувачам, та висвітлює основні аспекти фінансово-господарської, соціальної і екологічної діяльності підприємства, та надає можливість оцінити правильність прийнятих рішень у стратегічному розвитку організації.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день серед інвесторів сформувався певний тренд, який чітко окреслює, що вони прагнуть бачити дедалі більше нефінансових даних у бухгалтерській звітності. Скептицизм навколо цього питання зійшов на нівець. Так в опитуванні авторитетної аудиторської компанії Ernst & Young Global Limited кількість респондентів, які стверджували, що розкриття нефінансових показників «рідко коли суттєво впливає на фінанси», вражаюче знизилось з 60 % у 2018 році до 12 % – у 2022 році. Очевидно, що інтерес до інтегрованої звітності дедалі зростає.

За даними сайту Міжнародна корпоративна звітність даний вид звітності у 2017 році складало тільки 28 підприємств, проте в подальшому спостерігається збільшення кількості звітів, і вже у 2022 році в світі було подано 334 інтегрованих звітів. Даний факт підтверджує збільшення інтересу до складання інтегрованої звітності підприємствами в усіх країнах світу.

Проаналізувавши динаміку складання даного виду звітності за 2017-2022 роки, ми бачимо, що у 2018 році приріст подання звітності такого виду склав 50%, в 2019 році – 88%, в 2020 році – 71%, в 2021 р. – 23%, в 2022 році – 31 %, що характеризує швидкий процес розповсюдження такої звітності.

Аналіз країн, що впроваджують та розвивають інтегровану звітність у світі показав, що передовою державою в цьому процесі є Японія, частка якої в 2022 році склала 21%, Іспанія – 9%, Нідерланди – 8%, Бразилія – 7%, США – 6 %, Велика Британія – 5 %, Австралія – 5% та інші країни світу частка яких складає менше 5%.

Консолідація сьогоднішньої концепції інтегрованої системи бухгалтерської звітності відбувалася поступово з часу виникнення деяких міжнародних організацій,

що займаються розробкою, створенням та розвитком нефінансових звітних форм. Так у 2010 році було створено Міжнародний комітет з інтегрованих звітів, а у 2011 році – Раду з удосконалення стандартів бухгалтерського обліку для сталого розвитку.

Поштовхом до подальшого розвитку концепції інтегрованої системи звітності стало опублікування документа «Один крок до інтегрованої звітності: новий підхід у XXI столітті» (2011 рік) та «Проект міжнародного формату інтегрованих звітів» (2013 рік). Ці документи декларували необхідність перетворення існуючої системи звітності, описували можливі переваги під час її реалізації.

На сьогодні процес формування інтегрованої звітності, враховує поділ загального капіталу підприємства на: 1) виробничий – фізичні об'єкти (будівлі, обладнання), які має підприємство для виробництва товарів або надання послуг; 2) людський – компетенції співробітників, їх здібності та досвід, а також їх мотивація запроваджувати нововведення; 3) фінансовий – кошти для виробництва товарів, надання послуг, які надходять через фінансування або створюються в результаті здійснення операцій або інвестицій; 4) соціально-репутаційний – інститути та стосунки в межах співтовариств і між ними та здатність ділитися інформацією для підвищення індивідуального та колективного добробуту (загальні норми, цінності, репутація, бренди); 5) природний – природні ресурси і процеси, що дозволяють підприємству створювати товари і надавати послуги (земля, повітря, вода, корисні копалини); 6) інтелектуальний – організаційні нематеріальні активи, що ґрунтуються на знаннях (інтелектуальна власність, організаційний капітал).

Відповідно до такого підходу ефективність діяльності підприємства, як ми бачимо, визначається не лише на основі ефективності використання фінансового капіталу, а й інших видів капіталу.

На сучасному етапі інтегровані звіти в Україні не є законодавчо закріпленими, тому підприємство саме визначає потрібні для нього показники. Основними принципами формування комплексної інтегрованої звітності є: стратегічна орієнтація; узгодженість інформації; орієнтація на майбутнє; надійність, суттєвість та чіткість.

До нефінансових показників розвитку інтегрованої звітності підприємства можна віднести ефективність в управлінні персоналом, систему організації підприємства, проекти, що проводяться в царині соціальної, природоохоронної та благодійної діяльності. Зазвичай така інформація формується в межах управлінського обліку.

Список використаних джерел

1. Вакун О.В. Концепція інтегрованої звітності в системі бухгалтерського обліку / О.В. Вакун // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2019. – Вип. 3. – С. 49-58.

2. Господарчук М.М. Інтегрована звітність як елемент облікової системи суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/l23456789/141/24.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

3. Безверхий К.В. Користувачі інтегрованої звітності підприємства / К.В. Безверхий // Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні: матеріали виступів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Київ, 24 травня 2017 р.) : КНУТД, 2017. – С. 60-63.

4. Adams S., Simnett R. Integrated Reporting: An Opportunity for Australia's Not-for-Profit Sector // Australian Accounting Review. 2011. Vol. 21. No 3. P. 292-301.

ШЕМИГОН О.І., канд. с.-г. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: shemigonsasha@gmail.com

ДО УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТОВИМИ ІННОВАЦІЯМИ ФІРМИ

Подано авторське бачення управління продуктовими інноваціями на основі класичних та інноваційних підходів. Крім того, зроблено наголос на ті обставини, за яких приймається остаточне рішення з даного питання.

Ключові слова: управління, продуктова інновація, споживчі характеристики, рішення.

O. Shemigon, associate professor

Bila Tserkva National Agrarian University

TO THE PRODUCT INNOVATION MANAGEMENT OF THE COMPANY

Abstract. The author's vision of product innovation management based on classical and innovative approaches is presented. In addition, emphasis is placed on the circumstances under which the final decision on this issue is made.

Keywords: management, product innovation, consumer characteristics, solutions.

Продуктова інновація, на думку проф. А.М.Ткаченко, – впровадження товарів або послуг, що є новими або значно вдосконаленими в частині технічних, функціональних, споживчих характеристик, чи вироблених з використанням вдосконалених матеріалів, компонентів, програмного забезпечення тощо. Інноваційний товар (послуга) має володіти новими для споживача властивостями. Подальший розвиток продуктових інновацій робить можливим й далекосяжним існування підприємства на ринку.

Ринок продуктових інновацій, наголошує далі автор, перебуває у стані нестійкої рівноваги, що має тенденцію до появи дефіциту пропозиції закінчених розробок і падіння рівня платоспроможного попиту на ці розробки. Тому питання розвитку продуктових інновацій та виведення їх на ринок набув особливої актуальності у наш час [1].

До речі, стаття 15 Закону України «Про інноваційну діяльність», нам говорить, що інноваційна продукція:

1. Інноваційною може бути визнана продукція, яка відповідає таким вимогам:

а) вона є результатом виконання інноваційного проекту;

б) така продукція виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

2. Інноваційна продукція може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту.

3. Інноваційною продукцією може бути визнано інноваційний продукт, якщо він не призначений для тиражування.

4. Рішення про кваліфікування продукції інноваційною приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності, за результатами експертизи [2].

Дозволимо собі припустити, що Й. Шумпетер, коли розробляв свою теорію, у якій виділив 5 основних типів інновації – не випадково саме виробництво нового продукту або продукту з якісно новими властивостями (продуктова інновація) поставив на перше місце.

Нагадаємо, крім продуктової інновації, класик, а ми його так називаємо, оскільки його праця «Теорія економічного розвитку» (Theory of Economic Development), стоїть поруч із головними працями А. Сміта, К. Маркса, Дж. Кейнса [3], виділив ще чотири: упровадження нового засобу виробництва, в основу якого покладено нове наукове відкриття або новий підхід до комерційного використання продукції (технологічна чи процесна інновація); освоєння нового ринку збуту, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні (збутова інновація); залучення нових джерел сировини, незалежно від того, існували ці джерела раніше чи ні (сировинна інновація) та упровадження нових організаційних форм (організаційна інновація).

Щодо останньої, п'ятої – то тут також собі дозволимо, зрозуміло з мовчазної згоди класика, назвати її управлінською інновацією. Наша думка ґрунтується на тому, що термін «організаційна інновація» дещо звужений.

В. Ярандін [4] приводить приклад продуктової інновації серії Roshen Classic, яка стала результатом трирічної праці колективу фахівців-технологів Корпорації Roshen, що нараховує 12 асортиментних позицій з різною рецептурою. Всі зазначені позиції характеризуються такими спільними властивостями, як:

- приємний смак, що запам'ятовується, без кислого, горілого, надмірно в'язучого присмаку;
- висока плавкість у роті, що дає приємне відчуття маслянистої маси, яка огортає, з хорошим присмаком;
- тонкість подрібнення сировини в шоколаді, що гарантує сприйняття шоколаду як цілісної пластичної маси без відчуття окремих часточок у роті;
- відтворюваність відповідних властивостей при промисловому масштабі виробництва, що забезпечує постійність якості вчора, сьогодні й завтра.

За результатами проведених дегустацій професійні європейські шоколадники й вітчизняні експерти визнали запропонований смаковий букет виключно оригінальним і успішним.

Даний приклад засвідчує нашу тезу, приведену дещо раніше. «Чи стане українська економіка інноваційною – залежить від дій тих, хто розпоряджається ресурсами підприємств. І вирішується це питання не в уряді, і не на парламентських слуханнях і навіть не в НАНУ, а в кабінетах власників активів, які приймають рішення про виділення ресурсів на інновації лише в тому випадку, якщо володіють відповідною мотивацією» [5].

В наш час, на думку проф. Н.С. Ілляшенко та проф. Ю.С. Шипуліної, набирає силу четверта промислова революція (ІР4), технології якої спричинять кардинальні зміни практично у всіх сферах людської діяльності: економіці, державному

управлінні, побуті, медицині, освіті тощо. Впровадження технологій IP4 дозволить різко підвищити продуктивність промислового виробництва, а також конкурентоспроможність як окремих підприємств, так і національних економік, забезпечить умови їх інноваційного зростання[6].

Далі автори пропонують підхід до управління товарною інноваційною політикою промислового підприємства, який враховуватиме особливості економічного розвитку, спричиненого IP4. Вибір конкретних варіантів товарної інноваційної політики пропонується здійснювати у кілька взаємопов'язаних етапів.

1. Аналіз факторів зовнішнього (макро- і мікро-) і внутрішнього середовища, що окреслюють перспективні напрями інноваційного розвитку підприємства.

2. Визначення перспектив розвитку галузі аналізованого підприємства в умовах IP4. Виконується експертним методом на основі порівняння тенденцій розвитку галузі і загальносвітових тенденцій.

3. Обґрунтування перспективних напрямів інноваційного розвитку підприємства та конкретизація в їх рамках варіантів товарної інноваційної політики:

- створення радикальних (піонерних) інновацій, які можуть започаткувати нову галузь (сукупність галузей);

- введення нової товарної лінії чи виведення існуючої;

- модифікації існуючої товарної лінії (ліній): витягування вгору чи вниз; скорочення вгору чи вниз;

- модифікації (властивостей, дизайну) чи репозиціонування існуючих товарних одиниць тощо.

4. Оцінка достатності потенціалу інноваційного розвитку підприємства для реалізації обраного варіанта (варіантів) товарної інноваційної політики, або ж можливості його підвищення (за умов недостатності його рівня).

5. Деталізація товарної інноваційної політики, зокрема, стосовно:

- характеристик обраних цільових ринків, їх сегментів чи ніш;

- послідовності виконання і змісту робіт її етапів;

- необхідних ресурсів (техніко-технологічних, маркетингових, логістичних, фінансових, людських, часових тощо);

- порядку проведення контролю за реалізацією, визначеними умовами перегляду і внесення необхідних коректив, обраними критеріями ефективності реалізації тощо.

Без сумніву, даний алгоритм, запропонований колегами щодо управління за формалізованими процедурами з розробки і реалізації товарної інноваційної політики промислового підприємства вартий уваги.

Проте, на нашу думку, коли інновація стосується продукту (послуги), вирішальним для останньої є суб'єктивне рішення підприємця (власника ресурсів, що в даному випадку одне і теж). Не останню роль при цьому відіграють і рівень кваліфікації персоналу і використання інноваційних рішень самим підприємцем. І в даній ситуації, на наш погляд, накладається інновація на підприємливість, оскільки саме в інноваційному підході є велика ймовірність ризику.

Список використаних джерел

1. Ткаченко А.М. Поняття, види продуктивних інновацій та запровадження їх у підприємство. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2015/3_2015/24.pdf
2. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про інноваційну діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 36, ст.266). Верховна Рада України. 2002
3. Максимюк О. Йозеф Шумпетер. Шлях відомого на весь світ економіста від Чернівців до Гарварду. URL: <https://shpalta.media/2020/06/08/jozef-shumpeter-shlyax-vidomogo-na-ves-svit-ekonomista-vid-chernivciv-do-garvardu/>
4. Ярандін В. А. Продуктивні інновації в сегменті кондитерських виробів преміум-класу. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/wp/pdf2/30.pdf>
5. Шемігон О.І. Інновації і їх роль у сучасному світі. The 4th International scientific and practical conference “Modern Achievements of Science and Technology” (June 9-10, 2020) Liber A, Stockholm, Sweden. 2020. V. 1. P. 47-51.
6. Ілляшенко Н.С., Шипуліна Ю.С. Особливості управління товарною інноваційною політикою промислового підприємства в умовах четвертої промислової революції. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-press/56570/3/Illiashenko_Osoblyvosti_upravlinnia_2022.pdf

УДК 657.471.66:338.432

ШЕПЕЛЬ І.В., канд. екон. наук, доцент

Херсонський державний аграрно-економічний університет

e-mail: inesashepel1972@gmail.com

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Визначені напрями вдосконалення фінансового обліку готової продукції сільськогосподарського виробництва за допомогою сучасних інформаційних програм BAS АГРО. Бухгалтерія, Agri: Бухгалтерія та Парус. Підприємство 8.0.

Ключові слова: облік, сільськогосподарська готова продукція, біологічні активи, витрати, об'єкти обліку.

I.V. Shepel

Kherson State Agrarian and Economic University

DIRECTIONS OF IMPROVING ACCOUNTING OF FINISHED AGRICULTURAL PRODUCTS

Abstract. The areas of improvement of financial accounting of finished products of agricultural production with the help of modern BAS AGRO information programs have been determined. Accounting, Agri: Accounting and Sailing. Enterprise 8.0.

Key words: accounting, finished agricultural products, biological assets, expenses, accounting objects

Розгляд проблеми облікового забезпечення управління витратами в підприємствах доцільно розпочати з дослідження витрат та собівартості, як економічних категорій і як об'єктів обліку. Не викликає заперечення той факт, що будь-який процес виробництва не можливий без витрачання необхідних ресурсів. Для

того, щоб виготовити новий продукт, необхідно використати (спожити виробничо) певні ресурси, які, прийнявши участь у процесі виробництва, перетворюються у новий продукт. Ціна спожитих в процесі виробництва ресурсів – це і є витрати виробництва. Практика, яка на сьогодні пішла значно далі теорії, показує, що для розуміння сутності витрат виробництва необхідно враховувати особливості окремої галузі. Це підтверджує прийняття міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» [1] та національного П(С)БО 30 «Біологічні активи» [2]. Первинний облік у рослинництві, за даних умов, необхідно організовувати так, щоб після кожної технологічної операції можна було б одержати підсумки в розрізі циклів (періодів), операцій, робіт відповідно до технологічних карт за видами витрат за кожною культурою центрів відповідальності.

Отже, на вибір та визначення методів обліку витрат впливає не тільки тип та характер виробництва, але й предмет обліку, цілі та задачі детального пізнання даного предмету в ринкових умовах. За допомогою останнього варіанту існує можливість визначати, контролювати та аналізувати витрати, випуск продукції та фінансові результати діяльності центрів відповідальності за кожним етапом технологічного процесу (переділу, фази, циклу); групувати витрати на змінні, умовно-змінні та постійні.

В сучасних умовах господарювання методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції рослинництва повинні бути гнучкими, простими у застосуванні. Тобто оперативність інформації постає на перше місце за її точність. На практиці бажання отримати точну облікову інформацію про витрати не завжди виправдано, тобто інформація отримана в результаті застосування справедливої оцінки згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи» є не завжди достовірною.

Тому доцільно одночасно із визначенням справедливої вартості продукції рослинництва вираховувати собівартість даної продукції за кожним етапом технологічного процесу (переділу, фази, циклу), що створить можливість отримувати достовірну інформацію для управління та одночасно порівнювати її з справедливою вартістю на основі діючих ринкових цін.

Згідно із таким новим поглядом власне сільськогосподарська діяльність представляє собою процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання додаткових біологічних активів та/або сільськогосподарської продукції, в результаті чого є ймовірність отримання економічних вигід (рис.1).

Випущена з виробництва готова продукція здається на склад за накладними. В бухгалтерії на підставі накладних ведеться накопичувальна відомість випуску готової продукції, у якій відпущена продукція групується за видами і сортами (номенклатурними номерами) і відображається за двома оцінками – за обліковою вартістю (плановою собівартістю або за відпускними цінами без ПДВ) і фактичною собівартістю. Такий порядок оцінки зумовлений тим, що фактичну собівартість готової продукції, випущеної протягом місяця з виробництва, визначають тільки наприкінці місяця після відображення всіх прямих затрат і розподілу непрямих витрат та складання звітної калькуляції. Дані відомості випуску готової продукції є підставою для її оприбуткування.

Рис. 1. Уточнені об'єкти обліку витрат в сільськогосподарському виробництві

Як бачимо, нормативне регулювання оцінки готової продукції стосується майже всіх видів оборотних активів, коли вони виступають в ролі об'єктів оцінки для цілей бухгалтерського обліку.

Недоліком облікової практики є те, що рух вартості ТМЦ може не збігатися з фізичним рухом. Саме тут криється основна проблема, що полягає у розподілі вартості між використаними ТМЦ і тими, що залишилися на балансі на кінець звітного періоду. У загальному вигляді методика оцінки ТМЦ аграрних формувань може включати такі складові: єдине законодавчо-нормативне тлумачення сутності поняття «ТМЦ»; аналіз джерел інформації для визначення оцінки запасів і поточних біологічних активів. Як правило, ця інформація наявна в документації, тому необхідне дослідження первинного обліку готової продукції. Система обліку й калькулювання повних витрат передбачає, що в собівартість продукції включають усі витрати, пов'язані з процесом виробництва: прямі матеріали, пряма заробітна плата, інші прямі витрати, а також накладні загальновиробничі витрати. Викладений вище матеріал ґрунтується на системі обліку та калькулювання повних витрат (рис.2).

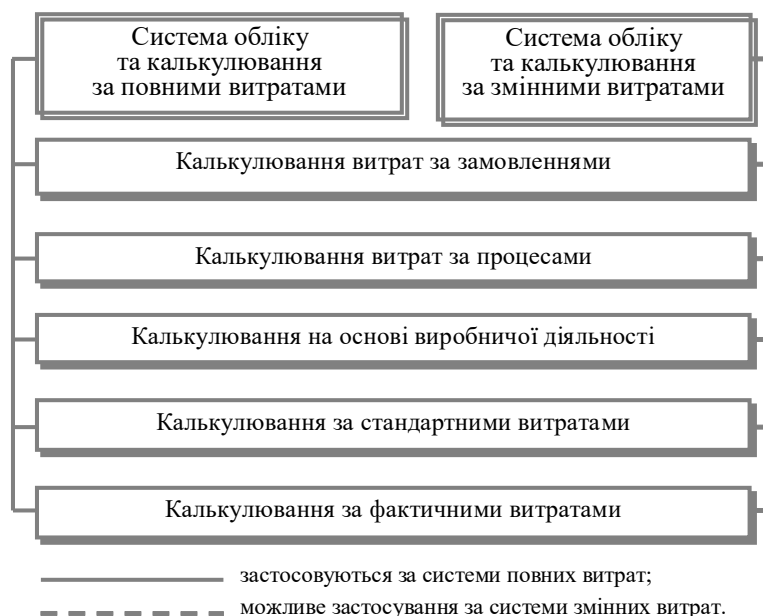

Рис. 2. Системи обліку й калькулювання (системи виробничого обліку)

Метою автоматизації є створення інформаційної бази, яка сприяє прийняттю управлінських рішень, вибору стратегії на основі аналізу господарської діяльності за різними показниками та досягненню конкурентноспроможності підприємства. З появою ЕОМ і використанням їх для обробки інформації з'явилася можливість автоматизувати рішення багатьох інформаційно-довідникових і розрахункових завдань.

За допомогою програм **BAS АГРО. Бухгалтерія** [3], Agri: Бухгалтерія [4] та Парус. Підприємство 8.0 [5]. є можливість ведення оперативного фінансового обліку витрат з використанням галузевих складових. Дає змогу здійснювати сучасний стан обліку витрат та калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції, а також складати форми фінансової та внутрішньогосподарської звітності аграрних підприємств, її адекватності та інформаційного наповнення вимогам різних рівнів управління.

Список використаних джерел

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 (МСБО 41). Сільське господарство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027#Text (дата звернення 07.10.2023).
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення 07.10.2023).
3. **BAS АГРО. Бухгалтерія**. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-erp/#popularPosts> (дата звернення 23.09.2023).
4. Облік фактичних витрат і калькуляція собівартості. URL: <http://www.parus.ua/ua/149/> (дата звернення 02.10.2023).
5. Agri: бухгалтерія. URL: https://agrianalytica.com/uk/products_farmer_ac (дата звернення 24.09.2023).

УДК 519.246:331.5

ШЕПЕТА С.В., викладач економічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

ВСП «Тулчинський фаховий коледж ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ»

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ВИПАДКІВ ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ СКЛАДНИХ І НЕТИПОВИХ ПРОБЛЕМ ПІД ЧАС ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Описано методи самостійного пошуку роботи, використання теоретичних знань у практиці, формування вмінь розв'язувати проблеми приймати складні нетипові рішення узагальнювати та аналізувати інформацію.

Ключові слова. Працевлаштування, роботодавці, метод випадків, інноватика в позааудиторній та гуртковій роботі.

S.V. Shepeta

Tulhin College of Veterinary Medicine of Bila Tserkva National Agrarian University

APPLICATION TO SITUATIONS SOLVING THE COMPLEX PROBLEMS AND ATYPICAL IN-SERVICE

Abstract. Cooperation with the Centr the staff of employ students – enables students to develop

thinking flexibility and ability to adapt to any mode, initiative and independence in making decisions, but the ability to work within a team, a creative approach to problem-solving, and the ability to adapt to society.

The application cases a logical continuation of an integrated approach to work. The use of active learning methods (specific cases, situational tasks, training and equipment solution, supply, tariff plan, simulation, and functions to simulate the function), promotes activation of intellectual activity for students, which aims not only at a strong knowledge of the program material on the topic of “management principles” and develop creative, constructive initiatives, but also in the format of professional skills at a high level.

Jointly to encourage self-education of the individual and the ability to use the acquired knowledge in new situations, which is important especially during the mission.

In close cooperation with the plays of employment specialists and we consider these issues in the workplace to the top of the real life needs of different minimum wage. The existence of unpaid wages. The excessive tax burden on wages for taxes on income amounts necessary for physical survival. The lack of effective public policy in the labor market, the proliferation of informal and non-standard employment. Enough scholarships to registered persons/

This innovative collaboration strengthens creative self-education for all participants in the educational process. Cases way (the way the incident) – provides favorable conditions for the use of theoretical knowledge in practice conditions. The purpose of developing the capabilities to solve problems, and make complex customized solutions, and the ability to collect and analyze information reserved.

A structure must consist of the way cases are as follows: (classes example of hiring counts): training courses and organizing knowledge and skills, and to identify the subject, purpose and essence of the specification method of information, learn more about the events in this case, organizing the information obtained solution, and selecting proposals the final deal with the problem of taking into account the total standards.

The most effective of graduates working together to monitor the statistics and forecasting department, the department of interaction with employers.

Problems that we share in solving issues by using the method: starting a business; employment opportunities for citizens who need social protection and unable to compete in the labor market; examination of suitability (test); professional diagnosis by working independently self-professional consultants.

His position in the educational process takes huge professional activities that we conduct in conjunction with the production workers in the region.

The purpose of these activities, learning in practice (at work) to make decisions in a relatively short time, to anticipate the situation, provide their own idea and determine the degree of professionalism of a particular profession.

Mastered skills, CV writing, forming a resume, keep the call to choose jobs and interviews literacy, and the establishment of close partnerships with employers, viewing the action plan.

These innovative methods to work with college graduates to enable young people to focus on the labor market, and communicate with qualified specialists highly qualified. Which, in turn, aims to strengthen the social protection of the population groups with low competitiveness in the labor market level, including young people.

Students interesting touch screen, with information about job vacancies and information on job seekers.

During the business of organizing exhibitions plans and offers ideas of their business, and training of production, and organizing interviews at work, in the auction business models, workshops and conferences involving employers – the specific requirements for young professionals in the future, and safety in the operation and the ability to maintain the tradition, flexibility and navigating.

During this regional extracurricular event in the regional center of employment, on the “Application of cases to solve complex and unusual problems at work,” students: the details through the logical question to work in the main center and an expert on vocational guidance Ferenets Tatiana. Prevention is expected jobless options. Similar to the findings of possible changes in the labor market and the consequences; built an interview concrete model and the resumption of work in the specialty veterinarian assistant in the private sector, the Veterinary pharmacy.

During the creative collaboration with a group studying Employment specialists met with a member of the unemployed from the ATO in eastern Ukraine, which took a hell of war, he received the injury after injury. Demobilized was convinced that military service on the basis of the contract is one way to solve the problem of unemployment.

But after a friendly conversation, asks students to his commercial projects and business ideas that made it possible to organize their work.

Jobs studied, after weighing all the “pros” and “conservatives”, he decided to use the financial support of the Department of labor and opened his own company – veterinary pharmacy in the place of residence.

Key words: employment, the way employers in cases of innovation in the department and outside the classroom work.

Проблема працевлаштування молоді полягає сьогодні не стільки у відсутності робочих місць, як у нездатності держави, роботодавців та самих фахових молодших бакалаврів знайти спільну мову. Роботодавці зазвичай, бажають відразу мати відданого суперпрофесіонала, який був би готовий працювати за середню заробітну плату 12 годин на день без вихідних. Натомість молоді спеціалісти, насмілюсь пропустити, бажають здебільшого протилежного.

В умовах глобального прогресу зростає потреба в удосконаленні й переорієнтації кваліфікації та майстерності працівників, які вміють швидко адаптуватися в постійно змінюваному середовищі. Розвиток технологій спонукає роботодавців постійно моніторити самоосвіту та саморозвиток кожного співробітника. Дослідники стверджують, що зараз економічний ефект від вкладень у розвиток персоналу є більшим ніж від капіталовкладень у засоби виробництва.

Виховуючи фахових молодших бакалаврів кожен викладач пріоритетним вважає формування вмінь вирішувати конкретні виробничі ситуації, мобільно приймати правильні рішення, бути конкурентним та затребуваним на ринку праці.

Активно проводячи позааудиторну роботу та практичні заняття на базі Тульчинської філії Вінницького обласного центру зайнятості, я намагаюся підготувати здобувачів до проблем пов'язаних із працевлаштуванням.

В тісній співпраці з спеціалістами центру зайнятості ми розглядаємо і обігруємо такі проблемні питання у сфері праці як: невідповідність прожиткового мінімуму реальним мінімальним потребам; існування заборгованості з виплати заробітної плати; надмірний податковий тиск на заробітну плату, у зв'язку із стягненням податку з сум доходів, необхідних для фізичного виживання; відсутність ефективної державної політики на ринку праці; поширення неформальної та нестандартної зайнятості; недостатній рівень стипендіального забезпечення осіб, які навчаються, заробітня плата в конверті.

Така творча, інноваційна співпраця сприяє зворотному зв'язку всіх учасників освітнього процесу.

Метод випадків (incident method) – забезпечує сприятливі умови для використання теоретичних знань у практиці. Мета формування вмінь розв'язати проблеми, приймати складні нетипові рішення, уміння узагальнювати отриману інформацію.

Суть методу зводиться до аналізу з наступним обговоренням запропонованого викладачем випадку, що стосується виробничої діяльності чи міжособистісних

стосунків в освітньому процесі та на виробництві. За використанням цього методу не подається новий навчальний матеріал, а тільки демонструється або наводиться опис випадку з практичної діяльності для того, щоб здобувачі застосували знання і досвід запропонували свій варіант правильного рішення.

Важливу нішу в освітньому процесі займають масові профорієнтаційні заходи, які ми проводимо спільно з виробничниками та роботодавцями регіону:

- «Уроки реального життя»;
- Семінар «Моя власна справа»;
- Рольова гра «Менеджер малого бізнесу»
- Семінари з техніки пошуку роботи;
- Співпраця з обласною лабораторією Бізнес-моделювання;
- Стимуляційна (сюжетно-рольова) гра «Шукаємо роботу разом» та «Місце під сонцем»;
- Презентація своїх ділових якостей;
- Метод інсценізації «Робота на посаді».

Мета цих заходів: навчитися на практиці (на виробництві) приймати рішення за відносно короткий час, передбачати розвиток ситуації, ініціювати власну ідею та визначати ступені професійної придатності до конкретної професії.

Здобувачі освіти оволоділи навиками: складання резюме, формування портфоліо, ведення телефонної розмови при підборі вакансії, грамотної співбесіди, налагодження тісних партнерських зв'язків з роботодавцями, презентація бізнес – плану.

Всі ці інноваційні методи з випускниками коледжу дають змогу молоді орієнтуватися на ринку праці, спілкуватися з висококваліфікованими спеціалістами. Які в свою чергу спрямовують свої зусилля на посилення соціального захисту категорій населення, які мають низький рівень конкурентоспроможності на ринку праці.

Здобувачам цікаві тач-скріни, з інформацією про вільні робочі місця та інформацією про шукачів роботи. На засіданнях гуртка «Менеджер», здобувачі з цікавістю розв'язують складні і нетипові проблеми під час працевлаштування, застосовують метод інсценізації, презентують свої ділові якості, обговорюють бізнес-ідеї та бізнес плани з Інтернет ресурсу та Репозитарію бізнес-ідей випускників.

Під час організації виставок бізнес-планів, презентацій власних бізнес-ідей, тренінгів на виробництві, інсценізації співбесіди під час працевлаштування, аукціону бізнес-моделей, майстер-класів, наукових конференцій за участю роботодавців – особлива вимога до майбутніх молодших спеціалістів, надійність у роботі та спроможність витримувати її рутинність, гнучкість та мобільність.

Під час регіонального заходу на базі районного центру зайнятості, на тему «Застосування методу випадків при розв'язуванні складних і нетипових проблем під час працевлаштування», здобувачі: детально продумали логічні запитання до співробітників центру та головного спеціаліста з питань профорієнтації Ференець Тетяни Леонідівни; прогнозували варіанти запобігання безробіттю; змодельовали висновки та можливості наслідки зміни ситуації на ринку праці; побудували

конкретну модель співбесіди та резюме для працевлаштування по спеціальності фельдшер ветеринарної медицини в приватному секторі, провізор ветеринарної аптеки. Під час творчої співпраці зі спеціалістами центру зайнятості гуртківці зустрілися з безробітним учасником бойових дій, який пройшов пекло війни, отримавши каліцтво після поранень. Демобілізований був переконаний, що служба в армії, на контрактній основі єдиний варіант розв'язання проблеми безробіття.

Але після дружнього спілкування, здобувачі запропонували йому свої бізнес-проекти та бізнес-ідеї, які давали можливість організувати свою справу.

Добре вивчивши перспективи працевлаштування, зваживши усі «за» і «проти», він вирішив скористатися фінансовою підтримкою служби зайнятості і відкрити свій бізнес – ветеринарну аптеку по місцю проживання.

**Таблиця – Моніторинг результатів співпраці
з районним центром зайнятості за останні 5 років**

Працевлаштування випускників по роках	За направленням закладу	Відкриття своєї справи за спеціальністю в т.ч. приватна аптека	Малий і середній бізнес не за спеціальністю	Консультативні і послуги ветеринарного спеціаліста
2018 рік	70%	11, 1%	18%	0,9%
2019 рік	67%	22,2%	9,5%	1, 3%
2020 рік	67%	22,2%	8,0%	2,8%
2021 рік	59%	28,9%	10%	2,1%
2022 рік	54%	32%	11%	3,0%

Висновок.

Співпраця центру зайнятості зі студентським колективом – дає змогу розвивати у здобувачів освіти гнучкість мислення, адаптованість до будь-яких ситуацій, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень і разом з тим уміння працювати в колективі, творчий підхід до вирішення проблем, вміння адаптуватися в соціумі.

Застосування методу випадків, стало логічним продовженням комплексного підходу до проблем працевлаштування. Використання активних методів навчання (конкретних ситуацій, розв'язання ситуативних завдань, тренінги, інсценізації, мета план, моделювання, імітація посад на робочому місці), сприяють активізації розумової діяльності здобувачів, яка спрямовується не тільки на отримання міцних знань програмного матеріалу, а й на формування відповідних професійних умінь на високому рівні.

У комплексі це стимулює зворотній зв'язок самоосвіту особистості та вміння використовувати набуті знання в нових ситуаціях, що особливо актуально під час працевлаштування.

ЯКОБЧУК В.П., канд. екон. наук, проф.

КРАТЮК О.О., магістрант

Поліський національний університет

e-mail: deneshi_ks@ukr.net

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЯКОСТІ НАДАННЯ ВИСОКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Проаналізовано чинники впливу на рівень якості надання медичних послуг. Зосереджено увагу на питаннях управління якістю медичних послуг і підкреслюється важливість ефективного управління медичною допомогою на різних функціональних рівнях.

Ключові слова: заклад охорони здоров'я, медична послуга, якість, ефективність, чинники.

V.P. Yakobchuk, O.O. Kratiuk

Polissia National University

FACTORS INFLUENCING THE QUALITY OF HIGHLY SPECIALIZED MEDICAL CARE

Abstract. The factors influencing the level of quality of medical services are analyzed. Attention is focused on the issues of quality management of medical services and the importance of effective management of medical care at different functional levels is emphasized.

Key words: health care facility, medical service, quality, efficiency, factors.

Наприкінці ХХ століття вчені заговорили про необхідність створення нової ідеології в процесі реформування системи охорони здоров'я [5]. Наразі концепція управління якістю медицини в Україні також свідчить про необхідність створення системи охорони здоров'я нового типу [3]. Позитивна тенденція постійного вдосконалення галузі очевидна. Однак за останні кілька десятиліть чітких векторів безперервних змін ще не виявлено. Важливо підкреслити необхідність чіткої загальнонаціональної політики та розробки національних стратегій розвитку у цій сфері. Стратегічне управління в системах охорони здоров'я було описано як процес, який передбачає визначення послідовності дій організації в розробці та реалізації стратегії. Цей процес включає встановлення цілей, формулювання стратегії, розподіл ресурсів та аналіз зовнішнього середовища [2].

У процесі реформування медичної галузі забезпечення спеціалізованої медичної допомоги спонукає до постійного моніторингу, щодо якості надання послуг та дотримання їх певних стандартів [1]. В Україні існує значний попит на медичні послуги в державних лікарнях. Однак у державному секторі медичні працівники, і, зокрема, лікарі не зацікавлені розвивати, до прикладу, свої комунікативні навички та підвищувати професійну кваліфікацію, оскільки це не має прямого впливу на їхній дохід. Можливості для професійного росту не завжди активно просуваються керівництвом закладів охорони здоров'я. Крім того, лікарі часто змушені працювати в кількох медичних закладах, щоб задовольнити свої фінансові потреби. Це неодмінно веде до перевтоми і зниження мотивації. Подекуди, відсутність здорової конкуренції, особливо в державному секторі охорони здоров'я, також є чинником, що сприяє

нехтуванню якістю наданих медичних послуг [4, 6].

Варто визнати, що серед медичних працівників існують значні відмінності в оплаті праці. Визнання та оцінка внеску лікарів, навіть у символічний спосіб, має вирішальне значення для задоволення професійною діяльністю в будь-якій сфері, включаючи і галузь охорони здоров'я. Задоволеність лікарів безпосередньо впливає на якість медичних послуг, які вони надають пацієнтам. Для того, щоб підвищити мотивацію і, як наслідок, задоволеність роботою, важливо звернути увагу на різні організаційні чинники, включаючи справедливу оплату праці, комфортну психоемоційну атмосферу у колективі, ефективні методи управління, позитивну командну динаміку, визнання досягнень, гарантії зайнятості та можливості для кар'єрного зростання. Таким чином, стає очевидним, що однією з основних детермінантою якості спеціалізованої медичної допомоги є рівень мотивації медичних працівників.

Іншим чинником надання якісної медичної допомоги є рівень всебічного ресурсного забезпечення. Достатність та доступність ресурсів охорони здоров'я, включаючи високоспеціалізоване обладнання та медичну інфраструктуру, суттєво впливають на спроможність закладів охорони здоров'я надавати якісні медичні послуги. Обмеженість ресурсів може перешкоджати наданню точних методів діагностики, згодом вплине і на якість лікування. Наразі заклади охорони здоров'я досить часто стикаються з проблемою задоволення попиту на медичні послуги, який перевищує їхні функціональні можливості. Балансування між високими очікуваннями пацієнтів та обмеженими ресурсами є постійним викликом у наданні якісної медичної допомоги. Ефективне управління ресурсами медичних закладів має важливе значення для оптимізації розподілу і використання наявних ресурсів, що суттєво може скоротити розрив між попитом на медичні послуги та можливостями медзакладів. Також важлива інтеграція передових технологій у практику функціонування закладів охорони здоров'я через впровадження проектної діяльності. Такий інноваційний підхід може підвищити точність діагностики та лікування захворювань, зокрема, травматологічного характеру.

Постійні наукові дослідження та інновації в царині медицини мають вирішальне значення для вдосконалення методів діагностики та лікування. Якщо йти в ногу з медичним прогресом, можна значно покращити якість наданої допомоги.

Таким чином, якість спеціалізованої медичної допомоги нерозривно пов'язана з наявністю та ефективним використанням медичних ресурсів, управлінням попитом пацієнтів на високоякісні медичні послуги, технологічною інтеграцією у світовий інноваційний простір, професійною підготовкою медичних працівників та залученням пацієнтів до моніторингової функції якості надання медичних послуг. Спільне вирішення цих ключових елементів має важливе значення для забезпечення надання високоякісної медичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Гульчій О.П., Туряниця С.М. Комплексний аналіз критеріїв оцінки якості медичних послуг: міжнародний досвід та імплементація. *Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини*. 2013. Т.1., №1. С. 39–44.

2. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр. : у 2 ч. / упоряд. проф. Я.Ф. Радиш ; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білинської, проф. Я.Ф. Радиша. К : НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.

3. Концепція управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2011 №454 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0454282-11#Text> (дата звернення: 19.10.2023).
4. Пасмор М. С. Система управління якістю у сфері охорони здоров'я як чинник стабілізації та розвитку галузі. *Соціальна економіка*. 2017. №1. С. 92–95.
5. Пономаренко В.М., Нагорна А.М., Ткач Л.І., Гуменний В.С. Концептуальні основи національної політики в галузі охорони здоров'я. *Укр. мед. вісті*. 1997. № 1 (56). С. 28–29.
6. Петрашик Ю. Якість медичних послуг: особливості, роль, фактори. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2014. №3. С. 39–41.

УДК 631.153.7:528.837:629.783:004.08

СТУПКА В.В., здобувач ОНП 073 «Менеджмент»

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р. екон. наук, професор

Білоцерківський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ СИСТЕМИ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Узагальнено сутність понять «точне землеробство, під яким розглядають прогресивну технологію землеробства, комплекс специфічних агротехнологій. Уточнено поняття «цифрові технології точного землеробства» на основі складових елементів, які взаємодіють між собою та систематизовано їх переваги, які формують синергетичний ефект для сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано, що поняття «цифрові технології рослинництва» є ширшим, ніж «цифрові технології точного землеробства».

Ключові слова: цифрові технології, точне землеробство, рослинництво, сільськогосподарське підприємство, сталий розвиток.

V.V. Stupka

O.M Varchenko, Dr. Economy Sciences, Prof.

Bila Tserkva National Agrarian University

FEATURES OF DIGITAL TECHNOLOGIES PRECISION AGRICULTURE SYSTEMS

Abstract. The essence of the concept of "precision agriculture" is summarized, under which progressive technology of agriculture, a complex of specific agricultural technologies are considered. The concept of "digital technologies of precision agriculture" has been clarified on the basis of constituent elements that interact with each other and their advantages, which form a synergistic effect for agricultural enterprises, have been systematized. It is justified that the concept of "digital technologies of crop production" is broader than "digital technologies of precision agriculture".

Key words: digital technologies, precision agriculture, crop production, agricultural enterprise, sustainable development.

На сьогодні економічне зростання сільського господарства можливо забезпечити за умови додержання принципів сталого розвитку та активного впровадження інструментів цифровізації у практичну діяльність сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарські підприємства важливе місце інструментам цифровізації, особливо при виробництві рослинницької продукції. Так, у

рослинництві здійснюють обробіток землі, вирощування сільськогосподарських культур для виробництва продукції рослинництва, окрім цього галузь залежить не лише від техніко-технологічних, але й біологічних факторів [1, 2].

Основною стратегічною ціллю сільськогосподарських підприємств є забезпечення динамічного економічного розвитку із урахуванням екологічних та соціальних аспектів. При цьому внаслідок тісного зв'язку агротехнологій, що використовуються, із станом екосистем, високим ризиком виснаження, деградації ґрунтів, виникає необхідність в запровадженні дієвих інструментів щодо відновлення їх родючості, що вимагає значних затрат.

Основною особливістю галузі рослинництві є те, що має місце відсутність продуктивних інновацій, тобто кінцева продукція незмінна за будь-яких агротехнологіях, системах землеробства, змінюється лише ефективність, сталість виробництва. Саме тому цифрові інструменти, які включаються у системи виробництва продукції рослинництва забезпечуються підвищення результативних показників галузі.

Узагальнення наукової літератури щодо дефініції поняття «точне землеробство» дозволило встановити, що під ним розуміються прогресивну технологію землеробства, комплекс специфічних агротехнологій, які передбачають позитивний вплив на ґрунт та рослину [3-5]. Отже, точне землеробство базується на техніко-технологічних (агротехнологічних) інструментах, а не на організаційно-економічних, а саме: ГІС (геоінформаційна система), спеціалізовані машини, програмне забезпечення, тощо.

Відомо, що ідея точного землеробства виникла дуже давно і на початкових етапах не асоціювалася із цифровими технологіями. Так, ідея точного землеробства пов'язані із розробками В.В. Докучаєва, Д.М. Прянішнікова та ін. Зокрема, Д.М. Прянішніков обґрунтував ідею диференційованого використання добрив, наукові основи необхідності чергування сільськогосподарських культур [6]. Якщо здійснити рівномірне внесення добрив на певному полі, що надзвичайне складно, внаслідок чого на окремих ділянках збережеться дефіцит поживних речовин, що зумовить недоодержання продукції. На інших ділянках, відбудеться надлишкове накопичення добрив. Саме тому, розвиток рослинництва передбачає диференційоване, більш точне внесення добрив відповідно до вимог невеликих ділянок поля. Подібна ситуація має місце й при використанні засобів захисту рослин. Отже, точність землеробства передбачає чітку відповідність агротехнологічного впливу стану ґрунту та рослин по окремим ділянкам.

Наступною характерною особливістю точного землеробства є точність, диференціація впливу не тільки на планування, а також й на реалізацію агротехнологічних прийомів. Як переконує практика, заплановані агротехнологічні прийоми в традиційних системах землеробства можуть виконуватися із певними відхиленнями. Так, здійснюючи операцію обприскування отрутохімікатами, часто можуть обробити сусіднє поле. Подібна ситуація виникає також при проведенні посіву, збирання врожаю та інших операцій. Очевидно, що за умови ліквідації таких помилок можна підвищити ефективність виробництва продукції рослинництва та

знизити негативний вплив на екологію.

Отже, точне землеробство можна розглядати як систему землеробства, що базується на максимальній відповідності системи агротехнологічного впливу реальному стану невеликий ділянок полів, групи рослин, в межах яких спостерігаються однакові властивості. Внаслідок чого, точне землеробство сприяє реалізації інтенсивного розвитку рослинництва із одночасним зниженням екологічної шкоди за рахунок точного аналізу властивостей сільськогосподарських угідь та диференційованого впливу на не великі ділянки полів.

Наступною особливістю точного землеробства є те, що воно вдало поєднується із адаптивно-ландшафтною системою землеробства [7]. Саме тому ототожнювати поняття точне землеробство і цифрові технології рослинництва буде не коректно. Інформаційні технології передбачають використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та технічних засобів для підвищення продуктивності агротехнологічних процесів на основі гнучкості та ефективності операційної діяльності. При цьому точне землеробство характеризує не стільки конкретні технології, а скільки вимоги до кінцевого результату їх використання, напрями вирішення екологічних, економічних, соціальних питань сталого розвитку галузі рослинництва.

Тоді логічно буде розглядати цифрові технології рослинництва як конкретну систему технологічних засобів і методів вирішення завдань, поставлених в концепції точного землеробства. Іншими словами, точне землеробство і цифрові технології рослинництва не є тотожними, а саме цифрові технології забезпечують реалізацію завдань точного землеробства. Саме тому широкого поширення цифрових технологій дозволяє сільськогосподарським підприємствам працювати за вимогами точного землеробства.

У науковій літературі виділяють у точному землеробстві такі складові елементи, які мають очевидну якісну відповідність із цифровими технологіями: одержання точної інформації про стан поля, рослин та ін.; аналіз даних та прийняття раціональних агротехнологічних рішень; виконання точних агротехнологічних операцій; оцінка стану поля, рослин, зворотній зв'язок, виконання коригувального впливу. Отже, основні складові точного землеробства, що реалізуються на основі використання цифрових технологій дозволяють побудувати цифрову модель агротехнологічної системи, яка сприятиме підвищенню якості управління, розробці та реалізації найбільш продуктивні конкретні дії в короткі терміни.

Вважаємо, що доцільно розглядати поняття «цифрові технології точного землеробства», під яким розуміємо систему взаємодії між собою засобів виробництва (техніка, програмне забезпечення, інформаційно-управлінські системи та мережі), які за умови формування відповідних їм організаційно-економічних відносин, забезпечують реалізацію вимог точного землеробства шляхом формування і використання цифрової моделі сільськогосподарського виробництва.

За такого підходу до розуміння зазначеного вище поняття до складу цифрових технологій, які може використовувати сільгосп підприємство у галузі рослинництва входять не лише аграрні, а й загальноекономічні, управлінські технології. При цьому

поняття «цифрові технології рослинництва» є ширшим, ніж «цифрові технології точного землеробства». Зокрема, блокчейн, віртуальна та доповнена реальність, не мають прямого відношення до точного землеробства, але сільськогосподарське підприємство може їх використовувати для вирішення організаційно-управлінських завдань, підготовки кадрів та ін.

Вивчення наукової літератури дозволило встановити, що серед переваг цифрових технологій та (або) точного землеробства найчастіше виділяють такі: підвищення урожайності, більш повне використання агробіологічного потенціалу рослин, сільськогосподарських угідь; покращення показників стану та якості сільськогосподарських культур, які впливають на урожайність – схожість, вегетаційний індекс, біомаса та ін.; економія насіння, добрив, хімікатів, паливо-мастильних матеріалів, загальне зниження собівартості продукції сільгоспдприємств; зниження шкідливих впливів на ґрунт та навколишнє середовище в цілому за рахунок зменшення обсягів добрив, хімікатів, скорочення щільності ґрунту при виконанні робіт; значне покращення економічних показників підприємства за рахунок економії ресурсів та підвищення урожайності. Однак, очевидною перевагою цифрових технологій у рослинництві є прискорення операційного циклу в галузі. Хоча операційний цикл визначається природними та біологічними процесами росту, розвитку рослини, дозрівання урожаю, цифрові технології дозволяють скоротити час одержання технологічної операції для прийняття управлінських рішень, що не прямо сприяє більш оперативному одержанню результату.

Щодо впливу цифрових технологій на сферу соціально-трудових відносин, то спостерігається двоїстість думок у експертів. З одного боку, цифрові технології сприяє створенню високопродуктивних робочих місць, розвитку людського капіталу, оскільки підвищується продуктивність праці. З другого боку, сучасні технології в рослинництві, і цифрові не є винятком, є трудоощадними, тому можуть приводи до вивільнення частини працівників.

Вважаємо, що ідентифікація переваг та характерних особливостей використання цифрових технологій у рослинництві дозволять чітко визначити їх функції у розвитку галузі. Встановлення якісної відповідності цих функцій сучасному підходу до розвитку рослинництва на принципах сталості, соціо-еколого-економічної ефективності, зумовлюють роль і місце цифрових технологій в сучасній моделі розвитку галузі.

Список використаних джерел

1. Цифровізація та цифрова платформа в економічному розвитку аграрного сектору / Водянка Л.Д., Юрій Т.П. // Економіка АПК. - 2020. - № 12 - С. 67.
2. Руденко М. В. Технології цифрової трансформації сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2019. № 23. С. 8–18. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.23>.
3. Система точного землеробства: Навч. посібник [Текст] / [Л.В. Аніскевич, М.О. Свірень, М.М. Коваленко та ін.]. Кропивницький: Лисенко В.Ф. 2016. – 104 с.
4. Калашнікова, Т., Калашніков, А., Мартіянова, М. (2022). «Цифрове землеробство» як інструмент сталого розвитку. Економіка та суспільство, (37). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-59>

5. Андрійчук В.Г., Варшавський О.В, Точне землеробство у підвищенні ефективності діяльності аграрних підприємств. Формування ринкових відносин. – 2018. – №2. – С.48-55.

6. Чорний С.Г. Основи агрономічної хімії: навчальний посібник / С.Г. Чорний. – Миколаїв: МНАУ, 2020. – 284 с.

7. Доцільність і ефективність застосування технологій точного землеробства: URL: <https://agronomy.com.ua/statti/1785-dotsilnist-i-efektyvnist-zastosuvannia-tekhnologii-tochno-zemlerobstva.html>

UDC 336. 117.3

DRAGAN O.O., PhD in Economics

Bila Tserkva National Agrarian University

e-mail: draganok@ukr.net

FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN CONDITIONS ECONOMIC INSTABILITY

The assessment of the main modern aspects of the manifestation of financial behavior towards households in the context of the impact on their financial stability and the outline of directions for its regulation was carried out. The "six whales" that make up the basis of the financial behavior of households are singled out.

Key words: household, financial behavior of households, financial stability of households, factors, instability, risk.

In the scientific literature, the financial behavior of households is mainly defined as an important type of their economic activity. The active behavior of households in the financial markets is extremely important; because it is on them that the sources of investment of extended reproduction on an innovative basis are formed, as the basis of economic growth and the basis of strengthening the welfare of the population.

Researchers single out a number of factors that influence the financial behavior of households, the effect of which weakens or strengthens the risks of losing their financial stability, including: political, demographic, cultural, social, psychological, economic, etc.[1].

Homemade economy build up their financial behavior depending on the consideration actions of the factors listed above, which act in a complex manner and in summary affect on their financial state. Adaptation of households to difficult operating conditions is also determined by the availability of formed financial resources, as well as motivation and availability of information about certain alternative directions of financial decision-making.

In conditions of instability are significantly limited strategic trajectories of the financial behavior of donors. More that is limited variability their tactical financial solutions simultaneously significantly opportunities of most households for their implementation. So, households, which lost their jobs or others sources income lose financial stability and forced implement tactical measures for survival, satisfaction of the most necessary current needs. At the same time, researchers quite rightly emphasize that active strategies of household financial behavior will be implemented in the conditions of a developed institutional

environment, i.e. formed effective institutions that cover various skills, traditions, habits of people, structure their interaction with other market subjects, in particular financial institutes [2].

Summarizing the results of the study allows us to single out "six whales" that form the basis of the financial behavior of households (and on which their financial activity / passivity is based) and ultimately contribute to the improvement / deterioration of the financial condition and strengthening / violation of stability:

- 1) Financial literacy;
- 2) Information;
- 3) Motivation;
- 4) Financial resources;
- 5) Economic and institutional environment;
- 6) Objects (subjects) of investment or consumption [3].

The assessment of the financial behavior of households indicates a significant differentiation of households in the regions of Ukraine in terms of their financial status and the need to use the active tools of the state's financial policy to maintain their financial stability and stimulate development.

Effective measures of the state's financial policy to support the financial condition of Ukrainian households should be carried out taking into account the influence of environmental factors that shape the risks of implementing financial decisions: high-risk (temporarily occupied territories, front-line territories), potentially high-risk (located near front-line territories), moderately risky (all others), taking into account a number of indicators: migration processes, including the number of IDPs, the unemployment rate, the consumer price index, the state of the fiscal space and local budgets, debt burden. It is about continuing in difficult times for the state the consolidation of society's efforts on priority measures: support and development of human potential, effective involvement of it in the national economy, creation of a significant number of jobs, regulation of the labor market, regulation of labor relations, improvement of mechanisms for providing social assistance, especially families with children, people with disabilities, persons aged 80+, increasing educational work with households and financial literacy of the population, involving higher education institutions and socially responsible business in these processes [4].

The financial stability / stability of households largely depends on their financial behavior, in particular - on how well-balanced financial decisions will be, financial risks taken into account and minimized / neutralized, taking into account the influence of external factors. The generalization and analysis of factors affecting the financial behavior of households shows that such behavior depends primarily on the state of the economy (and, accordingly, the active development of financial markets) and the financial literacy of the population, its financial culture, social responsibility, and information and communication skills. They also have a significant impact on the financial behavior of households offer products on financial market and marketing activities Except that decisive _ is system goals and motives households and financial ability their realize.

The adoption of financial decisions and their implementation by Ukrainian households in war conditions is significantly narrowed, especially in the regions of increased risks -

temporarily occupied and near the front. In conditions of instability, the movement of capital slows down, cash flows decrease, so households are limited in making many financial decisions.

Except that risks losses real estate and property in addition change financial behavior households, translating her in the plane mainly current consumption and smaller measure preservation, at the same time outside the financial market. Significant migration flows of the internally displaced population from dangerous territories to territorial communities that suffer less from the war require significant additional budget funds for social assistance to households.

Assessment of financial behavior of households indicates the deepening of the differentiation of households according to their financial status and the need to use the active tools of the state's financial policy to maintain their financial stability and stimulate development, which constitutes prospects for further research.

References

1. Dudynets LA, Holub HH, Holub RR (2019) Finansova povedinka domohospodarstv ta yii determinanty [Financial behavior of households and its determinants.]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 2 (136), pp. 42–47.
2. Kyrylenko O., Sydoruk A., Koval S., Sydor I. (2022) Analiz vytrat yak skladova otsinky finansovoho stanu domohospodarstv [Cost analysis as a component of assessing the financial condition of households]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3 (44), pp. 82–91.
3. Kachula SV (2018) Udoskonalennia instytutsiinoho seredovyscha yak umovy diievosti derzhavnoi finansovoi polityky sotsialnoho rozvytku v Ukraini [Improvement of the institutional environment as a condition for the effectiveness of the state financial policy of social development in Ukraine]. *Sotsialna ekonomika*, no. 56, pp. 37–49.
4. Lysiak LV, Abdin A.V. (2023) Potential of public-private partnership in health care financing. *Ahrosvit*, no. 5-6, pp. 43–53. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.5-6.43>

УДК 336.22(477)

АНДРІЮЩЕНКО О.В., викладач вищої категорії

СТЕПАНЧУК С.В., викладач вищої категорії

ВСП «Техноголо-економічний фаховий коледж БНАУ»

olena_v@tec.ukr.education

СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто оподаткування платників за спрощеною системою оподаткування під час дії воєнного стану. Скасування пільг оподаткування фізичних осіб-підприємців. Напрями вирішення проблеми спрощеної системи оподаткування.

Ключові слова: спрощена система, єдиний податок, ставка податку, фізична особа-підприємець, податкові пільги.

Abstract. Taxation of payers under the simplified taxation system during martial law is considered. Cancellation of tax benefits for individual entrepreneurs. Directions for solving the problem of a simplified taxation system.

Key words: Simplified system, single tax, tax rate, individual entrepreneur, tax benefits.

Протягом перших місяців великої війни законодавці значно знизили податкове навантаження на фізосіб-підприємців. З 1 квітня 2022 року і до завершення дії воєнного стану підприємці першої та другої груп можуть не сплачувати єдиний податок і не заповнювати декларацію платника єдиного податку. Це були значні полегшення для фізосіб-підприємців, але законопроектом №8401 відновив єдиний податок в розмірі 2% з 1 серпня 2023 року. Але платник матиме право подати заяву про відмову від застосування 2% єдиного податку із зазначенням того, на яку систему оподаткування він бажає перейти. Без подання такої заяви, а також якщо в заяві платник не вкаже бажаної системи, його автоматично переведуть на систему, на якій він перебував до обрання 2% єдиного податку [3].

Ті платники, які в 2023 року перейшли із 2% єдиного податку на загальну систему, мають право перейти повторно в 2023 році на спрощену систему за своїм вибором шляхом подання заяви. При поданні заяви до 1 вересня 2023 року такого платника вважатимуть платником єдиного податку з 1 серпня 2023 року.

Також з 1 серпня частково скасовується мораторій на проведення перевірок щодо підакцизних товарів (алкоголь, тютюн, пальне), грального бізнесу та фінансових послуг. На проведення інших податкових перевірок, документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати ЄСВ мораторій продовжено до припинення чи скасування воєнного стану.

Щодо питання застосування РРО підтримано позицію малого торговельного бізнесу щодо необхідності спрощення форми чеку та зменшення штрафів (25% та 50% вартості товару замість 100% і 150% відповідно). Йдеться про зменшений розмір штрафу штрафних санкцій за незастосування РРО/ПРРО, невидачу розрахункового документу або видачу розрахункового документа на неповну суму покупки, що застосовуються до ФОП - платників єдиного податку (до закінчення воєнного стану, але не довше ніж до 1 серпня 2025 року). Законом збережено право добровільної сплати єдиного податку і ЄСВ для прифронтових територій (у тому числі територій можливих бойових дій).

Повоєнне економічне зростання України відкриє історичне вікно можливостей для проведення складних, але необхідних податкових реформ

На нинішньому етапі ескалації військових дій національні пріоритети підпорядковані питанням безпеки та оборони, що робить вкрай складним планування на віддалене майбутнє. Однак у міру подальшого розвитку конфлікту між Україною та росією ми можемо очікувати більшої визначеності щодо наших активів - наших ресурсів - та пасивів - наших потреб. Перед нами стоїть низка економічних викликів, які необхідно вирішити вже зараз:

1. матеріальні активи: Україна матиме зруйновану інфраструктуру та виробничі потужності (за даними українського Інституту KSE, лише прямі втрати вже перевищують 100 мільярдів доларів США, акумулятивні втрати є набагато більшими)

2. оборонний сектор: потреба в масштабному, довгостроковому фінансуванні нікуди не зникне (на нього потрібно набагато більше, ніж рекомендовані країнами НАТО 2% ВВП).

3. державні видатки: збільшення витрат на пенсійне забезпечення (вже зараз один працівник утримує одного пенсіонера), реабілітацію ветеранів (сотні тисяч) та погашення державного боргу (наразі понад 80% ВВП і продовжує стрімко накопичуватися)

4. демографічні виклики: довгострокова тенденція скорочення та старіння населення призведе до втрат життя та здоров'я (зараз ми маємо дуже приблизне розуміння відповідних цифр), військових потреб (дуже ймовірно утримувати велику професійну армію та готувати в рази більше резервістів на регулярних зборах), міграції (8 млн. осіб після 2022 року) або більше виїдуть з країни і не всі повернуться), яка посилюватиметься новими проблемами.

На додаток до відновлення інфраструктури та виробничих потужностей (відбудова), щорічно будуть потрібні величезні інвестиції в капітальні товари і технології не тільки для того, щоб підвищити добробут і наздогнати європейських сусідів протягом цього століття (відбудова), але й для того, щоб компенсувати нині дефіцитні людські ресурси і відповідно перебудувати економічну структуру (реконструкція).

Сама податкова система потребує значного спрощення, але з огляду на поточний стан справ, це "низько висячий плід". Ми повинні прагнути до рівня найкращих міжнародних прикладів, таких як Швейцарія та Литва (це цілком реалістична мета - адже такий проект не такий вже й складний). (складним).

Перелік пільгових податкових ставок має бути скорочений, а спеціальні податкові режими, в тому числі для фізичних осіб-підприємців та фермерів, скасовані. Натомість, як би банально це не звучало, вся податкова система має стати "спрощеною". Вирівнювання податкових умов не лише зменшить зловживання, але й мінімізує викривлені стимули, які створюють економічну неефективність та несправедливість (наприклад, чому один і той самий фермер повинен мати кращі умови, ніж енергетична компанія?).

Крім того, можна було б розширити базу оподаткування та знизити відносно високі податкові ставки шляхом нормалізації низьких пільгових ставок.

Технічні вдосконалення у сфері податкового законодавства включають вирішення таких проблем, як надмірні норми, спрямовані на боротьбу з ухиленням від сплати податків, можливість неоднозначного тлумачення законодавчих положень та надмірно дорогі зобов'язання щодо ведення обліку. У сфері податкового адміністрування в широкому сенсі проблеми включають якість процесу розробки та перегляду правил, занадто швидке набуття чинності податковими реформами, процес повернення переплат податків, процес вирішення апеляцій та податкових перевірок (тобто нечіткі критерії призначення інспекторів, непослідовні рішення та недосвідченість інспекторів). Крім того, звичайно, не слід забувати про доброчесність і технічну ефективність податкових і митних чиновників.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України №2455-VI, 2010 зі змінами і доповненнями
2. Бюджетний кодекс України №2456-VI, 2010 зі змінами і доповненнями

3. Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану від 30.01.2023 №8401
4. Легостаєва О.О., Гнип Н.О. Податкова система : практикум : навчальний посібник Львів: «Новий світ 2000». 2020 С.228.
5. Андрущенко В.Л. Податкова система : навчальний посібник –К.: «Центр учбової літератури», 2020. С.416.
6. Бандурка О.М., Папікоров В.Д., Попова С.М. Податкове право– НМУ.- К.: «Центр учбової літератури», 2020 С.312
7. Сідельников Л.П., Костін П.П., Податкова система : навчальний посібник - К.: Видавництво Ліричк, 2020, С.604

ЗМІСТ

Юхименко П.І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	3
Арбузова Т.В. ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО, РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ..	6
Артімонова І.В. ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	9
Батажок С. Г. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	11
Беженар І.М. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ТА СТАЛОСТІ ПРИ СТИМУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	15
Биба В.А., Утеченко Д.М. МАНІПУЛЯЦІЯ–ІНСТРУМЕНТ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	18
Білик О.В., Поліщук С.П. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	21
Бойко Л.О., Лізон Д.Г. ПІДПРИЄМНИЦЬКА ОСВІТА ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ ФАКТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ.....	23
Бондар О.С., Ткаченко О.В. ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГАХ.....	25
Борщик В.М. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	28
Варченко О.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРО-ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ.....	32
Вихор В. М. ВПЛИВ ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	36
Вихор М. В. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	38
Василенко О.І. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	42
Герасименко І. О. СИНТЕТИЧНІ ЗАСОБИ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ.....	45
Головащенко Ю.В., Варченко О.М. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	47
Дробович Ю.Ю., Варченко О.М. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	51
Задорожна Р.П. ПРОЄКТИ З ПЕРЕРОБКИ ПЛАСТИКОВИХ ВІДХОДІВ ЯК ЗАСІБ ПОМ'ЯКШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА...	55
Коваль Н. В. ВПЛИВ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ.....	57
Лаге Шлапацький І. КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА МОДЕЛІ.....	62
Надводнюк О.О. ОБГРУНТУВАННЯ ВИМОГ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	65
Непочатенко А.В., Непочатенко В.А. ФОРМУВАННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	69
Однорог М.А. ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕРВІСУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	72
Понедільчук Т.В., Заболотний В.С. ІННОВАЦІЇ В АГРОБІЗНЕСІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.....	74
Ревецька У.С. ПРИКЛАДИ СТАТИСТИЧНИХ ГІПОТЕЗ.....	77
Стадник Л.І., Кепко В.М. ТОВАРОЗНАВСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	79

Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	81
Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н. О., Прядка Т.М., Третяк Н.А. ВІДТВОРЮВАЛЬНА РЕНТА ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	84
Ткаченко К.В. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ.....	87
Хахула Б.В. МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	89
Хахула Б.В., Хахула Л.П. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	91
Хомовий С.М., Гаврик О.Ю. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ БУХГАЛТЕРА (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	94
Хомяк Н.В. СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ....	97
Шемігон О.І. ДО УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТОВИМИ ІННОВАЦІЯМИ ФІРМИ.....	100
Шепель І.В. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	103
Шепета С.В. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ВИПАДКІВ ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ СКЛАДНИХ І НЕТИПОВИХ ПРОБЛЕМ ПІД ЧАС ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ.....	106
Якобчук В.П., Кратюк О.О. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЯКОСТІ НАДАННЯ ВИСОКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	111
Ступка В.В., Варченко О.М. ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ СИСТЕМ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА.....	113
Dragan O.O. FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN CONDITIONS ECONOMIC INSTABILITY.....	117
Андрющенко О.В., Степанчук С.В. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	119